

III.

ΛΙΗΓΗΣΕΙΣ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

Ένας από τὸ Ρουπάκι, πλησίον τοῦ χωρίου Τουρκυλέκα, ἀφοῦ ἐχάλασε τὸ χωριό του, ἀνεχώρησε καὶ ἦλθε εἰς τὸ Λιμποβίσι, εἰς τὸν πρῶτον τοῦ χωρίου, ἐδῶ καὶ 300 χρόνους. Αὐτὸς ἐφάνη ἔξυπνος καὶ ὁ Δημογέροντας τὸν ἔκαμε γαμβρὸν καὶ κληρονόμον τῆς καταστάσεώς του ἑλθε. Ἐλέγετο Τζεργίνης—μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα εὕρισκονται καμμιὰ ἐξηνταριὰ οἰκογένειαι εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Αὐτὸς εἶχε κάμει ἓνα ὠραιότατο παιδί καὶ τὸ εἶχε πιάσει ἓνας Μπουλούμπαςης Ἀρβανίτης καὶ τὸ ἀλυσόδεσε. Ἐλέγετο Δημητράκης. Οἱ Ἀρβανῖται, ὅπου τὸν φύλαγαν, ἐπηδοῦσαν εἰς τὰς τρεῖς καὶ ὁ Μπουλούμπαςης τοῦ εἶπε, ἂν πηδᾷ νὰ τοῦ βγάλει τὰς ἀλύσους. Ὁ Δημητράκης ἀπεκρίθηκε ὅτι πηδᾷ καὶ μὲ τὰς ἀλύσους, καὶ ἂν τοὺς περάσει, νὰ τὸν ἀφήναι ἐλεύθερον. Ὁ Ἀρβανίτης τὸν ὑποσχέθη νὰ τὸν ἐλευθερώσει, ἂν προσπεράσει τοὺς ἄλλους πηδώντας, ἀλλ' αὐτὸς τὸ ὑπεσχέθη ὡς ἀνέλπιστον. Ἐπήδησε, τοὺς ἀπέρασε καὶ τὸν ἄφηκεν ἐλεύθερον. Αὐτὸς ἐπανδρεύθηκε, ἔκαμε τρία παιδιά, ὀνομαζόμενα Χρόνης, Λάμπρος καὶ Δῆμος. Αὐτοὶ ἦσαν νοικοκυραῖοι, μὲ τὰ χωράφια τους, μὲ 500 πρόβατα καὶ 60 ἀλογογέλαδα. Ἐπιάσθησαν μὲ τοὺς ἀντιζήλους των καὶ ἐσκοτώθησαν. Ἐπέρασαν εἰς τὴν Ρούμελην 12 χρόνους ἔκαμαν μὲ τοὺς Κλέφτας, ἐπιστρέφουν εἰς τὴν Πελοπόννησον μὲ 15 Ρουμελιώτας. Οἱ Τούρκοι τὸ μανθάνουν, τοὺς πολιορκοῦν, σκοτώνουν ἓνα καὶ οἱ ἄλλοι ἐγλύτωσαν. Ὁ Δῆμος ἐπῆρε διὰ γυναικα τοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ καπετάν Χρόνη ἀπὸ Χρυσοβίτσι, μεγάλη σπίτι. Τότε ἦσαν, ὅταν ὁ Μοροζίνης ἐκυρίευσε τὸν Μορέα. Καὶ ἐπὶ Βενεζάνων δὲν ἦτον παρὰ καπεταναῖοι. Τὸ παιδί αὐτοῦ τοῦ Δῆμου ὀνομάσθη Μπότσικας καὶ ἄφησε τ' ὄνομα τῆς φαμίλιας του, ὅπου εἶχαν, Τζεργιναῖοι ὀνομάσθη τοιοῦτος, διότι ἦτο μικρὸς καὶ μυρουδερός. Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Μπότσικα ἐμβῆκαν οἱ Τούρκοι εἰς Μοριά. Οἱ Χρυσοβιτσιῶται, Λιμποβιτσιῶται καὶ οἱ Ἀρκουροδεματίται ἐπῆγαν καὶ ἐπολέμησαν εἰς τοῦ Ντάρρα τὸν Πύργον 6000 Τούρκους. Αὐτοὶ ἐχάλασθησαν καὶ ἐγλύτωσε ὁ Μπότσικας. Αὐτὸς εἶχε ἓνα παιδί, Γιάννη, καὶ ἓνας Ἀρβανίτης εἶπε: «Βρέ, τί Μπιθεκούρας εἶναι αὐτός». Δηλαδή πόσον ὁ κῶλος του εἶναι σὰν κοτρώνι, καὶ ἔτσι τοῦ ἔμεινε τὸ ὄνομα Κολοκοτρώνης. Ὁ Μπότσικας ἐσκοτώθη, ὁ Γιάννης ἐκρεμάσθη εἰς τὴν Ἀνδρούσαν, ὥστε ἀπὸ τὰ 1553, ὅπου ἐφάνηκαν εἰς τὰ μέρη μας Τούρκοι, ποτὲ δὲν τοὺς ἀνεγνώρισαν, ἀλλ' ἦσαν εἰς αἰώνιον πόλεμον.

Ἐγεννήθηκα εἰς τὰ 1770, Ἀπριλίου 3, τὴν δευτέραν τῆς Λαμπρῆς. Ἡ ἀποστασία τῆς Πελοποννήσου ἐγένεε εἰς τὰ 1769. Ἐγεννήθηκα εἰς ἓνα βουνό, εἰς ἓνα δένδρον ἀποκάτω, εἰς τὴν παλαιάν Μεσσηνίαν, ὀνομαζόμενον Ραμαβούνι. Ὁ πατέρας μου ἦτον ἀρχηγὸς τῶν ἀρματωλῶν εἰς τὴν Κόρινθον. Κάθεται ἐκεῖ 4 χρόνους. Ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν Κόρινθον διὰ τὴν Μάνην¹⁾. Ἐβγαίνειν ἀπὸ τὴν Μάνην καὶ ἐκυνηγοῦσε τοὺς Τούρκους. Εἰς τοὺς 79 ἦλθεν ὁ Καπετάμπεης μὲ τὸν Μαυρογένην, καὶ ἐρχόμενος ἔρριξεν εἰς τοὺς Μύλους καὶ Ἀνάπλι. Ἐστειλεν εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον μπουγιουρτί (προσκυνοχάρτι), καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐπροσκύνησαν τὸν Καπετάμπεη εἰς τοὺς Μύλους. Εἰς τὸν πατέρα μου ἔστειλε χωριστὸ μπουγιουρτί, νὰ ἐλθῇτε νὰ βγάλουμε τοὺς Ἀρβανίτες καὶ νὰ εὐρεῖ ὁ ραγιάς τὸ δίκαιόν του. Ὁ πατέρας μου ἐκίνησε μὲ χίλιους στρατιώτας, καὶ ἔπιασε τὰ Τρίκορφα, εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸν Καπετάμπεη, διότι ἐφοβεῖτο. Ὁ Καπετάμπεης ἐσηκώθηκεν ἀπὸ τοὺς Μύλους, ἐπῆρεν 6000 παγκαλάκια, καὶ τοὺς κλέφτας 3000 καὶ ἐπῆγεν εἰς τὰ Δολιανά, Τριπολιτσά καὶ ἔρριξεν τὸ ὄρδι. Ὁ πατέρας μου, σὰν ἦτον στὰ Τρίκορφα, τοῦ ἔστειλεν ὁ Καπετάμπεης νὰ πάγει σὲ δαύτονα, διὰ νὰ τὸν προσκυνήσει. Ὁ πατέρας μου ἀπεκρίθηκε δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ἐλθῶ νὰ προσκυνήσω· οἱ Ἀρβανίτες εἶναι εἰς τὴν Τριπολιτσά, ἡμποροῦν νὰ πιάσουν τὸν ἄγριον τόπον καὶ νὰ σκορπίσουν τότε μέσα εἰς τὴν Πελοπόννησον, νάχουν τὸν τόπον. Τότε τοῦ

*Ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη «Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης. Ἀθήνησιν... 1846», σσ. 3-302. Σὲ ὑποσημειώσεις, στὸ κείμενον τῆς Διήγησις, υπάρχουν ὀρισμέναι προσθήκαι ἢ ἀλλαγῆς, ποὺ παρουσιάζουν αὐτόγραφον τοῦ Τερτσέτη ἀπὸ τὰ κατὰλοιπά του. Στὸ κείμενον ἐπίσης τῆς Διήγησις ἔχουν ἀπὸ μᾶς οἱ προσθήκαι καὶ διορθώσεις, ὅπου παραπέμπει ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης στὸ τέλος τοῦ παραπάνω βιβλίου του.

1. Γέννησις 1770. Ἀπρίλιος, σημεῖον εἰς τὸν βραχίονα. Εἰς τοὺς 69 ἢ Ἐπαναστάσις τῆς Πελοποννήσου. Ἐγεννήθηκα εἰς ἓνα βουνό, εἰς ἓνα δένδρον ἀποκάτω, εἰς τὴν παλαιάν Μεσσηνίαν. Εἰς τὴν Κόρινθον ἡ οἰκογένειά του, 4 χρόνια ἀρχηγὸς 4 χιλιάδων.

έστειλεν 20 μπνίσιζ για τους Καπετανάκιους κι ένα κακόπο δια τον έαυτόν του. Τόν καιρόν που έζύγωσε τὸ στράτευμα τὸ Τούρκικο εἰς τὴν Τριπολιτσάν, κι ἐπολιορκῶσε τοὺς Ἀρβανίτες, ἔχρισαν 4000 Τούρκοι Ἀρβανίτες νὰ τὸν ἐβγάλουν ἀπὸ τὰ ταμπούρια, καὶ αὐτὸς ἀντιστάθηκε καὶ τοὺς ἐκυνηγοῦσε, καὶ ἐμβῆκαν πίσω. Ἦλθαν τὰ στρατεύματα τὰ Τούρκικα τοῦ Καπετάμπεη εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην. Πάλι βγαίνουν 6000 διὰ νὰ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς πάλι τοὺς ἀντέκρουσε. Εἶδανε ὅτι δὲν ἤμποροῦν νὰ βαστάζουν οἱ Ἀρβανίτες μέσα εἰς Τριπολιτσά, διὰτὶ δὲν ἦτον τότε τειχογυρισμένη. Ἐπυνάχθησαν ἄλλοι καὶ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς τοὺς ἀστάθηκε μὲ ὀρμήν, καὶ τοὺς ἐγύρισε κατὰ τὸν κάμπον. Ἐνώθησαν καὶ ἄλλοι καπεταναῖοι. Ἐμβῆκαν εἰς τὰ χωράφια, εἰς τὸν κάμπον τοὺς ἐσκότωσαν ἡ καβάλα (¹) ὡς οἱ θεριστάδες· ἔπεσεν ἡ καβαλαριά μέσα καὶ τοὺς ἐθήρισαν. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἡ καβαλαριά, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ πατέρας μου. Ἀπὸ 12000 ἐπταχόσιοι ἀπέρασαν εἰς τὸ Δαδί. Ὅταν τοὺς ἐπολέμησε ὁ πατέρας μου, τοῦ ἔλεγον : «Κολοκοτρώνη, δὲν κάμεις ἰσάρι.» (²) Τί νισάρι νὰ σᾶς κάμω, ὅπου ἤλθετε κι ἐχάλασατε τὴν πατρίδα μου, μᾶς πήρατε σκλάβους καὶ μᾶς ἐκάματε τόσα κακά». Τοῦ ἀποκρίθηκαν : —«Ἐφέτε, δικό μας, τοῦ χρόνου δικό σου». Τὰ κεφάλια τῶν Ἀλβανῶν ἔφτιασεν πύργον εἰς τὴν Τριπολιτσά.

Ἦσύχασε (³) ἡ Πελοπόννησος. Τοὺς 80 ἐκατέβη ὁ ἴδιος ὁ Καπετάμπεης καὶ χάλασε τὸν πατέρα μου καὶ τὸν Παναγιώταρον Βενετζιανάκη. Ἦλθεν ἡ ἀρμάδα εἰς τὸ Μακραθονήσι· τὰ στρατεύματα στεριάς καὶ θαλάσσης. Ἡ Καστανίτζα (⁴) ἀποικία, ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Παναγιώταρος, ἔξι ὥρας μακρὸν ἀπὸ τὸ Μακραθονήσι. Ἐρχοντας ἡ ἀρμάδα, ὁ Παναγιώταρος, ὡς Μανιάτης, ἐπροσέκλεσε βοήθεια ἀπὸ τοὺς Μανιάτες, καὶ οἱ Μανιάτες ὑποσχέθησαν εἰς πᾶνε βοήθεια· καὶ ὁ δραγουμάνος ὁ Μαυρουγένης, ὡς Ἕλλην καὶ τεχνίτης, ἔκαμε τὸν Μιχάλη Τροπάκη Μπέη καὶ διὰ νὰ τὸν κάμει Μπέη ἀλικύτησε τὴν βοήθεια καὶ ἐπῆρε τὸ Κάστρο. Ἐπῆγε τὸ ἀσκέρι 14.000, καὶ τοὺς ἐπολιορκίσε. Μία ὥρα στράτα ἀλάργα ἔστησε τὸ ὄρδι. Ἐστειλεν ὁ σερασκέρης Ἀλήμπεης ἓνα γράμμα διὰ νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ τοῦ δώσουν ἐνέχυρα ἓνα παιδί ὁ ἓνας καὶ ἓνα ὁ ἄλλος, καὶ νὰ τραβήξει χέρι ἀπὸ δαύτους (⁵). Αὐτοὶ ἀποκρίθηκαν : «Δὲν προσκυνοῦμεν, θέλομε πόλεμον καὶ ἕποιος μείναι νικημένος, ἅς προσκυνήσει». Αὐτὸς ἤλπιζε ἀπὸ τὴν Μάνην βοήθεια. Τοὺς πολιορκίησαν τὰ Τούρκικα στρατεύματα, ἐβγάλαν κανόνια καὶ βόμβες, τοὺς πολιορκίησαν ἡμέρα καὶ νύκτα. Οὔτε οἱ βόμβες τοὺς ἔκαναν φόβον οὔτε τὰ κανόνια, ὅμως ἐπολέμησαν 12 ἡμέρες καὶ 12 νύκτες μὲ ἀνδρεία καὶ γενναιότητα. Ὅταν εἶδαν, ὅτι βοήθεια δὲν ἔρχεται, ἀποφάσισαν νὰ φύγουν ἀπὸ τοὺς πύργους· οἱ πύργοι ἦτον δύο, καὶ ὁ ἓνας ἦτον τοῦ πατέρα τοῦ Παναγιώταρου, καὶ ὁ ἄλλος ἦτον τοῦ πατέρα μου καὶ τοῦ Παναγιώταρου. Ὁ πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἦτον 80 ἐτῶν, ὡς καὶ ἡ μητέρα του, καὶ μὴν ἠμπορόντας νὰ φύγουν εἰς τὸ γιουρούσι μὲ τὰ ἄλλα γυναικόπαιδα, εἶπε τοῦ Παναγιώταρου καὶ τοῦ πατέρα μου : «Βάλτε φωτιά στοὺς ἄλλους πύργους, ἐγὼ μένω ἐδῶ». Ἐμεινε μ' ἓνα δοῦλο καὶ μὲ τὴν γυναῖκα του καὶ δοῦλα μὲ σκοπὸν νὰ πολεμήσει, ἐλπίζοντας νὰ ἔλθῃ βοήθεια ἀπὸ τὰ παιδιὰ του ἔπειτα. Ὁ πόλεμός του ἦτον μὲ τὸν δοῦλον, ἡ τέχνη του μεγάλη· εἶχε φτιλί νὰ γυρίσει μαζί μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ που ἐπολιορκίησαν μέσα ἔπεσαν εἰς τὸ ὄρδι τοῦ σερασκέρη μὲ τὰ σπαθία εἰς τὸ χέρι, μόνον τρεῖς ἐσκοτώθηκαν ἄνδρες, καὶ μέρος γυναικες, καὶ ἔμειναν πολλὰ παιδιὰ σκλάβοι· καὶ ἔτσι ἔμειναν δύο ἀδελφία μου σκλάβοι, τὸ ἓνα τριῶν χρονῶν καὶ τὸ ἄλλο ἑνός· ἄλλα δύο ἐσκληρώθηκαν καὶ ἔπειτα ἐλευθερώθηκαν. Ὅταν ἔκαμαν τὸ γιουρούσι, ἔπιασαν τὰ βουνὰ οἱ Τούρκοι διὰ νυκτός· ἐβασίλευσε τὸ φεγγάρι εἰς τὴν μέσσην νύκτα, καὶ βασιλεύοντας τὸ φεγγάρι ἐβγήκαν νύκτα μικρὴ καὶ δὲν ἔλαβαν καιρόν νὰ φύγουν κατὰ τὴν Μάνη· ἐπῆγαν στοὺς λόγγους κι ἐπῆρε ἡμέρα. Τὸν Παναγιώταρον (⁶) ζωντανὸν τὸν ἔπιασαν κι ἔπειτα τὸν ἐσκότωσαν οἱ Μπαρδουνιώτες. Ὁ πατέρας μου ἐσκοτώθηκε μὲ δύο τοὺς ἀδελφία, Ἀποστόλη καὶ Γεώργη, ὁ ἓνας εἰς τὸν λόγγον, ὁ ἄλλος μοναχός του, διὰτὶ ἐλαβώθηκε· ἐγλύτωσεν ἓνας

1. Καβαλαρία.

2. «--- Βρὲ Κολοκοτρώνη δὲν κάμεις νισάρι».

3. Ἦσυχη.

4. Καστανία.

5. Ὅταν ἔστειλε τὰ γράμματα ἦτον ἀλάργα μὴ δίνοντας...

6. Παναγιώταρος.

μπάρμπας μου, Ἀναγνώστης, ἀπὸ τοῦς κλεισμένους τέσσαρους ἀδελφοὺς Κολοκοτρώνη. Ἐγώ, ἡ μάνα μου, ἡ ἀδελφή μου ἐγλύτωσαν μὲ τὰ παλληκάρια τοῦ πατέρα μου. Εἰς τὸ γιουρνούσι ἐλαβώθηκε μὲ σπαθὶ ὁ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, καὶ μὲ προδοσίαν ἐνὸς Τούρκου φίλου ἐσκοτώθηκε· δὲν ἐφάνη τὸ κεφάλι του· οἱ φονεῖς του τὸν ἐσκότωσαν καὶ τὸν ἐκρύβαν διὰ τὸ βιό του, ὅσα εἶχεν ἀπάνω του· σὲ τρία χρόνια τὸν ξέθαψαν τὸν Κολοκοτρώνη Κωνσταντῆ· ἀπὸ τὸ μικρὸ δάκτυλον τὸν γνώρισαν, ὅπου εἶχε γυρισμένο ἀπὸ μία σπαθιά τουρκικὴ· τὸν εἶχαν κρύψει εἰς μίαν τρούπα τῆς Ἀρνῆς καὶ Κοτζατίνης, τὸν ἔθαψαν ἔπειτα εἰς τὴν Μηλιά· ἦτον μελαγχρότερος, μοναχόκαλος, δυνατός, ὀγλήγορος, μὲ ἓνα καθάριο ἄτι δὲν τὸν ἐπικνεσ, 33 (1) χρόνων, μέτριος, μαυρομάτης, λιγνός· οἱ Ἀρβανῖται τὸν εἶχαν τόσο τρομάζει, πού ἐκαμναν ἔρκον· «Νὰ μὴ γλυτώσω ἀπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ σπαθίον(2). 700 μπουλουκτζήδες ἐσκότωσε πρὶν.

Ὁ Παναγιώταρος ἦτον γίγαντας, νέος, μαῦρα μαλλιά, σόι ἄνθρωπος, ἄσπρος, 37-38 χρόνων. Εἰς τὴν Ἀνδρούσαν ἐσκοτώθη ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης, ἔπειτα τὸν ἐκδίκησε ὁ υἱός του. Ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης, τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια καὶ τὸν ἐκρέμασαν. Ὁ γέρον (3) πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἐπολέμασε ἀπὸ τὸν πύργον καὶ ἐμαρτύρησε τὸ φτιλί· ὁ δοῦλος πού ἐπροσκύνησε, καὶ τὸν γέροντα τὸν ἐπίασαν ζωντανόν. Ὁ Καπετάνιος ἐρώτα· — Διὰ τί δὲν προσκυνάει; — Τώρα προσκυνῶ, προσκυνημένο κεφάλι δὲν κόβεται. — Τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια, τὸν κατράμισαν (4).

Ἐμείναμεν εἰς τὴν Μάνην ἡμεῖς, εἰς τὴν Μηλιά, μὲ τὸν θεῖον μου τὸν Ἀναγνώστη. Ἐξαγόρασα τὰ σκλαβωμένα παιδιά, τὸ ἓνα ἀπὸ τὴν Ἰδραν, τὸν Γιάννη καὶ τὸν Χρίστο, καὶ ἐκάτizzaμεν 3 χρόνια εἰς τὴν Μάνη. Εἶχαμεν ἐλλείψεις, ἦλθαν οἱ ἄλλοι οἱ μπαρμπάδες μας ἀπὸ τὴν μάναν μου, λεγόμενοι Κοτζακχῖοι, καὶ μᾶς ἐπῆραν εἰς τὴν Ἀλιανίσταναν. Ἐπήγαμεν ἀγνώριστοι, μᾶς ἔμαθον ἔπειτα καὶ ἐφοβούμεθα τοὺς Τούρκους. Ὁ μπάρμπας μου ὁ Ἀναγνώστης ἦλθε ἔπειτα εἰς τοῦ Ἀσονταριοῦ τὴν ἐπαρχίαν, εἰς τὴν ἄκραν τῆς Μάνης, Σαρπάζινα. Ἐκαμε συμπεθεριὸ μὲ ἓναν ντόπιον (5) προεστὸν, τοῦ τουφεκιοῦ ἄνδρα, τὸν ἔλεγον Γεωργάκη Μεταξῶν. Ἐδωκε τὴν θυγατέρα του, ἔφτιασε σπίτι. Μανθάνοντας, ὅτι ὁ Θεὸς μου ἔκαμεν ἀποικίαν εἰς τὸ Ἀκοβον, ἐφύγαμε καὶ ἐπήγαμεν ἐκεῖ. Σὰν ἐκαθόμασθε ἐκεῖ, ἄλλα μπουλούκια κλέφτες μ' ἔβλεπαν ἄρματολὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀσονταριοῦ κατὰ τῶν κλεφτῶν, καὶ ἐμπόδιζα τὸ βιλαέτι μὲ χατίρι. 15 χρόνων ἤμουν τότε. Ἐγὼν 20 χρόνων, ὑπανδρεύθηκα καὶ ἐπῆρα ἐνὸς πρώτου προεστοῦ τοῦ Ἀσονταριοῦ, τὸν ὁποῖον τὸν χάλασε (6) ἓνας πασὰς εἰς τὸ Ἀνάπλι (7). Ἐκτισα σπίτι, ἐπῆρα προικὸ ἐλίες, ἀμπέλι (8), ἔγινα νοικοκύρης, ἐφύλαγα καὶ τὸ βιλαέτι. Ἐστεκόμασθε πάντοτε μὲ τὸ ντουφέκι. Μᾶς ἐφθόνησαν οἱ Τούρκοι καὶ ἤθελαν νὰ μᾶς σκοτώσουν, δὲν ἔμπορῶσαν ἡμῶς, διότι ὁ τόπος ἦτον σὲ ἄκρα. Καὶ ἐπολεμοῦσαν νὰ μᾶς χαλάσουν μὲ κάθε τέχνη· ἐστελναν μία καὶ δύο φορές ἑκατὸν καὶ διακόσιους στρατιώτας διὰ νὰ μᾶς κτυπήσουν· δὲν μᾶς εἶχαν εἰς τὸ χέρι καὶ δὲν μᾶς πείραζαν. Εἶδαν ὅτι δὲν εἶχαν διαφορά μὲ τὴν τέχνη· ἐβγήκαν φανερά· ἐπῆραμε χαμπέρι, ἐφύγαμε. Οἱ Τούρκοι ἀφάνισαν ἥλα τὰ ἀγαθὰ μας καὶ ἔδωσαν διαταγὴν· ὅπου ἀκουσθοῦμε νὰ μᾶς χαλάσουν. Ἐμείνα μὲ δώδεκα Κολοκοτρωναῖους, μικρότεροι εἰς τὴν ἡλικίαν, ἐπήγαμεν εἰς τὴν Μάνη, ἀφῆκαμεν τὰς φαμίλιαις μας καὶ ἔπειτα ἐγυρίσαμε, ἐσηκωθήκαμε φανερά, ἐσυνάξαμε στρατιώτας, πότε 60, πότε ὀλιγοτέρους. Ἐμείναμε δύο χρόνους κλέφτες· ἔπειτα εἶδαν, πὼς δὲν ἔμπορῶν νὰ μᾶς κάμουν τίποτε καὶ μᾶς ἔβαλαν πάλαι ἄρματολούς. Εἶχα τὸ Ἀσοντάρι καὶ τὴν Καρύταινα, ἔκαμα 4-5 χρόνους ἄρματολός. Ὁ Ἀναγνώστης Κολοκοτρώνης δίδεται εἰς τὴν μέθην, διὰ νὰ ἀληθμονήσει τὰ συμβάντα. Τὸν μεγαλειότερον τοῦ πατρός μου ἀδελφὸν τὸν ἐσκότωσαν εἰς τὸ Ἀσοντάρι ἔπειτα, καὶ τοῦ ἐπῆραν τὸ κεφάλι (χέρι κομμένο εἰς τὴν νεότητά του). Ἀπὸ 40 χρόνων ἀρχίτισε

1. 35.

2. «Νὰ μὴ γλυτώσω ἀπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ σπαθὶ ἂν σοῦ λείω φέμακα».

3. γέρος.

4. Καὶ ἔτξε τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδι καὶ τὸν κατράμισαν.

5. Ῥοπιζή.

6. Ἐκρέμασε.

7. Στὸν Πλάτανο τοῦ Ἀναπλιοῦ.

8. Ἀμπέλι.

και απόθανε εις τὰ 52. "Αφῃσε παιδιὰ 3 ἀρσενικά, Γιαννάκη, Δημητράκη, Γεωργάκη, ἔφησε καὶ ἐπὶ τὰ θυγατέρες. "Ἐνας ἀπόθανε ἀπὸ τὸν θάνατόν του, ἀπὸ ἑξὶ ἀδελφία τοῦ πατρός μου.

"Όταν εἴμεθα ἀρματολοί, τὰ παιδιὰ μας ἦταν εἰς τὴν Μάνην, εἰς τὴν Καστανιά τὴν μεγάλην. Εἰς τὴν Μάνην ἐπηγαίναμε εἰς τὰς σημαντικὰς ἡμέρας, ὅταν εἴμεθα ἀρματολοί. Εἰς τὴν Μάνην πάντοτε ἐπηγαίναμεν βοήθεια εἰς τὸν Μπέη Κουμουντουράκη, εἰς τὰς χρεῖς τους, καὶ ἐβοηθοῦσαμε τὸ μέρος τους. "Ο Καπετάνιος Κωνσταντῆς Δουράκης, φίλος τοῦ πατρός μου, καὶ οἱ Κιτριναράϊοι ἀνοίγουν πολέμους. "Ημεῖς μαντάτι. Εἶχαμε κλεισμένον μίαν φορὰν τὸν Νικόλαον Κιτριναρή, τὸν πολιορκήσαμεν, καὶ σὺν ἐπρώγονταν ἀδελφοξάδελφα, ἔρριχναν τουφέκια εἰς τὸν ἀέρα. Οἱ Μανιάτες τὸν στενοχώρησαν καὶ ὁμίλησε νὰ παραδοθεῖ, καὶ ἐζήτησε ἐμέ. Δὲν ἦτον νὰ παραδοθεῖ, ἀλλὰ νὰ μὲ σκοτώσει μὲ ἀπιστιά. "Εβγήκε ἔξω εἰς τοῦ πύργου τὴν πόρτα, καὶ εἶχε βάλει τοὺς ἀνθρώπους μέσα, νὰ παραδοθεῖ. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μὲ ἄδειασαν ἑξὶ τουφέκια. "Εγὼ ἤμουν κορτὰ καὶ δὲν μ' ἐπῆραν, ἔπεσα ἀποκάτω ἀπὸ τὸν θόλον τῆς πόρτας τοῦ πύργου, οἱ δικοὶ μου ἐνόμισαν ὅτι μὲ σκότωσαν καὶ ἤθελαν νὰ σκοτώσουν τοὺς συγγενεῖς τοῦ Κιτριναρή. . . ἄλλοι λέγουν, «"Όχι, νὰ πάρομε τὸν Θεόδωρον». "Ἦλθεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κιτριναρή, καὶ τὸν πῆρα εἰς τὸν ὄμον, καὶ ἐπροφυλάχθηκα, καὶ τὴν νύκτα ἔβαλα φωτιά εἰς τὸν πύργον καὶ ἐπαραδόθηκα. "Ο ἀδελφός του ἦτον μὲ ἡμᾶς. Τότε τὰ ἀδελφία τους μὲ εἶπαν : Νὰ κάμω ὅ,τι θέλω εἰς ἐκαίνους διὰ τὴν ἀπιστιά. "Εγὼ εἶπα, ὅτι ἐὰν ὁ Θεὸς μ' ἐφύλαξε, τοὺς χαρίζω τὴν ζωὴν. "Ο Ζαχαριάς ἐβοηθοῦσε τοὺς ἄλλους, ἐπολεμοῦσαμε καὶ ἔπειτα ἐσιμύχαμεν ἔξω. "Εγὼ ὑπεστήριζον τὸν Μπέη. "Ο Μούρτζινος ἀντιφέρετο μὲ τὸν Μπέην καὶ μὲ τὴν Καπετανία τὸν φίλον μου. "Ἦναι ἡ δύο μῆνες τὸ καλοκαίρι ἔπρεπε νὰ βοηθῶ τοὺς δικούς μου.

Εἰς τοὺς ἑξὶ χρόνους ἐπάνου, ἔβγαλα τὰ παιδιὰ μου εἰς ἓνα χωριό, Γιάνιτζα, πλησίον τῆς Καλαμάτας, διατὶ μοῦ ἤρχετο καλλίτερα διὰ τὴν ζωοτροφίαν. "Ἦ Μάνη ἐφθόνησε τὸν Μπέη. "Ἦλθε καὶ ὁ Σερμενέτ μπέης, διὰ νὰ βάλουν τὸν "Αντωνόμπεη Γληγοράκη. "Ἦλθε ὁ Μπέης ὁ Κουμουντουράκης εἰς τὴν Καλαμάτα μὲ 60 ἀνθρώπους, ἐγὼ εἶχα 18. Μὲ ἐμπόδιζαν νὰ βοηθῶ τὸν Κουμουντουράκη, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ τὸν βοηθῶ ἐξ ἀφιλίας τῆς φιλίας. 3.000 Τούρκοι καὶ Μανιάται ἐπηγαίνουν κατὰ τοῦ Κουμουντουράκη. Βλέπω μακρὰν μπαϊράκια εἰς τὰς Καπετανίας (ψυχικό). Συμβούλευσα νὰ μὴν πᾶμε μέσα εἰς τὴν Μάνη, ἠθέλαμε νὰ πιάσῃμε τὸ Κάστρο τοῦ Κουμουντουράκη, 4 ὥρες μακριὰ ἀπ' τὴν Καλαμάτα. Οἱ Καπετανάκηδες καὶ ἄλλοι Μανιάτες μᾶς πολέμησαν, ἐλαβόθηκα. . . τὸ ἔλλογον. . . λάφυρα. . . πιάνομεν ἓνα πύργον. . . ὁ Κουμουντουράκης. "Επιάσαμε τὸν πύργον, ἔπειτα διὰ νυκτός ἀνέβημεν εἰς τὸ Κάστρο. Οἱ πατζαούρες (τῆς λαβωματιᾶς) ἦτον μέσα. "Ο Παναγιώτης Μούρτζινος καὶ ὁ Χριστέας, φίλοι πατρικοί, τοὺς γράφω ἓνα γράμμα : μὲ κάθε συμβιβασμὸ νὰ ἔβγω, νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Μάνην νὰ γιαιτρευθῶ. Οἱ Μούρτζινοι λέγουν εἰς τὸν Σερμενέτ μπέη νὰ ἐβγάλουν τοὺς κλέφτες διὰ νὰ ἀδυνατίσει ὁ Κουμουντουράκης, καὶ ἔτι ἐγέλασαν τὸν Σερμενέτ μπέη νὰ ἔβγω ἐγὼ ἀπὸ μέσα, καὶ μοῦ εἶπαν νὰ ἔβγω μὲ ὅλους μου τοὺς ἀνθρώπους. "Ανέβαλα διὰ νὰ ἔβγουν καὶ οἱ ἀνθρώποι μου. Οἱ ἀνθρώποι μου μένοντες (¹) ὑπίσω' ὁ Πετρούνης ἔγινε μεσίτης νὰ προσκυνήσῃ ὁ Κουμουντουράκης καὶ δὲν παθαίνει τίποτε, καὶ ἐγὼ τοὺς εἶπα : «"Όταν ἔλθῃ ὁ Πετρούνης νὰ μὴ τὸν ἀκούσετε, ἀλλέως θὰ σᾶς φάγῃ μὲ ἀπιστιά». "Ο Κουμουντουράκης δὲν ἠθέλησε. "Ἐκαμε τραπᾶτο, ἐβγήκαν οἱ δικοὶ μας. "Ο Κουμουντουράκης ἐπαραδόθηκε καὶ τὸν πῆρε ἡ ἀρμάδα σκλάβον. "Εγχευρέυθηκα ἐγὼ, ἐπῆγα εἰς τὸ ἀρματολόγι μου. Μοῦ ἔπεσαν οἱ προστοὶ καὶ ὁ κύρ Γιάννης (Δεληγιάννης), καὶ μοῦ λέγουν : «Δὲν εἶναι καλὸν νὰ κινδυνεύεις εἰς τὴν Μάνην καὶ νὰ φέρεις τὴν φαμίλιαν σου εἰς τὴν Καρύταινα». Τὰ ἔβγαλα τὰ παιδιὰ μου εἰς τὴν Καρύταινα καὶ ἐκατοίκησα εἰς ἓνα χωριὸ Στερνίτζα. "Εβγήκε φερμάνι νὰ μᾶς σκοτώσουν καὶ τοὺς δύο, Πετιμεζῆ καὶ ἐμέ, 1802. "Ἐνας βόμβος τῆς Πάτρας ἐνήργησε αὐτὸ—τὸ φερμάνι ἔλεγε : "Ἦ τοὺς δύο ἡμᾶς ἡ τὰ κεφάλια τῶν Κοτζαμπασήδων. "Ο βεζύρης τῆς Τριπολιτζᾶς κράζει τὸν πατέρα τοῦ Ζαῖμη καὶ τὸν κύρ Γιάννη. "Ο Ζαῖμης ἐπῆγε, ὁ κύρ Γιάννης ἐφοβεῖτο. "Ο Πασιᾶς τοὺς ἔκαμεν ὄρκον, ὅτι δὲν εἶναι τίποτε δι' αὐτούς. "Εγὼ ἐσυντρόφευσα τὸν Δεληγιάννην ἕως εἰς τὴν Τριπολιτζά, καὶ ἦσαν ἀνεχώρησε μὲ εἶπε ὁ Δεληγιάννης. . . Τοῦ εἶπα : «Δὲν τὸ πιστεύω, διὰ ἡμᾶς εἶναι τὸ φερμάνι». Μοῦ ἀποκρίθηκε : «Μὴν φοβεῖσθε». "Ἐκράζε μόνον τοὺς δύο ὁ Πασιᾶς, τοὺς διάβασε τὸ φερμάνι. «Νὰ μᾶς δώσεις μουχλέτι (διορία) γιὰτὶ τοῦτοι

1. "Εμειναν.

εἶναι ἄγριοι ἄνθρωποι». Ὁ Γ. Ζαῖρης, Ἀσημάκης, τὸν εἶχε τὸν Πετμεζᾶ εἰς τὰ χέρια του, διατὶ ἐπήγαινε καθημερινῶς εἰς τὰ Καλάβρυτα, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐπήγαινα εἰς τὴν Καρύταινα, εἰς τὸ Χασαμπᾶ. Εἶπαν οἱ δύο προεστοί, νὰ βάλουν τὸν ἄγριον εἰς τὸ χέρι, καὶ ἔπειτα τὸν ἡμέρον εὐκόλα. Ὁ Δεληγιάννης ὁρκώνει δύο προεστοὺς νὰ μὲ σκοτώσουν. Ἦτο δύσκολο, διότι ἤμουν πολλὰ προφυλακτικὸς. Ἐσυνακούσθησαν μὲ τὸν Βελεμβίτζα, τὸν ὥρκωσαν πρῶτα· αὐτὸς ἀποκρίθηκε: «Δὲν τὸν βλέπω τὸν σκοτωμὸν τοῦς, θὰ χαλάσουμε τὸ βιλαέτι». Αὐτοὶ δὲν ἐβγαίνουν ἀπὸ τὴν γνώμην τοῦς. — Εἶχαν φέρεи ἕναν Μπουλούμπαση μὲ Ἀρβανίτες εἰς τὴν Καρύταιναν. Ὑποπτεύθηκα· ἐπῆγα νὰ χαιρετήσω ἕναν προεστὸν εἰς τὴν Στερνίτζα· τοῦ λέγω: «Τί τὸν θέλετε τὸν Ἀρβανίτη Μπουλούμπαση; δὲν θέλει γένει ἡ γνώμη σας». Εἰς τὴν Στερνίτζαν πᾶνε Ἀλβανοί... (1) Ὑπάγω καὶ ἐγὼ μὲ 50. Ἀνταμώθηκα μὲ τὸν Μπουλούμπαση, τοῦ εἶπα: «Θὰ μᾶς βάλουν νὰ τζικίσουμε τὰ σπουρνάρια, τὰ ἡμερὰ δὲν θὰ διώξουν τὰ ἄγρια, ὅλα φεύγουν, ὁ σπουργίτης πάντοτε μένει».

Τῆς τύχης ἡ περίστασις ἐκείνη ἔφερε ὁ γέρο Κόλιας νᾶρχεταί μὲ τὸν υἱὸν του (τὸν Κολιόπουλον). Ἦρχετο εἰς τὰ πιστόρια ἡ νύφη του, ἐγίναμε διακόσιαι. Εἰς τὰ Μαγούλια ἀνταμώνονται οἱ ἄνθρωποι μας. Ὁ προεστὸς Ἀναγνώστης Μπακάλης ἀπὸ τὸ Γαρζενίκο, ἐγέλασε τὸν Γούρκο... (2) καὶ μὲ ἔδωσαν εἶδῃσιν. Γράφω εἰς τοὺς προεστοὺς νὰ μὲ στείλουν εἶδῃσιν, ἂν μὲ ἐπιβουλεύονται. Παίρνω ἀπὸ τὸν Δημήτρη φουσέκια, σπουρνάρια· μὲ γράφουν: ψεύματα. Μὲ τὰ σπερώματα, μὲ 200 νομάτους ὁ Μπουλούμπασης μᾶς πλάκωσε εἰς τὴν Κερπενή. Μόνον 40 εἴμεθα, ἐτραβήχθηκα ἀπὸ τὸ χωριὸ ἔξω. Κλείομαι εἰς ἕνα μοναστήρι εἰς τὴν Κερνίτζα (ἀναλήφθηκα, μ' ἔχασαν), ἐπιασα τὸν ἄγριον τόπον. Ἐσκότωσαν τότε τὸν Πετμεζᾶ εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ ἔστειλαν τὸ κεφάλι του εἰς τὴν Τριπολιτζά (3). Εἰς τὰ Μαγούλιανα ἐσκοτώσαμεν τοὺς Τούρκους (ἔκαμα τὰ χωριά). Οἱ προεστοὶ βάζουν τὸν Κόλια, διὰ νὰ προσπέσει νὰ συμβιβασθοῦμε, νὰ ἡσυχάσουμε. Μᾶς ἔδωσαν τὸ ἄρματολίκι. Πετάσαντας τρεῖς τέσσαρους μῆνες, ὁ Δεληγιάννης ἤθελε νὰ μᾶς χαλάσει, πλὴν δὲν ἤμπόρουνε.

Τὸν Σεπτέμβριον μῆνα ἐπῆρα τὸ ἄρματολίκι. Ὁ Δεληγιάννης ἤρεε τρόπον. Ἦξε φίλον εἰς τοῦ Λάλα τὸν Χασάναγα Φιδᾶ, καὶ τὸν ἔβαλε νὰ μᾶς σκοτώσει (μὲ τὴν ἀπιστίαν (4), ἦτι εἴμεθα ἄρματολοί). Τὲς φαμελιές μας τὲς εἶχαμε εἰς τοῦ Παλούμπα, καὶ ὁ Γεροκόλιας ἐξάνοιξε τὴν προδοσίαν, ἦτι ἤρχοντο οἱ Λαλαῖοι. Ἐστειλε, μᾶς εἶπε (5) ὅτι θὰ ἔλθουν οἱ Λαλαῖοι. Λαμβάνοντας καὶ τὴν εἶδῃσιν τί τρόπο νὰ φαναρωθεῖ τούτῃ ἡ μυστικὴ κίνησις, διὰ νὰ μᾶς (6) βαρέσουν. Ἐμεινα ὅλην τὴν νύκτα συλλογισμένος. Οἱ Τούρκοι ἔλθουν καὶ ἐπιασιν δύο δρόμους, 200 καὶ 200, νὰ βαρέσουν μὲ χωσιὰ· εἶχον καὶ ἕνα Ἑλληνα προδότην καὶ ἤρχετο καὶ μᾶς εὕρισκε, ἂν κινῶμε ἢ ἂν κοιμόμασθε. Τὸ πρῶν ἤθελα νὰ στείλω καταπατητάδες. Τὸ πρῶν μᾶς ἐκλείσαν εἰς τὸ χωριό. Ἐγὼ εἶχα δώσει τὰ σκουτιά μου εἰς ἕνα ψυχγιόν. Χαράζοντας τὴν αὐγὴν, βλέπω τοὺς Τούρκους. Ἐπιάσαμε τὸ τουφέκι.—Κινώντας νὰ πιάσω τὴν ράχην, παίρνω τὸν ψυχγιὸν μου ὀκτὼ βόλια, ὁ ἀδελφός μου ὁ Γιάννης λαβώνεται. Κλείομεθα σὲ τρία σπίτια· εἴμεθα 38. Ἐκλείσθηκα εἰς χαμώγειο. Ἐρχονται οἱ ἄλλοι 200, μᾶς ἀπὸκλείσαν. Πολεμοῦμε ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐσκοτώσαμεν καὶ ἡμεῖς· τὸ βράδυ κάνομα γιουρούσι καὶ ἐφύγαμε (7).—Τὸν Μάρτην 7 μᾶς βάρεσαν στὰ 1804.

Εἰς τὰ 1805 πηγαίνω εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ὁ Αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος κάμνει πρόσκλησιν διὰ νὰ γραφθοῦν οἱ Ἑλληνες εἰς τὰ στρατεύματα (8).

Κάμνομεν ὅλοι μία ἀναφορά, Σουλιδῶται, Ρουμελιῶται καὶ Πελοποννήσιοι, εἰς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τοῦ ζητοῦμεν βοήθειαν διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὸν τόπον μας. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἐνῆργησε νὰ γίνῃ ἡ ἀναφορά. Οἱ Σουλιδῶται, Ρουμελιῶται ἦτον στὴν Πάργαν. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἔλθεν εἰς... καὶ ἐγράφθησαν 5000 στρατιῶται Πελοποννήσιοι εἰς τὰ ἔρματα. Ἦλθε ἡ ἀπάντησις· τότε ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθον, εἰς τὰ 1805 τὸν Αὐγούστου. Ὀμιλῶ μὲ τὸν Ἀρχηγὸν τῶν Ρωσικῶν

1. Εἶχα τὴν φαμελιά μου.

2. Ἦμαθε τὸ μυστήριον.

3. Τὸ καλοκαίρι μᾶς κληρονομήσαν.

4. Ἀφοβίαν.

5. Ἐστειλε καὶ μᾶς εἶπε.

6. Νὰ μὲ βαρέσουν.

7. Τὸ καλοκαίρι κλέφτες.

8. Πρόσκλησις τοῦ Αὐτοκράτορος διὰ νὰ γραφθοῦν εἰς τὰ στρατεύματα. Ὑπάγω. Λόγοι.

στρατευμάτων και με λέγει, ότι ο Αυτοκράτωρ των διέταξε να παραδεχθεί εις την δούλευσιν όσους θέλουν να έμβουν και να υπάγουν να κτυπήσουν τον Ναπολέοντα. Τοῦ αποκρίνομαι : «Όσον δια τὸ μέρος μου δὲν έμβάινω εις τήν δούλευσιν. Τί έχω να κάμω με τὸν Ναπολέοντα ; "Αν θέλετε όμως στρατιώτας, δια να έλευθερώσωμεν τήν πατρίδα μας σὲ υπόσχομαι και ὃ και 10 χιλιάδας στρατιώτας. Μία φορά έβαπτισθήκαμεν με τὸ λάδι, βαπτίζομεθα και μίαν με τὸ αἷμα και ἄλλη μίαν δια τήν έλευθερίαν τῆς πατρίδος μας». Μένω 15 ήμέρας εις τήν Ζάκυνθον, δὲν συμφωνῶ, αφήνω 28 ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου και τὸν Νικήτα ἀνεψιό μου και τοῦ Γιάννη Κολοκοτρώνη αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα Έλληνικά στρατεύματα γράφονται και πηγαίνουν εις τήν Ναύπολη. Οἱ Τούρκοι βλέπουν αὐτὰ τὰ κινήματα και γράφουν ἀναφοράς εις τὸν Σουλτάνον, και τοῦ ἐξηγοῦν τὰς ὑποψίας των. Ὁ Σουλτάνος λαμβάνει τήν ιδέαν να κόψει τὸν λαόν. Ὁ Πατριάρχης κάμνει παρατηρήσεις και λέγει : «Τί πταίζει ὁ λαός ; Να σκοτώσωμεν τοὺς πρωταίτιους, τοὺς κακοὺς». Καὶ τὸν ἀντισκόβει. Ἡ ἀναφορὰ τῶν Τούρκων συμφωνεῖ με τὰς πληροφορίες τοῦ Καμπινέτου τῆς Γαλλίας, ὅτι να χαλάσουν τοὺς Καπεταναίους, τοὺς λεγομένους κλέφτας, και τοὺς Καπεταναίους τῶν καραβιῶν, διατὶ μία ήμέρα ήμποροῦν να κάμουν επανάστασιν. Τότε κάμνει ἓνα φερμάνι ὁ Σουλτάνος να σκοτώσουν τοὺς κλέφτας. Ἀφοριστικὸν ἔρχεται τοῦ Πατριάρχου δια να σηκωθεί ὅλος ὁ λαός, και ἔτζι ἐκινήθηκεν ὅλη ἡ Πελοπόννησος, Τούρκοι και Ρωμαῖοι, κατὰ τῶν Κολοκοτρωναίων. Τὸν Αὔγουστον υπῆγα εις Ζάκυνθον. Τὸν Σεπτέμβρη, ἐβγήκα ἔξω, και Ἰανουάριον 1806 ἦλθε τὸ διάταγμα και μᾶς ἐκυνήγησαν (1). Ὁ Πετιμεζῆς, ὁ Γιαννιᾶς και ὁ Ζαχαριᾶς ἦτον χαϊμένοι πρωτότερα, και εὑρέθηκα με μόνον 150.

Ἐπήγαμεν εις τὸ Μοναστήρι Βελανιδιά, πλησίον τῆς Καλαμάτας, και ἀπεκεί ἔστειλα ἓνα γράμμα τοῦ Ἠγούμενου δια να μοῦ στείλουν ζωοτροφίας. Τὸ γράμμα τὸ ἔπιασαν οἱ Τούρκοι, και ὁ Δεληαχμέτης ἦλθε και μᾶς ἐπολιόρκησε με 1000. Ἐτραβήξαμε τὰ σπαθιά και τοὺς ἐχαλάσαμεν τοὺς ἐπῆραμε κυνηγώντας ἕως τήν Καλαμάτα, ἐπῆραμε τὰς σημαίας τους και ἐσκοτώσαμεν πολλοὺς.

Αὐτὸς ὁ Δελῆ Ἀχμέτης ἦτον περίφημος εις τήν Ρούμελη. Ἐκατατρέχθη ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασά κι ἐκατέφυγε εις τήν Πελοπόννησον. Ὁ Πασάς τοῦ τόπου τὸν ἔδωκε 500 χάρτζια (μισθοὺς) δια να κυνηγᾷ τοὺς κλέφτας. Ἐγὼ σὰν τὸ ἔμαθα εἶχα 80, και ἐπῆγα ἐπίτηδες δια να δοκιμάσω τήν δύναμίν του εις τὸν Ἀκοβο (Σαμπάζικα), και ἐφοβήθηκε να πολεμήσει με ἡμᾶς. Ἐπήγαμε εις τήν Βλαχοκερασιά και τήν ἐχαλάσαμε, ὡς ιδιοκτησίᾳ τοῦ Χασεκῆ, ὁποῦ ἔκαψε τὰ σπίτια μας. Ἀλλή μιὰ φορά ἐπήγαμεν εις τοῦ Τζεφεραμίνη και μᾶς ἔμαθαν οἱ Τούρκοι τῆς Ἀνδρούσας και ἐκίνησαν μία ἐκατοστὴ δια να μᾶς κτυπήσουν, και ἐβγήκαμεν, τοὺς ἐκυνηγῆσαμεν και ἐτρόμαξαν να γλυτώσουν. Τὸ ἴδιον ἐστάθη και εις τοῦ Μήλια τὸ Παλιόκαστρο, ἀνάμεσα Μήλια και Μπούτζα (τῆς Μεσσηνίας). «Ὁλ' ήμέρα ἐπολεμήσαμεν και τὸ βράδυ τοὺς ἐφύγαμε. Ἀλλή μιὰ φορά ἐφάνηκαν εις τοῦ Μαρμαριᾶ (Βρουσταχωριά). Ἦλθαν, μᾶς πλάκωσαν ἀπὸ ὅλες τὰς κοντινὰς ἐπαρχίας ὅλοι οἱ Τούρκοι, μᾶς ἐκλείσαν εις ἓνα βουνό, ἐπολεμήσαμεν ὅλην τήν ήμέραν και τὸ βράδυ τοὺς ἐφύγαμεν. Εἰς τὸν Ἀκοβο, ὅπου δὲν ἠθέλησαν να πολεμήσουν, ἦτον ὁ ἀνεψιός τοῦ Ντελῆ Ἀχμέτη, και ἀφοῦ ἐγύρισεν εις τὸν μπάρμπα του, τὸν ἔφτυσε γιατί δὲν ἐπολέμησε, και αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη : «Νὰ σὲ κάμει ὁ Θεὸς νιαμέτι να πολεμήσετε με αὐτοὺς και τότε βλέπεις». Ἀφότου τὸν ἐχαλάσαμεν ἐπῆγεν ὁ Ντελῆ Ἀχμέτης εις τήν Καλαμάταν και ἐκάθησε τρεῖς μῆνας. Ἐκεῖ φοβούμενος μήπως πάγομε και τοὺς χαλάσωμε ἐγγραφοφορισθήκαμεν μετ' αὐτόν, και ἔπειτα ἐπῆγεν ὁ Ντελῆ Ἀχμέτης εις τὸν Πασά και τοῦ εἶπεν, ὅτι δὲν ήμποροῦμεν να τοὺς κάμομε τί-

1. Ἀναφορὰ τῶν Σουλτανῶν, τῶν Ρουμελιωτῶν και τῶν Πελοποννησίων. Ἀπάντησις. Ὑπάγει ὁ Κολοκοτρώνης εις Ζάκυνθον εις τὰ 1804 τὸν Αὔγουστο. Ὁμιλεῖ με τὸν ἀρχηγὸ τῶν στρατευμάτων. Ἐξηγοῦν ἀμοιβαίως τὰς γνώμες των (λάδι) (αἷμα). Δὲν συμφωνοῦν. Ἐπιστρέφει ἀφήνει ἐκεῖ τὸν Νικήτα, τὸν Γιάννη Κολοκοτρώνη, αφήνει τὸν 15 μέρες μένει ἐκεῖ. Τὰ ἄλλα στρατεύματα γράφονται και πᾶνε εις τήν Ναύπολιν. Ἀναφορὰ τῶν Τούρκων ἐξηγοῦν τὰς ὑποψίας των. Διαιτάγματα τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Πατριάρχης παρατηρεῖ : Ἡ ἀναφορὰ τῶν Τούρκων συμφωνεῖ με τὰς πληροφορίες τοῦ Γαβινέτου τῆς Γαλλίας. Φερμάνι τοῦ Σουλτάνου να σκοτώσουν τοὺς κλέφτας. Συνοδικὸν τοῦ Πατριάρχου δια να σηκωθεί ὅλος ὁ λαὸς κ.λπ. Ἐσηκώθη ὅλη ἡ Πελοπόννησος κατὰ τῶν Κολοκοτρωναίων. Στὰ 5 (1805) Σεπτ. ἐπῆγα εις τήν Ζάκυνθον, ἐγύρισα και Γενάρη τοῦ 1806 ἦλθε τὸ διάταγμα και μᾶς ἐκυνήγησαν.

ποτες, αλλά να τους δώσετε το άρματολόι διὰ νὰ ἡσυχάσει ὁ κόσμος καὶ ἔτσι ἀπέρασε ἐκεῖνος ὁ χρόνος (1).

Ἐμάθαμεν ὅτι ἦλθε τὸ Συνοδικὸ καὶ τὸ Φερμάν. Ἐμάζωξα ὅλους ἕως 150 καὶ τοὺς εἶπα νὰ ἀναχωρήσωμεν νὰ πάμε εἰς τὴν Ζάκυνθον. Αὐτοὶ ἀφοῦ ἤκουσαν ὅτι οἱ Ραῦσοι εἶχαν πάρει ὅλους τοὺς Ἑλλήνας καὶ τοὺς ἐπῆγαν εἰς τὴν Νεάπολιν, μὲ ἀπεκρίθησαν ὅλοι μὲ ἓνα στόμα, ὅτι αἱμεῖς δὲν πηγαίνουμεν εἰς τὴν Φραγκιὰ καὶ θέλομε ν' ἀποθάνωμεν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα μας». Ὁ ἀδελφός μου ὁ Γιάννης μὲ εἶπε ὅτι: «θέλω νὰ μὲ φάγουν τὰ ἔρνεα τοῦ τόπου μας». Τοὺς ἔδωκα ἄλλη μία γνώμη, νὰ χωρισθοῦμε εἰς μπουλούκια ἀπὸ 5, ἀπὸ 6, νὰ κρυφθοῦμεν, καὶ ἔτσι ν' ἀπεράσει ὁ Γενάρης, ὁ Φλεβάρης καὶ ὁ Μάρτης, ὅσον νὰ λυώσουν τὰ χιόνια, καὶ τότε συναζόμεθα νὰ περπατοῦμε καθὼς καὶ πρωτότερα. Καὶ αὐτὸ τὸ πρόβαλα (2), διότι εἰς τρεῖς μῆνες (3) ἤθελον σκυρπισθοῦν (4) τὰ ἔρδια καὶ ἐγλυτάνωμεν ἀπ' ἐκεῖνον τὸν κίνδυνον. Αὐτοὶ μὲ ἀπεκρίθησαν ὅτι: «δὲν πάμε νὰ ἐξοδεύσωμε τὰ λίγα γρόσια ὅπου ἔχομε, διὰτὶ οἱ καπεταναῖοι ἐσεῖς παίρνετε ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας». Καὶ ἐγὼ τοὺς εἶπα ὅτι: «κάμετε τοῦτο καὶ ὅταν τὸν Μάρτη σμίζομεν, τοὺς ἀποζημιώσω εἰς ὅσα ἐξόδευσαν» (5). Αὐτοὶ δὲν ἤκουσαν καὶ ἔτσι ἐκηρυχθήκαμεν μὲ τὴν σημαίαν ἀνοιχτὴν εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ Μορέως. Ἡ σημαία εἶχε ἓνα Χ, εἶχε καὶ ἄστρα καὶ φεγγάρι. Τοὺς Κοτζαμπασήδες τοῦ Μορέως τοὺς εἶχαν ἐνέχυρον εἰς τὴν Τριπολιτζά. Τοὺς φίλους μας ὅπου εἶχαμεν εἰς τὴν Μάνη, καθὼς Κουμουντουράκηδες, Μούρτζινους καὶ λοιποὺς, τοὺς εἶχαν ὁ Ἀντωνόμπεης ἐξορίσει εἰς τὴν Ζάκυνθον, καὶ δὲν εἶχαμεν πλέον καταφύγιον εἰς τὴν Μάνη. Καὶ τὰ βουνὰ ἦταν γεμάτα χιόνια καὶ δὲν ἤμπορούσαμε νὰ πάμε, ἀμὴ 30 ἐχωρίσθηκον κατὰ τὰ Πηγὰδια καὶ οἱ ἄλλοι ἀνοίξαμεν μπαῖράκι καὶ ἐτραβήξαμεν κατὰ τὸν Ἅγιον Πέτρο. Ἐστείλαμεν εἰς τὰ Βέρβενια νὰ μᾶς στείλει ψωμί καὶ ζωοτροφίας, καὶ αὐτοὶ μᾶς ἀποκρίθησαν: «Ἐχομε βόλια καὶ μπαρούτι, καὶ ἐπήγαμε καὶ τοὺς χαλάσαμε. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀπεράσαμεν πίσω εἰς τὰ Σαμπάτζικα. Τότε ἐπρόσταξε ὁ Πασάς ὅλες τὶς ἐπαρχίας διὰ νὰ ἔβγουν Τούρκοι καὶ Ρωμαῖοι νὰ μᾶς βαρέσουν.

Ἀπὸ Σαμπάτζικα ἐκατεβήκαμεν εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Βελανιδιάς, καὶ ἐστείλαμεν εἰς τὴν Καλαμάτα νὰ μᾶς στείλει ψωμί καὶ φουσέκια, καὶ οἱ Καλαματιανοὶ ἐφοβοῦντο νὰ μᾶς στείλουν. Ἡμεῖς ἐκινήσαμεν τότε νὰ πάγωμεν μέσα εἰς τὴν Καλαμάτα διὰ νὰ κτυπήσωμεν τοὺς Τούρκους. Τότε οἱ προεστοὶ μᾶς ἔφερον οἱ ἴδιοι ζασερέ καὶ μπαρουτόβολο καὶ στουρνάρια εἰς τὸν Ἅγιον Πίλιν, πλησίον τῆς Βελανιδιάς. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐτραβήξαμε τὴν ἡμέραν καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὸ Πήδημα, σύννορο Καλαμάτας καὶ τὸ βράδυ ἐπήγαμεν εἰς τὸ (6) Τζεφερεμίνη. Μία ὥρα μακριὰ ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου εἶμασθε ἡμεῖς, εἰς τὴν Σκάλα, ἦλθε ὁ Κεχχιάρμπεης μὲ 2000 Τούρκους, μὲ τὰ παλούκια. Τὸ βράδυ ἐπήγαμεν εἰς τὸ Ἀλιτούρι, καὶ ἐκεῖ μᾶς ἐπλάκωσαν Ἀνδρουσαναί, Λεονταρίτες καὶ λοιποὶ ἕως 700. Ἦλθαν τὴν αὐγὴν, ἀρχίσανε τὸν πόλεμον, ἡμεῖς ἐβγήκαμε ἀπὸ τὸ χωριό, τοὺς πῆραμε κυνηγώντας ἕως μίαν ὥραν μακριὰ, τοὺς ἐπῆραμε 4 ἄτια, πολλοὶ ἐπνίγηκαν εἰς τὸ ποτάμι καὶ ἄλλους ἐσκοτώσαμε, καὶ ἐπῆραμεν πολλὰς ζωοτροφίας καὶ πολεμοφόδια.

Ἦκουσαν (7) τὸν πόλεμον τὰ στρατεύματα ὅπου ἦταν εἰς τὴν Σκάλα καὶ ἦλθαν εἰς βοήθειαν τῶν ἐδικῶν των. Ἡμεῖς ὀπισθογυρίσαμεν καὶ ἐκλεισθήκαμεν εἰς τὸ χωριὸ Ἀλιτούρι, καὶ ἐπολεμήσαμεν ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ τὸ βράδυ ἐτραβήξαμε τὰ σπαθιά καὶ ἐπήγαμε κατὰ τῆς Ἀρκανιδιάς τὰ χωριά. Ἐπήγαμεν εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ χωριά, καὶ εὗρήκαμε 300 Τούρκους μέσα καὶ δὲν ἤμπορέσαμε νὰ πάρουμε ψωμί. Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἐπῆγαν εἰς τὸ Ἀλιτούρι, βλέποντες τὸν τερὸν μας, ἐγύρισαν καὶ ἦλθαν ἀπὸ κοντά, γυρεύοντάς μας. Ὁ Κεχχιάρμπεης ἔρχισε νὰ παλουκώνει τοὺς Χριστιανοὺς (γιατάκηδες) διὰ νὰ δώσει φόβον εἰς τὸν κόσμον. Ἦλθαν οἱ Τούρκοι ἐπάνω μας, ἡμεῖς ἐφκιάσαμεν ταμπούρια, γιὰ νὰ τοὺς πολεμήσωμε. Οἱ Τούρκοι ἦταν ἐντόπιοι καὶ μᾶς ἔστειλαν νὰ φύγομε, διότι μᾶς ἐφοβοῦντο ἀκόμη. Ἐφύγαμεν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὰ Κοντοβοῦνια διὰ ψωμί καὶ ἔπειτα ἐπήγαμεν εἰς ἓνα βουνὸ νὰ λημεριάσωμεν. Ἐστείλαμεν εἰς τοὺς φίλους μας διὰ

1. Καὶ ἔπειτα πάλι μᾶς ἐκονήγησαν.

2. Τὸ ἐπρόβαλα.

3. Ἐξεθώμικνε αὐτὴ ἡ ὁρμή καὶ

4. Σκυρπισθεῖ.

5. Ἀποζημιώσω τὸν καθένα δι' ὅσα ἤθελε ἐξοδεύσει.

6. Τοῦ

7. Ἦκουσαν

νά εύρουν καίτια από τὸν Πύργον ἕως τὸ Νεόκαστρον ⁽¹⁾ τὰ ἔχουν ἐμπυδισμένα ὅλα, διὰ νὰ μὴν περάσωμεν εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐγυρίσαμεν τότε εἰς τὰ Μεσόγεια τῆς Πελοποννήσου. Μᾶς ἐπῆραν ἀπὸ κοντὰ οἱ Τοῦρκοι, ἐπαίρναμε φωμὶ ἄρπακτά. Εἰς τοῦ Ψάρη μᾶς ἔφθασαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐπολεμήσαμεν ὅλην τὴν ἡμέραν. Οἱ συντρόφοι μου ἄρχισαν νὰ φεύγουν. Ἀποστῶνα, ἐπειδὴ καὶ ἕλες τὲς ἡμέρες ἐπολεμούσανε καὶ τὴν νύκτα ἐπεριπατούσανε καὶ μᾶς ἔφυγαν ἕως 40, καὶ ἀπὸ 100 ἐμείναμε 60. Τὴν ἑτέραν ἡμέραν ἐπῆγαμεν εἰς τὸ Λεοντάρι ἀποπάνου, καὶ μᾶς εὗρηκαν πάλιν ἀπὸ ἐκεῖ. Ἐφύγαμεν διὰ τὰ Σαμπάζικα, εὗρήκαμεν ἐκεῖ μία τετρακοσχιὰ Τούρκους, ἐνῶ ἐνομίζαμε ὅτι δὲν θὰ εὗρομε.

Ἐπολεμήσαμε καὶ ἐκεῖ μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐσώσαμε τὰ φουσέκια, τὸ φωμὶ ὀλίγο. Τὸ βράδυ τοὺς εἶπα, ὅτι δὲν ἠμπορούσαμε νὰ ζοῦμε ὅλοι μαζί, ἀλλὰ νὰ διαμοιρασθοῦμε. Καὶ ἔτζι ἐχωρισθήκαμε, λέγοντες ὁ ἓνας τὸν ἄλλον: «Καλὴ ἀντάμωση εἰς τὸν Κόσμον τὸν ἄλλον». Ἐκράτησα ⁽²⁾ μόνον 19 συγγενεῖς μου καὶ ἓνα Καπετὰν Γιῶργο, ὅπου δὲν εἶχε ποῦ νὰ ὑπάγει. Εἰς 15 ἡμέρες δὲν ἔμεινε κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ἐχώρισαν ἀπὸ ἐμένα. Ἀπὸ τοὺς 19, δυό μου πρῶτα ἑξαδέλφια ⁽³⁾, μὴν ἠμπορώντας πλέον νὰ βαστάζουν τὴν πείναν καὶ τοὺς κόπους (ἀποστασίλα) ἐκρύφθησαν, καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας ⁽⁴⁾ τοὺς εὗρήκανε καὶ τοὺς ἐσχότωσαν καὶ ἐμείναμε 17. Μὴν ἠξεύροντας, ἐπῆγαμεν κι ἐλημεριάσαμεν ἀνάμεσα εἰς τρεῖς παγανιές. Ἡ τύχη μᾶς ἔκαμε καὶ δὲν μᾶς εἶδαν παρὰ τὸ βράδυ καὶ ἐξανασάναμεν ὀλίγο. Μᾶς εὗρήκαν, ἐσταθήκαμεν ὑποχρεωμένοι νὰ περάσωμε ἀναμεσὸν τῶν πολέμωντας ⁽⁵⁾ καὶ νὰ γλυτώσουμε κι ἀπ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον. Τὴν νύκτα ἐτραβίξαμε κατὰ τὸν κάμπον τοῦ Λεονταριοῦ, ἀκούσαμε πολλές μπαταριές καὶ ἐπεφταν ἀπὸ ὅλα νὰ μέρη καὶ δὲν ἠξεύραμε τί ἦτον. Ἡ μπαταριὰ ἦτο σημεῖον ὅτι ἐδῶθεν ὑπάγουν ⁽⁶⁾ οἱ κλέφται. Τὴν νύκτα ἐπῆγαμεν εἰς τὸ Ἀνεμοδοῦρι διὰ φωμὶ, εὗρήκαμε μόνον τὲς γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες ἦτανε εἰς τὰ Διάσουλα, καὶ ἐφύλαγαν μὲ τοὺς Τούρκους. Τὰ σκυλιὰ ὅπου ἀλύκταχν, ἔδωσαν ὑποψίαν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ μᾶς πολιορκήσαν. Ὅταν ἐζύγωσαν οἱ Τοῦρκοι, ἄρχισαν τὰ σκυλιὰ νὰ γαυγίζουν, ἐκατάλαβα καὶ ἐγὼ ὅτι ἦλθαν Τοῦρκοι. Τότε ἐπῆρα τὲς φαμίλιες μαζί, ἕως ὅτου ὅπου ἤδρα ἀνοικτὸ τὸν δρόμον, τὲς ἀφήκαμε καὶ ἐπῆραμε τὴν δημοσιὰ τῆς Τριπολιτζᾶς καὶ ἐπῆγαμε εἰς τὸ Βαλτέτζι ἀποπάνω νὰ λημεριάσωμε. Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ μᾶς ἐγνώρισαν καὶ εὐθὺς ἔδωκαν παντοῦ τὴν εἶδησιν, ὅτι: «ἐδῶθε πάγει ὁ Καλοκοτρώνης», καὶ μᾶς ἐπῆραν κυνηγώντας. Τὸ δειλινὸ ἐφύγαμε καὶ ἐστρεψα κατὰ τὴν Καρύταινα, καὶ διὰ νὰ μὴν γνωρίσουν τὸν τορὸ, ἀπὸ πέτρα εἰς πέτρα ἐπῆγαμεν εἰς μίαν στάνη, καὶ μᾶς εἶπαν πῶς ἦτον γεμάτη Τοῦρκοι. Τότε ἀποφάσισα νὰ γίνωμε εἰς 4 μπουλούκια καὶ νὰ ὑπάγωμεν εἰς φίλους νὰ κρυφθοῦμε. ⁽¹⁾ Ἀντώνης ὁ Καλοκοτρώνης μὲ ἄλλον ἓνα ἐκρύφθηκε εἰς τοὺς συγγενεῖς μας τὸν Δημητράκη Καλοκοτρώνη μὲ ἄλλους τρεῖς νὰ πᾶνε νὰ κρυφθοῦν εἰς τὴν Βυτίνα, ὅπου εἶχαμε συγγενεῖς, καὶ τὸν ἀδελφόν μου Γιάννη μὲ ἄλλους 4 νὰ ὑπάγει ἀποκάτω εἰς τὴν Δημητζάνα, ὅπου εἰν' ἓνα χωργιό, διὰ νὰ τοὺς κρύψει ἓνας πιστὸς φίλος ὅπου εἶχαμε. Ὁ Ἀντώνης ἐγλύτωσε καὶ σώζεται ἕως τὴν σήμερον. Ὁ Δημητράκης ἐκάθησε δύο ἡμέρες εἰς τὴν Βυτίνα, ἔφυγε ἀπὸ ἐκεῖ. Τοῦ Δημητράκη τοῦ ἔκοψαν τὸ κεφάλι καὶ τὸ χέρι, τὸ παρρησίασαν ὡς δικό μου, ἐπειδὴ εἶχε γράμματα. Ὁ Γιάννης δὲν εὗρε τὸν φίλον του, ἐπῆγε εἰς τοὺς Αἰμυαλοὺς, μοναστήρι, τοῦ ἔδωκε ἓνας καλόγερος φαγὶ καὶ ἔπειτα ἐπῆγε, ἔδωκε εἶδησιν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπῆγαν, τὸν πολιορκήσαν εἰς τὸν ληνὸν καὶ τὸν ἐσχότωσαν. Ἐγὼ ἔμεινα μὲ ἄλλους τέσσαρους, ἐπῆγα εἰς ἑνὸς φίλου μου προεστοῦ εἰς τὸ Πυργάκι, ὀνομαζόμενον κύρ Παρρασκευᾶ, εὗρηκα τὸ παιδί του, ἐπειδὴ αὐτὸν τὴν εἶχαν εἰς τὴν Καρύταιναν, διὰ νὰ κρυφθῶ: «Ἐγὼ σᾶς ἐφύλαχα τόσον καιρό, τώρα πρέπει νὰ μὲ φυλάξετε καὶ σεῖς». Μὲ ἐπῆγε εἰς μίαν τρύπα καὶ τὸν ἔστειλα ἕως τὴν Βυτίνα διὰ νὰ μάθει τί γίνεται. Ὁ μήνας ἦτον Γενάρης ⁽⁷⁾. Εἴκοσι ἡμέρες ἐμείναμε ζωντανοί, ἀφότου μᾶς κατέτρεξαν. Αὐτὸ τὸ παιδί ἔδωκε εἶδησιν τοῦ πατρός του. Καὶ αὐτὸς ἐπῆγε εἰς τὴν Βυτίνα καὶ ἐπῆρε τοὺς Τούρκους διὰ νὰ τοὺς φέρει εἰς τὴν τρύπα, νὰ μᾶς

1. Ἔως εἰς τὸ Νεόκαστρον.

2. Εἰς τὸν Ἄγιο Σο.

3. Δύο πρῶτα μου ἑξαδέλφια.

4. Οἱ Τοῦρκοι.

5. Στὸς Πανεικὺς Μύλους, στὸ Λιοντάρι.

6. Πᾶν.

7. Ὁ Γενάρης.

πιάσουν, αλλά ήλθε εμπροστά δια να ιδεί, εάν είμεθα εκεί ακόμη. Ήτον άρματωμένος, τόν έρώ-
τησα : «Κάτι άρματωμένος, Ζαχαριά ;» τοῦ εἶπα, καί έβαλα εὐθὺς ὑποψία. Τοῦ εἶπα : «Βρὲ νὰ
μὴ μᾶς ἐπρόδωσες ;» Αὐτὸς μοῦ ἀπεκρίθη : «Δὲν γίνεται αὐτό». Ἐνῶ ἐπήγαινε αὐτὸς νὰ τοὺς
μιλήσει, ἐγὼ μὲ τοὺς ἄλλους 4 ἐπῆρα τὸ βουνό, καί μᾶς ἐκυνήγησαν ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἡ τύχη
μας ἔκαμε καί δὲν ἦτον πολὺ χιόνι εἰς τὸ βουνό, καί ἐμπορούσαμε νὰ περπατοῦμε. Μᾶς ἐκυνη-
γοῦσαν ὅλην τὴν ἡμέραν ἕως τὸ Ζυγοβίστι. Ἐκεῖνην τὴν ἡμέρα ἐσκότωσαν τὸν ἀδελφόν μου καί
ἔκαμαν χαρὰς οἱ Τοῦρκοι. Εὐθὺς ἐκατάλαβα, ὅτι τοὺς ἐσκότωσαν, ἀφοῦ ἤκουσα τὰς μπαταριές,
τὸ σημεῖον τῆς χαρᾶς των. Ἐτραβήξα λοιπὸν διὰ τὴν Λιοδώρα εἰς τὸν γέρο - Κόλια καί Δημή-
τρην γαμβρόν μου. Τοὺς εἶχαν ἐνέχυρο εἰς τὴν Καρύταινα καί δὲν εὔρηκα παρὰ μόνον τὸν ἀδελφόν
του τὸν Γεωργάκη εἰς τὴν σιάνη. Ὁμίλησα τοῦ Γεωργάκη, μᾶς ἔφερε ψωμί, καί τὸν εἶπα νὰ
ὑπάγει ἕως τὴν Ζάτουνα. Ἐμαθε, ὅτι ἐσκότωσαν ὅλους τοὺς ἐδικούς μας. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ ἔδωκαν
μία διαταγὴ εἰς τοὺς Ψαράιους, Παλιουπαίους καί τὰ λοιπὰ χωριὰ ὅτι, ἂν σκοτώσετε τὸν Κο-
λοκοτρώνη, νὰ εἶναι τὰ χωριά σας τόσους χρόνους ἀσύδοτα, καί ἂν δὲν τὸν σκοτώσετε, ἀπὸ 7 χρό-
νους καί ἐπάνου θέλει τοὺς περάσωμεν ὅλους ἀπὸ τὸ σπαθί. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ μ' ἐκυνηγοῦσαν ἀπ'
ἧλα τὰ μέρη, ἐστοχάσθησαν ὅτι ἄλλοῦ βέβαια δὲν ἡμπορεῖ νὰ καταφύγει, εἰμὴ εἰς τοὺς Κολιαίους,
καί διὰ τοῦτο ἔκαμαν αὐτὴν τὴν διαταγὴν. Ὁ Γεωργάκης μὲ ἔσμιξε καί μ' ἐδιηγήθηκε τὰ πάντα
καί ἔτξι ἔφυγα καί ἀκούσθηκα εἰς τὴν Λαγκάδα. Ἐπήγαμεν εἰς τοῦ Χρυσοβίτζι, Καλύβια, ἐσφά-
ξαμε ἓνα ἄρνι, ἐκεῖ μᾶς ἐπρόδωσαν. Ἐπήγαμεν ἔπειτα εἰς τοὺς Ἀραχαμίτες, εὔρηκαμε τοὺς Τοῦρ-
κους, ἐφύγαμε, ἐπήγαμε εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Καλτεζιᾶς, βροντοῦμε τὴν πύρτα καί μέσα ἦταν
200 Τοῦρκοι. Μᾶς ἐκατάλαβαν, μᾶς ἐπῆραν κυνηγώντας, καί ἐφθάσαμεν κατὰ τὴν Καλαμάτα, τὰ
Γιάννιτζα, ὅπου ἓνας σύντροφός μου ὀνομαζόμενος Μακρυγιάννης, ἀπὸ τὴν πείναν τῶν τεσσάρων
ἡμερῶν, ἀπόστασε καί δὲν ἡμποροῦσε πλέον νὰ περπατήσῃ. Εὔρηκαμε παντοῦ Τοῦρκους καί δὲν
εἶχαμε ποῦ νὰ σταθοῦμε, νὰ πάρουμε καί τροφίμα. Εἰς τὴν Γιάννιτζα ἦτον ὁ Ρουμπῆς μὲ μιὰ τε-
τρακοσαριὰ Μπαρδουνιώτας. Ἐβήκα μέσα εἰς ἓνα σπίτι καί εὗρισκω Τοῦρκους. Ἀγάλια - ἀγά-
λια, σηκωμένο τὸ τουφέκι, ἐγύρισα ὀπίσω, χωρὶς νὰ μ' ἐννοήσουν, διότι ἐκοιμοῦνταν, ἐπῆγα εἰς
ἄλλα σπίτια, πλὴν εὔρηκα Τοῦρκους παντοῦ. Εἰς τὴν ἄκρην τοῦ χωριοῦ ἐπῆγα εἰς μιᾶς κουμπάρας
μου σπίτι καί μᾶς ἔδωσε τρεῖς ὀκάδες ψωμί, καί τῆς ἔδωκα ἓνα φλωρί βενέτικο. Ἐτραβήξαμε
τότε εἰς τὴν Σέλιτζα. Τὸ ψωμί μᾶς ἔπιασε εἰς τὴν καρδιά καί δὲν ἡμπορούσαμε νὰ περπατήσουμε.
Ἀπὸ τὴν Σέλιτζα ἐπήγαμε εἰς τὴν Μεγάλην Καστανίτζαν, στοῦ καπετάν Κωνσταντῆ Δουράκη,
ὅπου ἦτον ἐμπιστευμένος μου, ἐπειδὴ ἐκεῖ πρωτότερα εἶχα τὴν φαμίλιάν μου καί τὸν εἶχα συμ-
πέθερο. Εἶχα ἀρραβωνιάσει μία θυγατέρα μου μὲ ἓνα παιδί τοῦ Δουράκη. Ὁ Ἀντωνόμπεης τῆς
Μάνης μᾶς ἐκυνηγοῦσε καί ἐκεῖνος. Ἀπὸ τοὺς 5 ὅπου είμεθα, ἦταν οἱ δύο Μανιάτες, καί ἔφυγαν
εἰς τὰ σπίτια τους, καί ἔμεινα ἐγὼ καί ἄλλοι δύο Ρουμελιῶται. Ἐκάθησα κρυμμένος ἓνα μῆνα
εἰς τὸ σπίτι τοῦ Δουράκη. Ἦλθε ἓνας Νικήτας ἀπὸ τοῦ Τουρκολέκα καί μὲ ἤρε μὲ μία εἰκοσι-
πενταριά, καί τοῦ εἶπα : «Νὰ εὐροῦμε καίτοι καί ν' ἀπεράσωμε εἰς τὴν Ζάκυνθο». Αὐτὸς ἐνόμιζε,
ὅτι δὲν εἶναι πλέον φόβος διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴ μεσόγειον τοῦ Μορέως, καί ἐγύρισε ὀπίσω. Οἱ
Τοῦρκοι τοὺς ἐσκότωσαν ὅλους, μόνον ἓνας ἐπιάσθη ζωντανός, ὁ ὁποῖος ἐπῆγεν εἰς τὴν Τριπολι-
τζάν. Τὸν ἐζήτησε (1) ἐκεῖ ὁ Πασάς : ἂν ἐσκοτώθησαν ὅλοι, καί αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη ὅτι ὅλοι
ἐχάθησαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεοδωράκη τὸν Κολοκοτρώνη. Τότε ὁ Πασάς ἐθύμωσε καί ἔκοψε καμ-
πόσους Τοῦρκους καί Ρωμαίους, ὅπου ἐβεβαίωναν, ὅτι ὁ Θεοδωράκης ἦτον χαμένος. Αὐτὴ ἡ φήμη
τοῦ χαμοῦ μου ἔκαμε νὰ ἡσυχάσουν τοὺς Τοῦρκους. Ἀφοῦ τὸ ἔμαθεν ὁ Πασάς, ὅτι ἐγὼ ζῶ ακόμη
καί εἶμαι εἰς τὴν Μάνη ἔστειλε τὸν Παπάζογλου ἀπὸ τὸν Ἅγιον Πέτρο μὲ 50.000 γρόσια εἰς τὸν
Μπέη τῆς Μάνης. Ἀφοῦ ἦλθε ὁ Παπάζογλος εἰς τὴν Μάνη, ἔκραξε τὸν Καπετάν Κωνσταντῆ
Δουράκη εἰς τὰς Κυτρίες. Ἐκεῖ τοῦ εἶπε ὁ Μπέης : «Σοῦ δίδω τόσες χιλιάδες διὰ νὰ δώσεις τὸν
Κολοκοτρώνη. Ἐλαβα μία σφικτὴ διαταγὴ, καί μοῦ λέγει, ὅτι ἂν δὲν πιάσω τὸν Κολοκοτρώνη
θέλει γράψω εἰς τὸν καπετάν Πασά, νὰ σ' ἐβγάλῃ ἀπὸ τὸ μπεϊλίκι». Ὁ Δουράκης, σὰν εἶδε τὰ
γρόσια, ἔστρεψε νὰ μὲ παραδώσῃ. Οἱ Μανιάται λησμονοῦν ἧλα διὰ τὰ γρόσια. Πρωτότερα ὁ Δου-
ράκης εἶχε τὴν εἰδηση τοῦ Μπέη, ὅτι ἐγὼ εὐρισκόμουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ κρυμμένου καί τοῦ εἶχε
εἰπεῖ, ὅτι : «Κρύψε τον, διὰτὶ δὲν συμφέρει νὰ μὴ γλυτώσῃ κανένας ἀπὸ αὐτὴν τὴν φαμίλια». Ἀλλ'

1. Ἐξέτασε.

ἀφοῦ εἶδαν τὰ γρόσια τ' ἀλησμόνησαν. Καί ἐνας δὲν μὲ ἤξευρε, παρὰ ὁ ἡγούμενος τοῦ Μοναστηρίου καὶ ὁ Δουράκης, καὶ ἐκαθόμουν εἰς τὸν πύργον ἀπάνου. Ἐστειλε καὶ ἐπῆρε ὁ Δουράκης τὸ παιδί του τὸ μεγάλο καὶ τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς ἐπῆρε εἰς τὰς Κυτρίες. Μάρτης ἦτον τότε. Τὸν Φεβρουάριον εἶχα πάγει ἐκεῖ. Τοῦ ἡγούμενου τοῦ ὑποσχέθηκα νὰ τὸν κάμουν Δεσπότη καὶ ἄλλα ταξίματα, διὰ νὰ μὲ παραδώσει ζωντανόν. Ὁ Μπέης μὲ ἔγραψε ἓνα γράμμα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι νὰ ἔλθεις νὰ μιλήσωμεν καὶ ἐγὼ θέλει γράψω εἰς τὸν Καπετὰν Πασά, διὰ νὰ λάβεις τὸ προσκυνοχάρτι καὶ νὰ ἔλθεις μὲ τὸν συμπέθερόν σου τὸν Δουράκη, καὶ ὁ σιοπὸς τοῦ ἦτον νὰ μὲ πιάσει ζωντανόν. Ὅταν ἐπροσκέλεσαν τὸν ἡγούμενον καὶ τὸ παιδί τοῦ Δουράκη, ὑποπτεύθηκα ὅτι κάτι τεχνεύονται διὰ ἐμένα, καὶ δὲν ἤξευρα τί ἔπρεχε. Ἐστειλα λοιπὸν ἓνα παιδί εἰς τὴν μικρὴν Καστάνιτζα, ἔξι ὥρες μακριὰ ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἤμουν, (ἐκεῖ ἦτον κλεισμένος ὁ πατέρας μου). Ἐστειλα εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Παναγιώταρου, Βασίλη Βενετζανάκου, καὶ ἦλθε διὰ νυκτὸς μὲ ἄλλους τρεῖς εἰς τὸ μοναστήρι, ὅπου εὐρισκόμουν, τοῦ εἶπα τὰ διατρέχοντα καὶ ἔλας μου τὰς ὑποψίας⁽¹⁾, τοῦ ἐπρόβαλα νὰ ἀναχωρήσωμεν, μοῦ εἶπε, ὅτι: «Νὰ ὑπάγω ὀπίσω νὰ πωλήσω κάτι λάδι καὶ τὸ βράδυ ἔρχομαι». Τὸ βράδυ δὲν ἦλθε· τὸ πρωὶ ἦλθε ὁ συμπέθερός μου μὲ τὸν ἡγούμενον. Ἐπῆγαν νὰ τὸν χαιρετήσω τὸν ἡγούμενον, τὸν εἶπα: καλῶς ὄρισε, κι ἐκεῖνος μοῦ εἶπε, νὰ μὴ μὲ εἶχε εὔρει. Τὸν ἐρώτησα νὰ μοῦ εἰπεῖ τίποτε ἄλλο, καὶ δὲν ἠθέλησε. Τὸ βράδυ ἦλθε ὁ συμπέθερός μου μὲ τὸν ἀδελφόν του, δύο συγγενεῖς του, καὶ μοῦ ἔδωκε τὸ γράμμα τοῦ Μπέη. Ὁ ἀδελφός του ὑποπτεύθηκε, καὶ δὲν ἦτον μὲ τὴν γνώμην του. Ἐλαβα τὸ γράμμα, τὸ ἐδιάβασα καὶ ἐκατάλαβα, ὅτι θέλουν νὰ μὲ πάρουν ζωντανόν. Τοῦς εἶπα: «Πῶς θὰ ὑπάγωμεν τὴν ἡμέραν, ὅπου θὰ μᾶς ἴδωῖν ὅλος ὁ κόσμος;» Αὐτοῦς μοῦ εἶπε, ὅτι: «Ἐνδύνασαι Μανιάτικα καὶ δὲν σὲ γνωρίζουν». Ὁ ἀδελφός του μοῦ ἔκαμε νόημα νὰ εἶμαι προσεκτικός. Τοῦς ἀπεκρίθηκα ὅτι: «Νὰ συλλογισθῶ ἕως τὸ βράδυ». Ἐκαμα τὸ μεσημέρι τὴν ἀπόκρισιν, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐδικός σας καὶ ἄλλη φράζα θέλει ἔλθω νὰ σᾶς προσκυνήσω, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἐδικός σου καὶ νὰ μὲ ἔχεις τὴν ἐγνοια μου. Τὸ γράμμα τὸ ἔδωκα εἰς τὸν Δουράκη. Αὐτοῦς τὸ ἐπῆρε τὸ γράμμα, τὸ ἀνοίξε, καὶ εἶδε ὅτι δὲν ἤθελα νὰ ὑπάγω, καὶ τότε ἀποφάσισε νὰ βάλῃ εἰς τὸ κρασί ἀφίόνι. Ἡ γυναῖκα του καὶ ἡ ἀδελφὴ του τὸ εἶδαν, καὶ τὸν ἐπῆραν ἀπὸ κοντὰ ἕως τὸν πύργον. Ἐνας ἄνθρωπός μου ἤκουσε τὴν γυναῖκα τοῦ Δουράκη νὰ τοῦ λέγει τοῦ ἀνδρός της: «Τί εἶναι αὐτὸ ὅπου θὰ κάμεις, δὲν ἐνθυμᾶσαι τὰ καλὰ τοῦ Θεοδωράκη;» Καὶ αὐτὸς τὴν ἔβριζε. Ἐπῆγε μέσῃ, μὲ ἐπρόσφερε τὸ κρασί· ἐγὼ, μὲ ἔδωσαν εἰδῆσιν ὁ ἄνθρωπος μου, καί, ὅταν μοῦ ἔφερε τὸ κρασί, ἐγὼ ἐκλώττιστα τὸ κανάτι ὅπου εἶχε τὸ κρασί, καὶ τὸ ἔχυσα, καὶ τοῦ εἶπα: «Τί θέλω ἐγὼ τώρα κρασί;», καὶ τοῦ εἶπα καὶ ὅτι θὰ φύγω. Μὲ ἐπαρακίνησε νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ σπίτι του νὰ πιῶμε πρῶτα κρασί καὶ ἔπειτα νὰ φύγω. Αὐτοῦς ἐπῆγε ὁμπρὸς, εἰδουποίησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι ἑτοιμοὶ νὰ τραβήξουν ἀπάνω μας, ἐνῶ ἐμεῖς ἐπίναμεν τὸ κρασί. Ὁ ἀδελφός του δὲν μᾶς ἄφηκε νὰ πᾶμε, ἐμπόδισε τὰ σκυλιὰ νὰ φωνάξουν, καὶ ἐφύγαμε. Ἀφοῦ τὸ ἔμαθε ὁ Δουράκης αὐτό, ἔκραξε τοὺς χωριανοὺς καὶ τοὺς ἐπρόσταξε νὰ ἐβγοῦν μὲ ἐκατοστὴ νὰ πιάσουν τοὺς δρόμους. Ἐγὼ ἤξευρα τὸν τόπον καὶ ἐφυγα ἀπὸ ἄλλο μέρος, καὶ ἐπῆγα εἰς τὴν Μικρὴν Καστάνιτσα διὰ νὰ εὔρω τὸν Βασίλη μὲ τὸν ὁποῖον εἶχα συμφωνήσει νὰ φύγουμε. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐτραβήξαμεν εἰς τὰ χωριά τοῦ Πασαβᾶ, εἰς ἐνὸς ἀδελφοποιτοῦ μου τὸ σπίτι. Ἐκεῖ μᾶς ἐβάσταξε 2 ἡμέρας. Τὸν ἐστειλάμε καὶ ἐπῆγε νὰ εὔρει τοῦ Τζανετάκη τὴν μάνα, ἣ ὁποία ἦτον θυγατέρα τοῦ Παναγιώταρου. Τῆς εἶπαμεν, νὰ ὑπάγῃ ἡ ἴδια νὰ εὔρει καίκια εἰς τὸ Μαραθονήσι διὰ νὰ βαρκαρισθοῦμε διὰ Τζηρίγο. Εἰς τρεῖς ἡμέρας ἐπῆγαμεν μαζὶ μὲ τὴν Μάρια, μάνα τοῦ Τζανετάκη, καὶ ἐβαρκαριστήκαμε ἀνάμεσα Μαυροβούνι καὶ Μαραθονήσι. Μόλις ἐκάμαμε πανιά, καὶ ἐφύσηξε ἓνας βοριάς, ὅπου δὲν μᾶς ἄφησε νὰ προχωρήσουμε· ἦτον ξημερώνοντας τῶν Βαΐων. Ἐπιάσαμε εἰς τὴν Ξολήν, ἐκάμαμε πάλι πανιά, καὶ μᾶς ἐμπόδισε ὁ ἐνάντιος ἄνεμος, καὶ ἀράξαμεν εἰς τὸ Ἐλαφονήσι⁽²⁾. Ἐπῆγαμε, τέλος πάντων, εἰς τὸ Τζηρίγο μὲ μιὰ μεγάλη φουρτούνα καὶ ἀράξαμεν εἰς ἓνα χωριό, Ποταμὸ λεγόμενον. Ἐκεῖ εὔρήκαμεν ἓναν ἀπὸ τοὺς Γιατρακίους, καὶ μᾶς εἶπε ὅτι δὲν κάμνει νὰ φανερωθῇτε μέσα εἰς τὴν χώραν ὡς Κολοκοτρώνης. Ἐπῆγαμεν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Τζηρίγου, Ἀρβανιτάκη λεγόμενον⁽³⁾. Ἐνα παιδί μᾶς ἐγνώρισε ἀπὸ τὸν

1. Τὰς ὑποψίας.

2. Ἀλαφονήσι.

3. Ἀρβανιτάκης λεγόμενος.

Πύργο, και έκαθήσαμε εκεί τήν Μεγάλην Πέμπτην έφθάσαμεν. 'Ο Πρύτανης μᾶς ἐμάλωσε, διατί είμεθα άρματωμένοι. 'Επῆγα εἰς τόν κομνηνάτε τόν Ρῶσο, τοῦ έδιγγήθηκα μέ τήν αλήθεια παῖσι είμεθα, πῶς έκαταντήσαμεν, και έτζι διέταξε νά μᾶς περιποιηθοῦν και νά μᾶς δώσουν άπ' όλα.

Μιά φορά επῆγα εἰς τό πανηγύρι τῆς 'Αγίας Μονῆς. Αὐτό τό μοναστήρι ἦτον μεγάλο και έχαλάσθη εἰς τήν πρώτην Τουρκιά. "Όταν άπέρασα, ἦτον μία μάνδρα χαλασμένη και σκεπασμένη έκκλησιά μέ κλάδους δένδρων. Τότε έπαξα ὅτι: «Παναγία μου, βοήθησέ μας νά έλευθερώσωμεν τήν Πατρίδα μας άπό τόν 'Υράννο και θά σέ φιιάσω καθῶς ἦσουν πρώτα» (1803). Μὲ έβοήθησε, και εἰς τόν δεύτερον χρόνον τῆς επανάστασεώς μας επλήρωσα τό τάμα μου και τήν έφικασα. Αὐτό τό είδος τῆς ζωῆς όπού έχάμναμε μᾶς βοήθησε πολὺ εἰς τήν επανάσταση, διότι ἤξεύραμεν τὰ κατατόπια, τοὺς δρόμους, τὰς θέσεις, τοὺς ανθρώπους. 'Εσυνηθίσσαμεν νά καταφρονοῦμεν τοὺς Τούρκους, νά υποφέρουμεν τήν πείναν, τήν δίψαν, τήν κακοπάθειαν, τήν λέρα, και καθεξῆς.

Ζάκυνθος 1806. 'Επῆγα εἰς τήν Ζάκυνθον τόν Μάη. Μετὰ ένα μήνα διατριβῆς εἰσαία ὅτι ἦρθε εἰς τό νησί ὁ στρατηγός τῶν Ρώσων Παπαδόπουλος, και μέ έκραξε στοὺς Κορφοὺς γιά νά μοῦ προβάλει νά έμβω εἰς τήν δουλεύσιν (1), και τοῦ είπα, ὅτι: «Δέν έμβαίνω εἰς τήν δουλεύσιν, διότι έχω σκοπὸν νά υπάγω πάλι εἰς τόν Μορέα, γιά νά εκδικηθῶ διὰ τόν θάνατον τῶν συγγενῶν μου, και διὰ τὰς ζημίας όπού έλαβα, και δέν ἔμπορῶ νά κάμω ἔρκον και έπειτα νά γίνω επίσκοπος μέ τό νά φύγω κρυφίως». Και έτζι επέστρεψα (2) εἰς τό Κάστρο, και εκάθησα 10 μήνας χωρὶς δουλεύσιν. Εἶχα δώσει γράμμα εἰς τήν φαμιλιά μου μέ ένα Μαγουλιανίτη Ρόντικα γιά νά μοῦ φέρει ὅσο βιὸ εἶχα εἰς διαφόρους ανθρώπους, και εκείνος επῆγε, τό εμαρτύρησε τοῦ Ντεληγιάννη, ὁ Ντεληγιάννης τοῦ Βόιβοντα, και έτζι εκάθησαν όλα μου τὰ πράγματα, 1807. "Όλα τὰ στρατεύματα, τὰ Καπετανάτα, τὰ κλέφτικα τῆς Ρούμελης εἶχαν καταφύγει εἰς τήν 'Επτάνησον άπό τόν ἴδιον κατατρεγμὸν τόν εκδικόν μου. 'Η Ρωσία εκήρυξε τὸν πόλεμον τῆς Τουρκίᾱς και διετάχθησαν όλα τὰ στρατεύματα νά έβγοῦν εἰς τήν Ρούμελην, διὰ νά κτυπήσουν τοὺς Τούρκους. 'Εδοκίμασα και ἐγὼ νά υπάγω εἰς τήν 'Αγιά Μαύρα όπου εὑρίσκοντο ὅλοι αὐτοί, νά πάρω μερικοὺς και νά έβγω (3) εἰς τήν Πελοπόννησον. Εἰς τήν δουλεύσιν τῆς Ρωσίας ἦσαν δύο τάγματα, ένα Μανιάτικο, ἐπὶ κεφαλῆς Πιεράκης Ζανέτμπεης, ὁ υἱός, και τό ἄλλο Πελοποννησιακό, ἐπὶ κεφαλῆς ὁ 'Αναγνωσταρᾱς. Αὐτοί ἦσαν εἰς τήν Ζάκυνθο. 'Ο Παπαδόπουλος τοὺς επρόσταξε νά φιιάσουν ένα πλοῖο πολεμικό. "Όταν ετοιμαζόμεν διὰ νά υπάγω εἰς τήν 'Αγιά Μαύρα, μέ έπεσαν επάνω ὁ 'Αναγνωσταρᾱς, οἱ Πετιμεζαῖοι, ὁ Γιαννάκης Καλοκοτρώνης, ὁ Μέλιος και λοιποὶ ὀφικαλέοι και μέ είπαν, ὅτι: «Μὴν πηγαίνεις και ἡμεῖς έχομεν τήν ἄδειαν νά έχομε ένα πλοῖο, και ἂν θέλεις έμβαίνεις εἰς αὐτό». Και έτζι εῦρηκαν ένα σαμπέκυ Τούρκικο μέ 10 κανόνια: τό άγοράσαμεν, και έμβῆκα καπετάνιος εἰς αὐτό. 'Επῆρα διαβατήριο, επῆγα εἰς τήν καθέδρα τῆς Ρεπούμπλικας, εἰς τοὺς Κορφοὺς: εκεῖ μέ έδωσαν τήν ἄδειαν (4) διὰ νά κτυπῶ σεριῶς και θαλάσσης τοὺς Τούρκους, ὅθεν μέ έβόλινε. 'Επῆρα και μιά ὀγδονταριά στρατιῶτες τῆς ξηρᾱς και επῆγα πλησίον τῆς Πάτρας, 'Αχαιᾱς λεγόμενα, και εκάψα τὰ σπίτια, τὰς ιδιοκτησίεις, τὰ μαγαζιά τοῦ Σαῖταγα, και έπειτα επέστρεψα εἰς τήν Ζάκυνθον. Οἱ Ζακύνθιοι, επειδῆ και εἶχαν ανάγκην άπό τροφᾱς φερμένας άπό τήν Πελοπόννησον, εκαμαν μίαν αναφοράν εἰς τήν Διοίκησιν, και έλεχαν ὅτι νά μὴ κτυπήσουν πλέον τὸν Μοριά, διότι οἱ Τούρκοι δέν εκδέχοντο τοὺς πηγαίνοντας εκεῖ διὰ έμπόριο. 'Ετζι ἡ Κυβέρνησις μ' έμπόδισε νά κτυπήσω τήν ξηρά και διετάχθηκα νά περιορισθῶ εἰς τὸν πόλεμον τῆς 'Αγίας Μαύρας. Εἰς τοὺς Κορφοὺς εῦρηκα τὸν Παπαδόπουλο και τὸν Συνέβη, ὅστις ετοιμάζετο μαζί μέ τὰ 'Αγγλικά νά κτυπήσουν τήν Κωνσταντινούπολη, τοῦ έδωκα μίαν γνώμην, ὅτι εἰς τήν 'Επτάνησον εὑρίσκονται 1.200 (5) Ροῦσοι και 5.000 'Ελληνες εἰς τήν δουλεύσιν τῆς 'Επτανήσου και εἶχαν και 12 κομμάτια ντελίνια τῆς Βαλτικῆς και τῆς Μαύρης Θαλάσσης. "Ήσαν σαράντα ντελίνια, φρεγάδες και μπρίκια, τὰ όπούα εἶχε βγάλει διὰ νά κτυπήσει τὸν Βοναπάρτη (6), και μέ ἄλλους 10.000 νησιώτας, νά γίνουμε χιλιάδες 25, και έξι καράβια, διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, και τὰ ἄλλα διὰ

1. 'Εγὼ δέν εκέχθηκα νά έμβω εἰς τήν δουλεύσιν.

2. Εἰς τήν Ζάκυνθον και επῆγα.

3. Και ἐγὼ.

4. Τὰ χαρτιά.

5. 12.000

6. "Όταν ἦσαν σύμμαχοι.

της Αιγίνης, να αποβιβασθώμεν έξω, και τους υποσχόμεν εις 2 μήνας να ελευθερώσω την Πελοπόννησον. Ο στρατηγός Παπαδόπουλος εδέχθηκε την πρότασίν μου, έγινε συμβούλιον από τον Συνέβη, Μοτζενίγο (γενικός διοικητής), Μπενάκη και αντιναύαρχον Αέλη, και στρατηγόν Ατρέμ. Ο Παπαδόπουλος τὸ ἀνάφερε εἰς τὸ συμβούλιον, καὶ ὁ Μπενάκης ἐναντιώθη, λέγων ὅτι: «Τὴν Πατρίδα μου, ἐγὼ δὲν τὴν χαλάω ἄλλη μία φορὰ σὺν τὸν πικρὸν μου». Ο Μοτζενίγος εἶπε ὅτι: «Πρέπει νὰ ὑπάγουν νὰ κυπήσουν μὲ τὰ Ἀγγλικά τὸ κεφάλι, ὅπου εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ ἔπειτα, ὅταν κυπήσωμεν τὸ κεφάλι, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι ἐδικόν μας». Ἔτσι εδέχθησαν τὴν γνώμην του καὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐδικήν μου. Ο Συνέβης ἐπῆγε εἰς τὴν Τένεδον. Τὰ Ἀγγλικά ἐμβῆκαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ βίζιτα περισσότερο παρὰ διὰ πόλεμον, καὶ ἔπειτα ἐβγήκαν τὰ τούρκικα, ἀπαντήθησαν μὲ τὰ ρώσικα εἰς τὴν Τένεδον, καὶ μετὰ ἓνα πόλεμον ἐχαλάσθη ὁ στόλος ὁ Τούρκικος. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ὁστερλίτζι (1), ἡ Ρωσία παρέδωσε τὰ νησιά τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ἔτσι διατάχθη ὁ μὲν Συνέβης νὰ ὑπάγῃ διὰ θαλάσσης, καὶ τὰ ρωσικά στρατεύματα νὰ ὑπάγουν διὰ ξηρᾶς. Τότε ἔπαυσε ὁ πόλεμος καὶ ὅσα καράβια πολεμικά ἦσαν εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ρεπούπλικας τότε ἐσήκωσαν τὰ χαρτιά καὶ ἔτζι ἐπῆγα τὸν Αὐγουστο εἰς τὴν Ζάκυνθον. 27 Ἰουλίου 1807 ἦλθε ἡ διαταγὴ νὰ παραδώσουν τὰ φρούρια οἱ Ρῶσοι εἰς τοὺς Φραντζέζους.

Ἐπῆγα μὲ τὸν καπετὰν Ἀλεξανδρῆ εἰς τὸν Λεβάντε 10 μήνας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ ἐπῆγα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, μᾶς ἐπολιορκήσαν 3 καράβια Τούρκικα πολεμικά, 2 κορβέτα καὶ μία φεργάδα εἰς τὴν Σκιάθον. Ἐδώκαμεν εἰδήσει μιᾶς φεργάδας Ἀγγλικῆς, καὶ ἦλθε εἰς βοήθειάν μας. Τὰ 2 κορβέτα τὰ ἐβούλιαξε καὶ τὴν φεργάδα τὴν ἐπῆρε ζωντανήν. Ἐξμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες 1.400, ὅλοι οἱ Καπεταναῖοι τοῦ Ὀλύμπου, καθὼς Παπαμπλαχάβας, Λιόλιος, Λαζόπουλα, τοῦ Τζάρα οἱ Καπεταναῖοι. Αὐτοὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν Σκιάθον κατατρεγμένοι ἀπὸ τὴν Μουχτάρπασα καὶ λοιποὺς Τούρκους τῆς ξηρᾶς. Μᾶς ἐπῆρε ὁ χειμώνας, ἐπῆγαμεν εἰς τὴν Μάνη, ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθον.

Εἰς τὰ 1808, τὴν ἁνοιξή, ὁ Βελήπασας ἐφοβέριζε τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη, ἢ τὸν πύργον νὰ τοῦ δώσει ἢ ὁ ἴδιος νὰ ὑπάγῃ, ἢ τὸ παιδί του ἐνέχυρον νὰ δώσει. Ἐρεθίζετο ὁ Βελήπασας ἀπὸ τὸν Δεληγιάννη. Ο Δεληγιάννης, μὴ θέλων νὰ ὑπάρχει ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης, ἔλεγε εἰς τὸν Βελήπασα, ὅτι πρέπει νὰ κρεμισθεῖ ὁ πύργος διὰ νὰ τοῦ γκρεμίσει τὴν δύναμιν, καὶ τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη: «Μὴν πηγαίνεις, διότι ὁ Βελήπασας ἔχει σκοπὸν νὰ σὲ σκοτώσῃ». Ο Ἀλῆ Φαρμάκης λοιπὸν ἐτοιμάζετο νὰ ἀντιπαραταχθεῖ εἰς τὸν Βελήπασα. Ο πάππος τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ ὁ πάππος ὁ ἐδικός μου, Γιάννης Κολοκοτρώνης, ἦσαν φίλοι καὶ ἀδελφοποιτοί. Ἐσκοτώθηκε ὁ παππούλης μου, ἐπέθανε καὶ ὁ παππούλης τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ ἔμεινε ἡ φιλία ἢ ἰδία εἰς τὸν πατέρα μου καὶ εἰς τὸν πατέρα τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη. Ὡς φίλοι πατρικοὶ ἐλάβαμεν καὶ ἡμεῖς ἀνταπόκριση (2), δὲν τὸν εἶχα ἰδεῖ προσωπικῶς. Ἐπιστηριζόμενος λοιπὸν εἰς τὴν φιλίαν μὲ ἔγραψε ἓνα γράμμα, μοῦ ἔλεγε: «Φίλε πατρικέ, ὁ Βελή Πασὰς ἐτοιμάζεται νὰ μὲ βαρέσει, καὶ ἂν εἶσαι φίλος νὰ ἔλθεις νὰ μὲ βοηθήσεις». Καὶ ἐγὼ τοῦ ἀποκρίθην, ὅτι: «Δὲν ἔρχομαι τώρα, διότι θὰ σὲ βλάψω, καὶ ἂν δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἔλθῃ ὁ Βελή Πασὰς, τόμου μάθῃ ὅτι ἦλθα ἐγὼ, θὰ ἔλθῃ τότε, ἀλλὰ νὰ κοιτάξεις μὲ κανένα μέσον νὰ μὴν κηρύξεις τὸν πόλεμον· ἂν ὅμως καὶ κινήσῃ τὸ στράτευμα ἐναντίον σου, τότε ἔρχομαι». Ο Βελή Πασὰς, ἰσχυρογνώμων, ἐκίνησε μὲ τὸ στράτευμα. Τότε μὲ ἔγραψε, ὅτι τὰ στρατεύματα ἐκίνησαν, καὶ ἂν εἶσαι φίλος, τώρα φαίνεσαι. Λαμβάνοντας τὸ δεύτερό του γράμμα, ἐτοιμάσθηκα μὲ 100. Οἱ ἀξιωματικοὶ μὲ ἐμπόδιζαν, ἐγὼ ὅμως τοὺς εἶπα, ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ κάμω ἄλλῶς, διότι ἔδωσα τὸν λόγον μου, καὶ ἔτζι μοῦ ἐμπόδισαν οἱ Φραντζέζοι τοὺς στρατιώτας, καὶ ἐπῆρα μόνον 16 καὶ ἐγὼ 17. Ἐβγήκα κοντὰ εἰς τὴν Γλαρέντζα εἰς τὸ Κοτρίχι καὶ διευθύνθηκα διὰ τὸ Μυναστηράκι. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὅπου ἐφθασα ἐγὼ εἰς τὸ Μυναστηράκι, ἐφθασαν καὶ 8.000 τούρκικα ἐναντίον, καὶ ἐστάθηκα ὑποχρεωμένος νὰ περάσω ἀπὸ τὴν μέσσην τὴν νύκτα. Ο Ἀλῆ Φαρμάκης εἶχε 400 καὶ ἀπὸ τὸν φόβον τοὺς ἔφυγαν, καὶ ἔμειναν 90. Τὴν αὐγὴν ἀναίχθη ὁ πόλεμος, ἔρχισαν νὰ κάμουν λαγούμι, καὶ εἰς 30 ἡμέρας ἐγένετο νύκτα ἡμέρα πόλεμος. Εἶχαν καὶ 4 κανόνια. Εἰς τὰς 30 ἡμέρας ἐπρότεινε συμβιβασμὸ καὶ ἐπρόβαλε εἰς τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη νὰ παραδώσῃ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ νὰ τοῦ χαρίσῃ τὰ πταισίματά του, τὸν πύργον του,

1. Ὁ Ὁστερλίτζι.

2. Ἀλλά.

ὄλα. Τοῦ ἀπεκρίθη ὅτι : « Ἄν εἶναι τῆς τιμῆς καὶ τῆς παλληκαριᾶς νὰ δώσω ἓνα φίλο μου, ὅπου ἔλθε νὰ μὲ βοηθήσει ἀπὸ τὰ νησιά, καὶ ἐγὼ ἡμπορῶ νὰ τὸ κάμω ». Ἀπεκρίθησαν ὅτι : « Ἀληθινὰ εἶναι αὐτό, πλὴν νὰ τελί, μέγα πράγμα μὲ ἓνα ρωμαῖο, νὰ χαθεῖ τόση Τουρκιὰ διὰ ἓνα ἄνθρωπον. Ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης ἀπεκρίθη, ὅτι : « Ἄν ἦμουν πασάς ἐγινόμην καὶ ἐγὼ ἄπιστος, πλὴν δὲν τὸ κάμνω, κάμετε λαγοῦμι, καὶ ἂν ἡμπορέσετε ἀναποδογυρίστε μας, καὶ ὁ Θεὸς ἔχει ». Καὶ πάλιν ἐπιάσθη ὁ πόλεμος. Τὸ βράδυ ἔκαμε συμβούλιο, συνθεμένο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀγάδες, μπουλουμπασήδες καὶ τοὺς εἶπε τί τοῦ προβάλλουν οἱ Τοῦρκοι, νὰ παραδώσει τὸν Κολοκοτρώνη. Ὅλοι ἀπεκρίθησαν μ' ἓνα στόμα : « Χάσια, ὅλοι νὰ χαθοῦμε, μὰ αὐτὸ δὲν ἡμποροῦμε νὰ τὸ κάμομε ». Ἐγὼ τοὺς εἶπα, ὅτι : « Ἐρχεσθε νὰ μὲ δώσετε νὰ ξεμπερδεύσωμε ; Ἐγὼ τὸ φωμί μου τὸ ἔφαγα ». Ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης μοῦ εἶπε : « Δὲν εἶναι ἐδική σου δουλειά, εἶναι ἐδική μας ». Ἀπεφάσισαν ὅλοι λοιπὸν νὰ ἀποθάνουν. Εἰς 64 ἡμέρες ἔβαλαν φωτιά εἰς τὸ λαγοῦμι, καὶ τὸ λαγοῦμι εἶχε 1.000 ὀκάδες μπαρούτι μέσα. Ἐμεῖς ἐσκάψαμε 12 βήματα ἐκτὸς τοῦ πύργου καὶ 3 1/2 πῆγες τοῦ βάθους καὶ ἐσκάψαμε μὲ σκοπὸ νὰ πιάσουμε τοὺς λαγουμτζήδες. Τὸ λαγοῦμι εὗρέθηκα ξεθυμασμένο ἀπὸ τὸ κόψιμο τῆς γῆς, ὅπου εἶχαμε κάμει, καὶ ἔτσι ἀφοῦ ἔτρεμε ἡ γῆ ἓνα τέταρτο, ἔπεσε τὸ χῶμα ἐπάνου του, καὶ ὁ πύργος δὲν ἔπαυε τίποτε. Οἱ Τοῦρκοι ἐλπίζοντας ὅτι θέλει ἀπογυρισθεῖ ὁ πύργος καὶ διὰ νὰ μὴν τοὺς πλακώσουν οἱ πέτρες, ἀλάργεψαν. Ἡμεῖς, ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ λαγοῦμι, ἐρρίξαμε μία μπαταριά εἰς (1) εἶδος χαρᾶς, ὅτι δὲν μᾶς ἔκαμαν τίποτε. Τότε ἔπεσαν εἰς συμβιβασμόν 3734 κανονιές μᾶς ἔρριξαν εἰς τὸ διάστημα 65 ἡμερῶν ἀφοῦ, εἶδαν ὅτι οὔτε τὰ κανόνια τοὺς δὲν μᾶς ἔκαμαν τίποτε, οὔτε λαγοῦμι, μᾶς ἐζήτησαν συμβιβασμόν τοῦ ἐπρόβαλαν : τί ζητεῖ διὰ νὰ παύσει ὁ πόλεμος ; Καὶ αὐτὸς τοὺς ἐζήτησε νὰ μὴ χαλάσουν τὸν πύργο, ὁ Κολοκοτρώνης νὰ ὑπάγει ἀπαίρατος μὲ ἐνέχυρα, καὶ νὰ ὑπάγει εἰς τὴν Ζάκυνθο, ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης νὰ μείνει εἰς τὸν πύργο, ἕως ὅτου νὰ λάβει γράμμα ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη, ὅτι ἐμβαρκαρίσθη, καὶ τότε ἐβγαίνω ἀπὸ τὸν πύργο, καὶ πηγαίνω εἰς τὸν Βελή πασά διὰ νὰ τὸν προσκυνήσω. Αὐτὸς ὁ συμβιβασμός ἐγένετο μὲ τοὺς ἀρχηγούς καὶ μὲ τὸ στράτευμα, καὶ ὅχι μὲ τὴν γνώμη τοῦ Βελή πασά καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὸ ἔστρεξαν. Ἐκαμαν ἔγγραφον καὶ ὑπογράφησαν ὁ Πασόμπεης, ἀγάδες, μπουλουμπασήδες, καὶ ἔκαμαν καὶ ὄρκον. Τὴν αὔριον ἀνεχώρησα μὲ ὅλους τοὺς ἐδικούς μου μὲ τοὺς Λαλαίους, καὶ ἐπήγαμε ἐνέχυρο τρεῖς ἀπὸ τοὺς καλύτερους, μὲ συμφωνία ὅτι, ἂν μᾶς κτυπήσουν, νὰ τοὺς σκοτώνωμεν ἡμεῖς αὐτούς. Ἐτῆς ἐβγήκαμε, ἐπήγαμε εἰς τοῦ Ἀάλα, ἄφησα τὸ παιδί τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη εἰς τὰ σπίτια καὶ ἐπῆγα ἐγὼ εἰς τὸν Πύργο τῆς Γαστούνης. Ἡ συνθήκη ἐπῆγε εἰς τὸν Βελή πασά, αὐτὸς ἐθύρωσε καὶ ἔδωσε διαταγὴ νὰ πιάσουν ὅλες τὰς σκάλας καὶ νὰ μὲ πιάσουν. Τὸ μπουγιουρτί ἦλθεν εἰς τὸν Ἰμβραῖμ ἀγά, τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη, ὁ ὁποῖος ἦτον βοῖβοδας. Διαβάζοντας τὸ μπουγιουρτί, ὅπου ἔλεγε, ὅτι νὰ πιάσουν τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν ἐγέλασε τὸν Τάταρη καὶ τοῦ εἶπε, ὅτι : « Ἡμεῖς δὲν γνωρίζομε τούρκικα, παρὰ νὰ πᾶς εἰς τὴν Γαστούνη, ὅπου εἶναι κατῆς καὶ βοῖβοδας νὰ τὸ διαβάσουν, καὶ ὅ,τι προστάζει μὲ τὸ μπουγιουρτί τοῦ ὁ Βεζύρης, εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ τὸ κάμομε ». Ἐτῆς τὸν ἐγέλασε τὸν Τάταρη, καὶ εὐθὺς ἐσηκώθηκα μαζί μὲ τὰ ἐνέχυρα καὶ συντροφευμένος ἀπὸ τὸν Ἰμβραῖμ ἀγά ἐπῆγα εἰς τὸ Πυργί καὶ ἐμβαρκαρισθήκαμε, καὶ ἀπόλυσα τὰ ἐνέχυρα, καὶ ἔστειλα γράμμα τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη, ὅτι ἐμβαρκαρίσθηκα ὑγιής. Τὸ Πυργί ἀπὸ τὸν Πύργο εἶναι 2 ὥρας καὶ ἕως τὴν Γαστούνη ἔξι. Μόλις εἶχαμεν μακρυθεῖ δύο μίλια, καὶ τὰ τούρκικα στρατεύματα ἀπὸ τὴν Γαστούνη εἶχαν ἔλθει νὰ πιάσουν τὸ Πυργί, ἀλλ' εἴμεθα μακρυσμένοι. Ἀφοῦ ἐπῆγε εἰδησις τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη ὅτι ἐμβαρκαρίσθηκα, ἐβγήκε καὶ αὐτὸς καὶ ἐπῆγε εἰς τὴν Τριπολιτζὰ καὶ ἐπροσκύνησε τὸν Βελή πασά. Ἐγὼ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο, ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης εὗρηκε τρόπον καὶ ἔφυγε καὶ ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ὁ Βελή πασάς μοῦ ἔγραψε νὰ ὑπάγω, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησα. Ὁ Βελή πασάς δὲν ἐσκότωσε τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη, διότι ἐπροσπαθοῦσε νὰ μὲ γελάσει καὶ ἐμὲ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Τριπολιτζὰ καὶ ἔτσι δὲν τὸν ἐπείραξε. Ἐκαμε τὸν συμβιβασμόν ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης, βιασμένος ἀπὸ τοὺς ἰδίους Τοῦρκους τοὺς ἐδικούς του, φοβούμενοι τὴν ζωὴν καὶ τὸ βίόν τους. Μόλις ἐβγήκε ἀπὸ τὸν πύργο, καὶ ἔβαλαν καὶ τὸν ἐχάλασαν. Ὅλοι οἱ ἀγάδες, ὁ Πασόμπεης, ὁ Βελή πασάς, μὲ ἔγραψαν διὰ νὰ ἔβγω εἰς τὸν Μορέα, μὲ ἔγραψε καὶ ἐκεῖνος, πλὴν μὲ ἔβαλε τὴν βούλα ἀποπάνω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή του, σημεῖον νὰ μὴν ἔλθω. Ἦλθαν λοιπὸν εἰς τὴν Ζάκυνθο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλῆ Φαρ-

1. Ὡς.

μάχη με τούς ανθρώπους τοῦ Βελή πασᾶ, ὁ ὁποῖος με ἐδάγκωσε εἰς τὸ αὐτί, καὶ ἐκατάλαβα. Τότε εἶπα «Πηγαίνετε κι ἔρχομαι». Ὁ Ἀλή Φαρμάκης ἦρθε εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ὁ Ἀλή Φαρμάκης ἐπῆρε τὴν ἄδεια νὰ ἴδῃ τὰ χωριά του, ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃ ὁ Κολοκοτρώνης, καθὼς ἔλεγε, καὶ ἐπὶ ἐπῆρε μιὰ πενήνταριά χιλιάδες γρόσια καὶ ἐστείλαμε καίτι καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἐρχόμενος εἰς τὴν Ζάκυνθο, ἀπεφασίσαμεν νὰ ὑπάγωμε εἰς τὸ Παρίσι διὰ νὰ εὐρομε τὸν Βοναπάρτε, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοὺς, καὶ ὁ τότε γενικὸς διοικητὴς Δονζελότ μᾶς ἐμπόδισε, λέγοντάς μας, ὅτι: «Μείνετε ἐδῶ καὶ ἐγὼ γράφω καὶ θέλετε ἔχει ἀπόκρισιν, μόνον ἡμεῖς νὰ κάμομε τὸ σχέδιον ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃ ἡ ἀπόκρισις τοῦ Αὐτοκράτορος». Τὸ σχέδιον ποὺ ἐκάμαμε με τὸν Δονζελότ ἦτον τὸ ἀκόλουθο: Νὰ μᾶς δώσῃ 500 κανονιέρους με φουστανέλες ἐνδεδυμένους, 5.000 Ἕλληνας ὁποῦ εὐρίσκοντο εἰς τὴν γαλλικὴν δούλευσιν. Καὶ μᾶς ἔδωσε γρόσια διὰ νὰ στρατολογήσωμε εἰς τὴν Τζαμουριά, ὅπου ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Ἀλή πασᾶ. Ἐπεράσαμεν εἰς τὴν Τζαμουριά, καὶ ἐκάμαμε 3.000 μισθωτοὺς Τζάμηδες καὶ ἦλθαμε εἰς τὴν Πάργα, καὶ τοὺς ἐμβαρκάραμε διὰ τὴν Ἁγία Μαύρα. Ἡ σύνταξις ἔμελλε νὰ γίνῃ εἰς τὴν Ἁγία Μαύρα καὶ Ζάκυνθον. Ἐπέρασα με 600 εἰς τὴν Ἁγία Μαύρα. Τὸν αὐτὸν καιρὸν, εἰς τὰς 9, ἦλθον οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τὴν Ζάκυνθο, ἔκαμαν τεσβάρκο καὶ ἐπερίλαβαν τὴν Ζάκυνθο, τοὺς δὲ Φραντζέζους τοὺς ἔστειλαν εἰς τοὺς Κορφοὺς (1), τοὺς δὲ Ἕλληνας ἕως 400 τοὺς ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια ὡς πριζονιέρηδες (κίχμαλῶτους). Ἐπῆραν καὶ τὴν Κεφαλονιά, Θιάκι καὶ Τζηρίγο, καὶ ἔκαμαν τὸ ἴδιο. Ἐλαβε ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγόν των Ἀγγλων, ὁποῦ ἦτον εἰς τὸ Παλέρμο, ὁ Γενεράλ ὁ Ὀσβάλ διαταγὴ νὰ λάβῃ εἰς δούλευσιν ὅλους τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Τζούρτζ, ὅστις ἦτον τότε ταγματάρχης. Ἡμεῖς, ἀφοῦ εἶδαμεν ὅτι ἦλθαν Ἀγγλοὶ εἰς τὰ νησιά, ἐγράψαμε στὴν Πάργα νὰ μὴν ἔλθουν πλέον στρατεύματα, διὰτὶ τὸ σχέδιον ἐχάλασε με τὴν παρηρσίαν των Ἀγγλων. Τὸ σχέδιον ἦτον ὅτι ὅλα τὰ κάστρα τῆς Μεσσηνίας, τῆς Πάτρας, τῆς Μονεμβασίας, ἅμα ἐβγοῦμε, νὰ κηρυγοῦν ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ἦλθαν ὅλοι οἱ Τούρκοι καὶ Ρωμαιοὶ οἱ σημαντικοὶ καὶ ἐμίλησαν εἰς τὴν Ζάκυνθο, νὰ κάμομε μιὰ κυβέρνησιν, συνθεμένη ἀπὸ 12 Τούρκους καὶ 12 Ἕλληνας νὰ κυβερνοῦν τὸν λαόν. Οἱ Τούρκοι ἐπίσης νὰ καταδικάζονται καθὼς οἱ Ἕλληνας. Τοὺς νόμους τοὺς εἶχαμε ἐγγράφους εἰς τοὺς Κορφοὺς ἀπὸ τὸν Δονζελότ. Ἡ σημαία μας, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ φεγγάρι καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ Σταυρό, καὶ τὸ σχέδιόν μας ἦτον, ἅμα ἐπαυόσασμε τὸν Μορέα νὰ κάμομε ἀναφορὰς εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ τοῦ λέγομεν, ὅτι: ἡμεῖς δὲν ἀποστατήσαμεν ἐναντίον σου, πλὴν ἐναντίον τοῦ τυράννου τοῦ Βελή πασᾶ, καὶ ὁ Δονζελότ ἤκούετο με τὸν Σερπαστιάνη, πρέσβην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε νὰ ἐμποδίσουν τὸν Σουλτάνον διὰ κάθε κίνημα. Ὁ μυστικὸς μου σκοπός, ἀφοῦ ἐμβαίναμε καὶ ἐπιάναμε ὅλα τὰ φρούρια, τότε τὸ ἐκάμαμε ἐθνικότερον καὶ ἐγαλούσαμε τοὺς Τούρκους. Αἱ περιστάσεις ἤθελαν με ὁδηγήσει τί ἔμελλε νὰ κάμω. Εἰς τὸ σχέδιόν μας ἦτον ὅτι, ἂν μᾶς κάμῃ χρεια νὰ ἐβγάνομε ἕως 15.000 Ἑπτανησίους. Διὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτες ἐγὼ, ὁ Ἀλή Φαρμάκης καὶ ὁ Δονζελότ με ἓνα γραμματικὸν ἐκάμαμε τὸ σχέδιον αὐτό, καὶ προετοιμάσαμεν ὅσα ἔμελλαν νὰ γίνουν.

Εἰς τὸν Πύργον εἶχα τὸν Νικήτα, τὸν Νικολάκη Πετιμεζᾶ καὶ ἀδελφὸν τοῦ Μέλίου. 7 ὀργιὰς εἶχαν σκάψῃ τὸ λαγοῦμι βαθιά. Ὁ Ἀλή Φαρμάκης εἶχε 40 χρόνους, μακρουδερός καὶ κίτρινος καὶ δι' αὐτὸ τὸν ἔλεγον φαρμάκη, κοντότερός μου, λιανὴς, πολλὰ φρόνιμος, πιστός, σιωπηλός, θυμώδης. Ἀπέθανε εἰς τοῦ Αἶλα, ἀρρώστησε στὴν Ζάκυνθο ἀπὸ λυσαντερία. Οἱ συγγενεῖς του ἔκαμαν νὰ τοῦ δοθεῖ ἡ ἄδεια τοῦ Ἀλή Φαρμάκη διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τοῦ Αἶλα. Οἱ Ἀγγλοὶ ἔστειλαν ἓνα ἱατρὸν καὶ ἀφοῦ εἶδαν ὅτι ἀποθνήσκει, τότε τοῦ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ ἐβγῇ ἔξω εἰς τὸν Μορέα, διότι οἱ Ἀγγλοὶ, ὄντες φίλοι με τὸν Ἀλή πασᾶ, δὲν ἤθελαν νὰ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν Μορέα, διὰ νὰ μὴ δυσχερεστήσουν τὸν Ἀλή πασᾶ. Ἀφοῦ ἔμαθα ὅτι ἀπέθανε, ἐβγήκα εἰς τὸν Μορέα καὶ ἐπῆγα εἰς τοῦ Αἶλα διὰ νὰ παρηγορήσω τὴν familiάν του.

Ἐκαθήσαμε εἰς τὸ Τζηρίγο, ἕως τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ. Ἐπέρασε ἓνα καράβι Κεφαλονίτικο τοῦ καπετάν Ἀλεξάνδρῃ Ραφτόπουλου. Ἐμβήκαμε μέσκα καὶ ἐκινήσαμε διὰ τὴν Ζάκυνθο. Ὁ καπετάνιος ἔμαθε ποιὸς εἶμαι καὶ μᾶς περιποιήθη πολὺ. Εἰς τὴν Ζάκυνθο με εἶχαν διὰ χαϊμένον, ἐκεῖ με ἐδέχθησαν ὅλοι οἱ ἐδικοὶ μας, ὁποῦ ἦσαν ἐκεῖ, Πετιμεζαῖοι, Ἀναγνωσταράς, Μέλιος, Γιάννης Κολοκοτρώνης, Νικήτας καὶ λοιποὶ. Ἦτον 1806. Διὰ νὰ γλυτώσω ἄλλαξα φορέ-

1. 50.

ματα καὶ δὲν εἶχα παρὰ δυστυχισμένα ἄρματα, ὥστε νὰ μὴν παραινῆθω ἄπὸ τὴν ἀσχεροκέρδεια καὶ μὲ σκοτώσουν.

Ἐγενήθηκα στὰ 1770. Ὅταν ἐγλύτωσα ἀπὸ τὴν Καστάνιτσα ἤμουν χρόνων 10. Λιαμονή Μάνης χρόνια 2. Εἰς τὴν Ἀλωνίσταινα χρόνια 3. Εἰς τὰ Σαμπάσια χρόνια 12 (¹). Ἐποχὴ τῆς νεότητος, 5 χρόνια ἀνύπανδρος, καὶ ἄλλους 7 χρόνους (²) ὑπανδρευμένος. 27 χρόνους εἶχα ὅταν μὲ ἐπρωτοκυνήγησαν.

Ἄρματολὸς καὶ κλέφτης ἀλλήλοδιδάχως χρόνια 5. Φερμάνι Βασιλικὸ διὰ ἐμένα καὶ τὸν Πετιμεζῆ στὰ 1802 [χρόνος] 1. Τὸ δεύτερο φερμάνι τὸν Ἰανουάριον 1803, καὶ τὸ Πατριαρχικὸ Συνοδικὸ 3. 36 χρόνων ἤμουν ὅταν ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο, 50 χρόνους εἶχα ὅταν ἐβγήκα εἰς τὴν ἐπανάστασι.

Οἱ κλέφτες καὶ ἄρματολοι εἶχαν Α' τάξιν (³). Ἡ ἀξιότης του. Β' τάξιν. Γ' τάξιν Δ'. οἱ ψυχογιοί. Οἱ πρῶτοι, ἀξιωματικοὶ ἐγίνοντο διὰ τὴν ἀνδρείαν των ἢ διὰ τὴν φρόνησίν των. Ὁ μισθὸς των, ὅταν ἦσαν ἄρματολοι, τὸ μίσθισμα τῶν λαφύρων, ἦσαν ἦσαν κλέπται (⁴) ἐδίδοντο καὶ βραβεῖα εἰς τοὺς ἀριστεύοντας. Ὅταν ἔσφαλλον (⁵) ἦτον τὸ κόψιμον τῶν μαλλιῶν, τὸ ξαρμάτωμα (⁶). Σέβας πρὸς τὰς γυναῖκας. Ἐδιδωχεν ἕποιος ἤθελε βιάσει καμμιά γυναῖκα. Παιγνίδια, τριμπούρες, πηδήματα, χοροὺς, τραγούδια ἥρωικά, τὰς ἀμάδες. Τὰ τραγούδια τὰ ἔκαμναν (⁷) οἱ χωριῆτες, οἱ στραβοὶ μὲ τὰς λύρας. Τὰ τραγούδια ἦσαν ὕμνοι, ἐφημερίδες στρατιωτικῆς (⁸).

Γ' ἄρματα τοὺς ἦσαν πιστόλες, χαρπὶ (μελουδάρι), σπαθιὰ ζωστά, ζάβες στὰ ποδάρια, τὸν χειμῶνα ἐβαζαν θώρακας (τζαπράσια), κουμπιὰ μεγάλᾳ εἰς τὰ γελένια.

Τὰ Καπετανάτκα διεδίδονταν εἰς τοὺς υἱούς, εἰς τὸν ἀξιότερο καὶ ὄχι εἰς τὸν πρωτότοκο.

Ἡ σημαία μου ἦτον ἓνα Χ, καθὼς ἡ Ρωσικὴ σημαία.

Τὰ μοναστήρια τοὺς ἐβοηθοῦσαν. Οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες ἔδιναν εἰδηση εἰς τοὺς κλέπτας, ζωοτροφίας καὶ πολιορκίδια. Ὅταν εἰς τὸν πόλεμον ἐλαβόνετο κανέννας βαρέως καὶ δὲν ἤμπορουσαν νὰ τὸν πάρουν, τὸν ἐφίλουσαν καὶ ἔπειτα τοῦ ἔκοφταν τὸ κεφάλι. Τὸ εἶχαν εἰς ἀτιμίαν ὅπου οἱ Τούρκοι νὰ πάρουν τὸ κεφάλι του. Ἀπὸ 36 πρωτοζαδέλφια, μόνον 8 ἐγλύτωσαν, οἱ ἄλλοι ἐχάθησαν ὅλοι. Δὲν εἶναι διάσιλο, ὅπου δὲν εἶναι θαμμένος Κολοκοτρώνης, χωριστὰ τὰ δευτεροζαδέλφια, Θεῖοι καὶ λοιποὶ φίλοι χαϊμένοι. Τὸ «κλέφτης» ἦτον καύχημα. Ἐλεγε: «εἶμαι κλέφτης» καὶ ἡ εὐχὴ τῶν πατέρων ἐνὸς παιδιοῦ ἦτον νὰ γίνῃ κλέφτης. Τὸ «κλέφτης» ἐβγήκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Εἰς τοῦ πατρός μου τὸν καιρὸ, ἦτον ἱερὸ πρᾶγμα νὰ πειράξουν Ἕλληνα. Καὶ ὅταν οἱ κλέπται ἤρχοντο εἰς συμπλοκὴ μὲ τοὺς Τούρκους, ὅλοι οἱ γεωργοὶ ἄφηναν τὸ ζευγάρι, καὶ ἐπάγαιναν νὰ βοηθήσουν τοὺς κλέπτας. Εἰς τὰς ἡμέρας (⁹) ἐπειράζοντο καὶ Ἕλληνας ὁμοφρονούντες μὲ τοὺς Τούρκους. Ὅταν ἦλθε ὁ Ἀνδρουτζος, πατέρας τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐγνωρίστηκα εἰς τὴν Μάνη, καὶ τὸν ἐσυντρόφευσα ἕως εἰς τὴν Κόρινθο. Εἰς τὸν κατατρεγμὸ μας, διὰ 15 ἡμέρας οὔτε ἐκοιμώμεθα, οὔτε ἐτρώγαμε, ἐσώσαμε τὰ φουσέκια, καθημέρα πόλεμος.

Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον ἕως τὸν Ἰανουάριον ἔμεινα εἰς τὴν Ἀγία Μαύρα (1809). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐβαλάν εἰς φύλαξιν τὸν Γιακούπαγα, τὸ παιδί τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ ἄλλους. Μανθάνοντας ἡμεῖς αὐτά, ἐσκορπίσαμεν τὸ στράτευμα καὶ ἐκρατήσαμε μόνον 20. Ὁ Μινίστρος, ὁ Φορέστης, καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀγγλῶν Ὁσβάλ, ἐπροσκάλεσαν ὅλους τοὺς Καπεταναίους διὰ νὰ τοὺς ἐρωτήσουν, ἂν ἤμπορουν νὰ φέρουν τὸν Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Ζάκυνθο. Οἱ Ἀγγλοὶ, ἐπειδὴ ἦσαν πολλοὶ μαζεμένοι εἰς Ἀγία Μαύρα, ἐφοβοῦντο, καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀπεκρίθησαν, ἔτι: «Ὅταν θέλετε, ἡμπορεῖτε νὰ τοῦ κάμετε ἓνα γράμμα καὶ τὸ στέλνομε μὲ ἓνα ἐπίτηδες καὶ μυστικὸν ἄνθρωπον καὶ ἐλπίζομε νὰ ἀκολουθήσῃ». Ἐτῷ μὲ ἔκαμε ἓνα γράμμα ὁ Ὁσβάλ καὶ ὁ Φορέστης καὶ τὸ ἔστειλαν μὲ ἓνα

1. Ἄρματολὸς, ἀνικακέρδης.

2. Χρόνια.

3. Σκόλαν.

4. Τὰ δικαστικὰ σημεῖα.

5. Ἐσφαλάν.

6. Ἦσαν ποινὴ.

7. Καὶ.

8. «Καὶ ὁ Θεοδοσιάκης πονηρὸς καὶ πολλὸ διαβόητος ἐγλύτωσε ὁ κακῆμένος». «Πάει πύργον Γαρζένικο παίρνει καὶ κοντὰ τὸ μαῦρον».

9. Μου.

κουμπάρον μου Ζακυνθινόν, λεγόμενον Παμόνη. Ἐπέρασε τῇ Γλαρέντζα, ἐμβῆκε εἰς τουρκικὴ ση-
μαία, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἁγία Μαύρα μυστικῶς. Τὸ γράμμα μὲ ἐπροσκαλοῦσε, καὶ ἐνταυτῷ ἦτον
μία ἐγκύκλιος εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκρῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ὅτι (¹) ζητήσωμεν νὰ μᾶς δώσουν,
ὅπου καὶ ἂν μᾶς ἀπαντήσουν καράβια νὰ μᾶς ἀφῇσουν διὰ νὰ ἀπεράσωμεν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἦτον
δύσκολο νὰ ταξιδεύει τότε κανεὶς, διατὶ εἰς τὰ μισὰ νησιὰ ἦτον Γάλλοι καὶ εἰς τὰ ἄλλα Ἕλληνες.
Ἐπῆγαμεν λοιπὸν εἰς τὸ γκενεράλ Καμούρ, Γάλλον, καὶ ἐπῆραμε τὴν ἄδεια διὰ τὰ Μοθουκάρωνα.
Ἐναυλώσαμε μία βάρκα μὲ σημαία γαλλικὴ. Μόλις ἐβγήκαμε εἰς τὴν θάλασσα, μᾶς ἐμπόδισε ἐνάν-
τιος ἄνεμος, καὶ ἀράξαμε εἰς τὸ Θιάκι· ἐκεῖ ἐφύλαξαν βάρδιες ἀγγλικές. Μᾶς ἐρώτησαν τί ἄνθρω-
ποι εἴμεθα, καὶ τοὺς ἀπακρίθωμεν ὁ Κολοκοτρώνης. Τότε ἤρχισαν νὰ ρίπτουν ἀπάνω μας. Ἐγὼ
ὁμίλησα, ὅτι ἂν ἔχουν κανένα ἀρχηγόν τους, νὰ ἐλθοι νὰ τοῦ ὁμιλήσω. Ἐτῆς ὁμίλησαν ἐνὸς ἀξιω-
ματικοῦ Ἀγγλοῦ ὁποῦ ἐδιωκοῦσε ἐκεῖ. Ἦλθε εἰς τὸ παραθαλάσσιον (1810), καὶ ἐβγήκα καὶ ἐγὼ
μὲ τὴν βάρκα. τοῦ ἐπαρρησίασα τὸ γράμμα τοῦ στρατηγοῦ Ὁσβάλ. Ἀφοῦ τὸ εἶδε, μὲ ἐφίλησε,
μᾶς ἐπεριποιήθη, μᾶς ἔδωκε κανάκια καὶ ἐμείναμε εἰς τὸ Θιάκι. Ὁ διοικητὴς τοῦ Θιακιοῦ μᾶς
ἐπροσκάλεσε ἐκεῖ καὶ ἐμείναμε 4 ἡμέρας. Ἐγὼ καὶ ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης ἐβάλαμεν ὑποψία διὰ τοὺς
Ἀγγλοὺς, ὥς φίλους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔτῆς ἐσυμφωνήσαμε νὰ μὴν πάγομε καὶ οἱ δύο εἰς τὴν Ζά-
κυνθο, ἀλλὰ νὰ μείνει ὁ ἓνας μας εἰς ἓνα καράβι εἰς τὰς Σκρόφες, καὶ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ζάκυνθο,
καὶ ἂν ἰδῶ τὰ πράγματα στερεά, τότε τοῦ γράφω καὶ ἔρχεται. Ἐτῆς λοιπὸν ἀκολουθήσεν. Ἐγὼ
ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο, καὶ ἄφησα εἰς τὸ καράβι τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη μαζί μὲ τὸν ἀνεψιό μου
Νικήτα. Ἀφοῦ ἐφθάσα εἰς τὴν Ζάκυνθο, ἐπῆγα εἰς τὸν στρατηγὸν Ὁσβάλ, εἰς τὸν Φορέστη καὶ
εἰς τὸν Τζούρτζ, καὶ μὲ ἐζήτησαν (²) διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἀγίας Μαύρας, ἐπειδὴ εἶχα μείνει
5 μῆνες. Ἐλαβα τὴν ἄδεια καὶ ἐπῆγα εἰς τὸ Κάστρο καὶ ἐβγάλα ὅλους τοὺς εἰς φύλαξιν εὐρι-
σκομένους Τούρκους, ἐδικούς τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη. Εἶδα τὰ πράγματα ὅτι ἐπῆγαιναν καλὰ καὶ ἔστειλα
ἐπίτηδες καίτι εἰς τὰς Σκρόφες, διὰ νὰ εὔρει τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη, καὶ ἔτῆς ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς
τὴν Ζάκυνθο. Ἐμβῆκα εἰς τὴν δούλευσιν μὲ βαθμὸν Καπετάνιου. Παράσσοντας δύο τρεῖς ἡμέρας,
ὁ γκενεράλης μὲ ἐκραξε καὶ μὲ ἐρώτησε, μὲ τί τρόπο νὰ κάμομε νὰ τραβήξουμε ὅλους τοὺς Ἕλληνας
ὁποῦ εὐρίσκοντο εἰς τὴν Ἀγία Μαύρα εἰς τὴν γαλλικὴν δούλευσιν, καὶ ἔτῆς νὰ πολεμήσωμε μὲ μόνους
τοὺς Γάλλους. Τότε ἦλθε καὶ ὁ Ασπενιώτης, ἀδελφὸς τοῦ Κατζαντώνη, μὲ 200 εἰς τὸν Κάλαμο καὶ
Μεγανήσι, κατατρεγμένος ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ. Τὸ Μεγανήσι ἦτον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Γάλλων,
καὶ οἱ Γάλλοι ἔστειλαν στρατεύματα καὶ τὸν ἐδιώξαν εἰς τὸν Κάλαμο (³). Ὁ Ασπενιώτης εἶπε ὅτι ὁ
Ἀσπενιώτης νὰ δουλεύσω τοὺς Ἀγγλοὺς, ἀλλὰ δὲν δίδω εἰς ἄλλον πίστιν παρὰ εἰς τὸν Κολοκοτρώνη.
Τότε ὁ γκενεράλης μὲ ἔδειξε τὸ γράμμα καὶ μὲ ἔστειλε εἰς τὸν Κάλαμο καὶ μὲ ἔδωκε ἓνα
μπρίκι εἰς τὴν ἐξουσίαν μου. Ἐγὼ τοῦ εἶπα, ὅτι εἰς ἓνα μπρίκι φαίνεται, ἀλλὰ θέλω μία βάρκα
κανονιέρα, διὰ νὰ ὑπάγω εἰς τὸν Κάλαμο, καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ εἶπα νὰ μὲ στείλει καὶ ἓνα
πλοῖο πολεμικὸ διὰ κάθε ἐνδεχόμενον, καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ μπρίκι, νὰ κινήσει ὁ στόλος
μὲ τὰ στρατεύματα. Τοῦτο ἦτον τὸ σχέδιόν μας. Ἐπῆγα εἰς τὸν Κάλαμο, ἀντάμωσα τὸν Ασπε-
νιώτη. Μὲ ὅλους τοὺς 200 τοῦ Ασπενιώτη ἐπῆρα τὰ καίτια καὶ ἐκάμαμε τεσβάρκο εἰς τὸ Μεγα-
νήσι, καὶ ἐδιώξαμε τοὺς Φραντζέζους, καὶ ἐκάμαμεν στάσιν ἐκεῖ. Εἰς τρεῖς ἡμέρας ἐξημέρωσε
τὸ μπρίκι (Μάρτιον) (⁴). Ἐκαμα λοιπὸν σινιάλο διὰ νὰ ἐλθοι τὸ μπρίκι. Μέσα εἰς τὸ μπρίκι
ἦτον ὁ Μούρ, ὁ Λόβ (διοικητὴς τῆς Ἀγίας Ἐλένης) (⁵). Μαῦ ἔκαμα σινιάλο νὰ ὑπάγω ἐγὼ καὶ
ἔτῆς ἐπῆγα μὲ 4 μόνον, καὶ οἱ ἄλλοι ἔμειναν εἰς τὸ Μεγανήσι. — Ὅταν ἤμουν εἰς τὸ Μεγανήσι ἔστειλα
καὶ ἦλθαν μερικοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἀγία Μαύρα, καὶ τοὺς ὁδήγησα τί πρέπει νὰ κάμουν. — Ἐπῆ-
γαμε νὰ ἰδοῦμε, ποῦ θὰ σταθεῖ ὁ στόλος· ἐφθάσαμε εἰς τοῦ Βαγινᾶ (⁶) τὰ μαγαζιά, καὶ ἐβγήκα
ἐγὼ, ὁ Λόβις καὶ ὁ Κωνσταντῆς Πετμεζᾶς. Οἱ Γάλλοι, ἀφοῦ μᾶς εἶδαν, ἔστειλαν ἓνα τάγμα μὲ
4 κανόνια καὶ μᾶς ἐκανονοβόλησαν, καὶ ἀντάμωσα εἰς ἓνα μέρος τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν γαλλικὴν

1. Καὶ ὅτι.

2. Ἐξέτασαν.

3. Αὐτὸς ἔγραψε εἰς τὸν general Ὁσβάλ.

4. Τὸν Μάρτιον.

5. Ναπολέοντος.

6. Βαγενᾶ.

δούλευσιν καὶ τοὺς εἶπα : «Τί κάμνετε ; Ἴδου ὁ στόλος ὁ Ἀγγλικὸς ἐρχεται». Αὐτοὶ μὲ ἀπεκρίθησαν ὅτι : «Εἴμεθα ὀρκωμένοι καὶ θὰ πολεμήσωμεν». Ἄ, τοὺς εἶπα, πολλὰ καλὰ σὺν εἶναι ἐτζί, τραβηχθῆτε εἰς τὰς θέσεις σας καὶ ἡμεῖς θὰ πολεμήσωμεν». Ὁ στόλος ἐφθασε καὶ ἐπήγαμε εἰς τὸ ντελίσι, διὰ νὰ εὕρωμε τὸν στρατηγόν. Ἐνῶ τοὺς ἀνέφερνα ὅλα τὰ πρακτικὰ μου, ἐκκινῶν σινιάλο νὰ κάμουν ντεσβάρκο, δύο ὥρες πρὶν νὰ βραδιάσει. Ἐγὼ σὺν τὸ ἐνοιῶσα, εἶπα τοῦ στρατηγοῦ : «Στρατηγέ, δὲν πρέπει νὰ κάμομε τεσβάρκο, διότι εἴμεθα μαζευμένοι ἀπὸ διάφορα μέρη, καὶ τὰ στρατεύματά μας δὲν γνωρίζονται καὶ ἡμποροῦμε νὰ σκοτωθοῦμε ἀναμεταξύ μας, ἀλλὰ νὰ ἐβγοῦμε μὲ τὰ χαράματα καὶ ἐγὼ σᾶς ὑπόσχομαι ἕως τὸ μεσημέρι νὰ πάρωμε τὴν χώραν. Καὶ τότε ὁ στρατηγὸς ἐδέχθη τὴν γνώμην μου καὶ διέταξε τὰ στρατεύματα νὰ ἐμβουν εἰς τὰ πλοῖα. Τὰ στρατεύματα ἐσυνίσταντο ἀπὸ 4.000 Ἀγγλοὶ, Κόρσοι, Σικελιανοὶ καὶ Ἕλληνες. Οἱ Γάλλοι ἐτοιμάσθησαν εἰς τὸν πόλεμον, ἄρχισαν νὰ ἐβγαίνουν τὰ στρατεύματα. Ἐβγήκα καὶ ἐγὼ καὶ οἱ Κόρσοι μ' ἐπίασαν καὶ μὲ ὁδήγησαν εἰς τὸν Ἰζούρτζ ὡς αἰχμαλώτον τοῦ πολέμου. Ἐτζί ἐτραβήξαμεν ἐμπρός, ἐπήραμε τὴν χώραν. Τοὺς πρόβαλα πάλιν τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν ἐδέχθησαν. Ἐπήραμε τὴν πρώτην μπαταρία μὲ 9 κανόνια. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκάμαμεν οἱ 500 Ἕλληνες, ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Ἰζούρτζ. Ἦλθε καὶ ὁ στρατηγὸς μὲ τὰ ἀγγλικά στρατεύματα καὶ ὁ Λόβ μὲ τοὺς Κόρσους ἐπήγαν εἰς τὴν χώραν· ὁ στρατηγὸς ἐπρόσταξε τὸν Ἰζούρτζ νὰ πάγομε νὰ πάρωμεν καὶ μίαν ἄλλην μπαταρία πολλὰ δυνατὴ, διότι εἶχε 12 κανόνια, καὶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος βάλλον καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ριχὰ καὶ πέλαγος, καὶ ἐτζί δὲν ἦτον καρὰ μόνον ἓνα μέρος ὅπου ἡμπορούσαμεν νὰ προχωρήσωμεν. Ἐστειλάμεν πεζοδρόμον, οἱ Ἀρβανῖτες τὸν ἔδειραν· ἐβγήκα μὲ 10 ἀνθρώπους εἰς μίαν ράχην, τοῦ ρίχνουν : «Τί κτυπᾶτε ; Ἐγὼ εἶμαι». Ἦλθαν δύο καπεταναῖοι Τζιζής, Νορμόβας, τοὺς εἶπα καὶ ἐτραβήχθηκα καὶ δὲν ἐβάρεσαν. Μοῦ εἶπαν : «Θὰ πολεμήσωμεν». Ἐπιάσθη ὁ πόλεμος καὶ τοὺς διώξαμε. Εἰς τοὺς ἀνεμομύλους ἐκαβαλλίκαμε τὰ κανόνια. - Οἱ Φραντζέζοι πᾶνε εἰς τὴν Γύρα, ποῦχουν τὴν μπαταρία, τὴν δυνατὴ, φκιασμένη. Ἐτζί ἐπροσεύσαμεν. Οἱ Ἕλληνες ἐμπρός, οἱ Σικελιανοὶ οἱ δεύτεροι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ὑστερινοί. Πλησιάζοντες εἰς τὴν μπαταρία, μᾶς ἄρχισαν μὲ τὰ μπαλαμιστράλια καὶ μὲ τὸ τουφέκι. Τότε ὁ Ἰζούρτζ ἐλαβόθη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἓνας καπετάνιος τοῦ δελινοῦ, καὶ 35 Ἕλληνες λαβωμένοι καὶ σκοτωμένοι. Ἐπήραμε μὲ ρισάλτο τὴν μπαταρία. Εἰς αὐτὴ τὴν περίστασιν οἱ Κόρσοι ἐσύμβαλαν πολὺ. Ἐπολιορκήσαμεν τὸ κάστρο, ἔπειτα ἦσαν τραβηγμένοι οἱ Φραντζέζοι. Ἀπὸ ὑπαψία αὐτοὶ δὲν θέλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ κάστρο, καὶ ἐκεῖνοι ἐρχονται καὶ προσκυνοῦν εἰς ἡμᾶς. 30 ἡμέρες δὲν τοὺς ἐκτυπήσαμεν, ἕως ὅτου ἐβάλαμε 10 κανόνια καὶ 10 βόμβες καὶ εἰς 8 ἡμέρες δὲν ἐβάσταξε. 400 βόμβες ἔπεφταν τὸ ἡμερόνυχτο. Ὁ μαζὸρ Κλάρι ἀπέθανε. Οἱ Φραντζέζοι ἐπροσκύνησαν. Τοὺς μὲν στρατιώτας τοὺς ἐστειλάν αἰχμαλώτους εἰς τὴν Μάλτα, τοὺς δὲ ὑφικιλέους εἰς τὴν Νεάπολιν. Τοιαύτη ἦτον ἡ συνθήκη. Ἐπιστρέψαμεν ἔπειτα εἰς τὴν Ζάκυνθο καὶ ἐκεῖ ἐπροβιβάσθηκα μαγιόρος (ταγματάρχης). 1810, Μαΐου, ἦλθαμεν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἐνα χρόνον ἐκαθήσαμεν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἐβήκαμεν εἰς μίαν φρεγάδα, μὲ 50 Ἕλληνας καὶ μὲ 50 Ἀγγλους, ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Ἰζούρτζ, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Παξούς, ἐκάμαμε τεσβάρκο, ἐβγήκαμε 2 κομπανίες Ἕλληνας καὶ ἐπήγαν εἰς τὴν χώρα βοήθημένοι ἀπὸ 2 φρεγάδες καὶ ἐπροσκύνησαν Ἕλληνας καὶ Ἄλλοι. Τοὺς Γάλλους τοὺς ἐκάμαμε πριζονιέρηδες καὶ τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐβάλαμε εἰς δούλουςιν. Ὁ Ἀλὴ πιασὰς ἔστειλε καὶ ἐπολιορκήσε τοὺς Φραντζέζους εἰς τὴν Πάργα, οἱ Παργιανοὶ μᾶς ἐπροσκάλεσαν καὶ ἐπήγαμεν ἐκεῖ. Ὁ λαὸς ἔπιασε τοὺς Φραντζέζους, ἔβαλε σημεῖα ἀγγλικὰ. Ἐπήραμε τὴν Πάργα. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἐγυρίσαμε εἰς τὴν Ζάκυνθο. Πηγαινάμενοι εἰς τὴν Ζάκυνθο, ὁ γενεράλης ἐφθόνησε τὸν Ἰζούρτζ καὶ τὸν ἐβγάλε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν τάγμα καὶ ἔβαλε τὸν ἀδελφόν του. Τότε ὁ Ἰζούρτζ ἐκίνησε νὰ ὑπάγει εἰς τὴν Λόνδραν, καὶ ἐπαρρησιάσθηκα μὲ ἑλληνικὰ ἐνδυμένιος. Τότε ἐκάμαμε, ὅσοι καπεταναῖοι Ἕλληνας εὐρέθημεν εἰς τὴν Ζάκυνθον μίαν ἀναφοράν, μὲ τὴν ὑποίαν ἐζητούσαμεν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ εὐρέθηκε εἰς τὰ ἀρχεῖα. ὅταν ἐγράψαμεν εἰς τὰ 1825 μίαν ἄλλην εἰς τὴν Ἀγγλίαν ζητοῦντες βοήθειαν, καὶ δυνάμει αὐτῆς τῆς δευτέρας ἀναφορᾶς ὁ Βασιλεὺς ἐπῆγε εἰς τὴν Πατρούπολιν καὶ ἄρχισαν αἱ δυνάμεις νὰ ἀντικατεῦνται εἰς τὰ πράγματά μας. Ὁ Ἰζούρτζ, ἀφοῦ ἐπῆγε εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐπαρρησιόασε τὴν ἀναφορὰ καὶ ἔλαβε τὴν ἄδεια νὰ σχηματίσει ἓνα ρεγυμέντο ἀπὸ Ἕλληνας ἀπὸ 1500 καὶ εἰς τὸ διάστημα 5—6 μῆνες ὀργάνισσε 600 Ἕλληνας, ἀλλ' ἀφοῦ ἔπεσε ὁ Ναπολέων, ἦλθε ἡ διαταγὴ καὶ διέλυσαν τὰ ξένα στρατεύματα, καὶ τῶν Ἑλλήνων. Τοὺς ἔδωκαν ἀπὸ 800 τάλληρα τοῦ κάθε ἀξιωματικοῦ,

καὶ τοῦ καπετάνιου 1.200 καὶ ἔτσι τοὺς διέλυσαν. Καὶ ἐγὼ ἔμεινα ἀκόμη δύο χρόνους εἰς τὴ στίτο-
μαγιόρο, καὶ ἔπειτα μὲ ἔβγαλαν καὶ ἐμένα.

Εἶδα τότε ὅτι, ὅ,τι κάμομε, θὰ τὸ κάμομε μοναχοὶ καὶ δὲν ἔχομε ἐλπίδα καρμὶα ἀπὸ τοὺς
ξένους (1). Ὁ Γζούρτζ ἐπῆγε εἰς τὴ Νεάπολη, ἔγινε ἐκεῖ στρατηγός. Μὲ ἐπροσκέλεσε, μὲ δύο
γράμματά του, καὶ ἐπειδὴ ἤξευρα τὴν Ἑταιρείαν, δὲν ἐδέχθηκα, ἀλλὰ ἐκοίταζα πότε νὰ βγοῦμε διὰ
τὴν Πατρίδα μας.

Τὴν Ἑταιρείαν μὲ τὴν εἶπε ὁ Πάγκαλος. Ἐπειτα ἐπέρασε ὁ Ἀριστείδης, καὶ ὁ Ἀναγνω-
σταρᾶς μὲ ἔφερε γράμμα ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία, καὶ τότε ἄρχισα νὰ κατηγῶ καὶ ἐγὼ διαφόρους εἰς τὴν
Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, καὶ διαφόρους καπεταναίους Σπετζίωτικων καραβιῶν καὶ Ὑδραικῶν καὶ εἰς
τὰ 20 μὲ ἤλθαν γράμματα ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη διὰ νὰ εἶμαι ἐτοιμος, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ ἐδικοί
μας. 25 Μαρτίου ἦτον ἡ ἡμέρα τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Ἀγγλοὶ ἔμαθαν ὅτι ἔλαβα κάτι
γράμματα, καὶ ἔλθε ἡ ἀστυνομία διὰ νὰ μὲ ἐξετάσει τὴν νύκτα, ἀλλ' ἐγὼ τὰ γράμματα τὰ εἶχα
φυλάξει.

Εἰς τὰς 3 Ἰανουαρίου... καὶ εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου ἐβγῆκα, εἰς τὴν Μάνη εἰς τοῦ καπετάν
Παναγιώτη τοῦ Μούρτζινου τὸ σπίτι. Εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα, πρὶν νὰ ἐβγῶ εἰς τὴν Πελοπόννη-
σον, ἐπῆγα εἰς τοὺς Κορφοὺς μὲ τὴν πρόφασιν νὰ ζητήσω 4.000 τάλληρα ἀπὸ μισθοὺς μου τοῦ
Μαίτλαντ, καὶ διὰ νὰ ἀνταμώσω τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια. Τὸν ἀντάμωσα, ἐκάθησα 30 ἡμέρας
καὶ ἐπέστρεψα ὀπίσω εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἐκεῖ ὁμιλήσαμε πολλὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ ζωὴ μου ἡ περασμένη, καὶ ἀρχινᾷ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅσους ἔμβαινα εἰς
δουλεύσιν, ἔμβαινα πάντοτε μὲ τὴν συμφωνία, ὅτι ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησον νὰ μὴν ἀπομακρύνωμαι,
καὶ νὰ μὴν πολεμῶ παρὰ εἰς Τούρκικο τόπον, καὶ τὸ φόρεμα νὰ μὴν ἐβγάλω. Εἰς τὰ νησιὰ ἐγνω-
ρίσθηκα μὲ τοὺς Βοτζαράιους καὶ ἔκαμα τὸν Μάρκο Βότζαρη ἀδελφοποιτό.

Εἰς τὸν καιρὸ τῆς νεότητος ὅπου ἤμποροῦσα νὰ μάθω κάτιτι, σχολεῖα, ἀκαδημίαι δὲν ὑπῆρχαν·
μόλις ἦσαν μερικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἐμάθαιναν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν. Οἱ παλαιοὶ
κοντζαμπασήδες, ὅπου ἦσαν οἱ πρώτιστοι τοῦ τόπου, μόλις ἤξευραν νὰ γράφουν τὸ ὄνομά τους.
Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν Ἀρχιερέων δὲν ἤξευρε παρὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ πρᾶξιν, κανένας ὅμως
δὲν εἶχε μάθησιν. Τὸ ψαλτήρι, τὸ κτωήχι, ὁ μνηαῖος, ἄλλαι προφητεῖαι, ἦσαν τὰ βιβλία ὅπου ἀνέ-
γνωσα. Δὲν εἶναι παρὰ ἀφοῦ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο, ὅπου εὗρηκα τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος
εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν. Τὰ βιβλία ὅπου ἐδιάβαζα συχνὰ ἦτον ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἱστορία
τοῦ Ἀριστομένη καὶ Γουγῶ καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ Να-
πολέων ἔκαμε, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ ἀνοίξει τὰ μάτια τοῦ κόσμου. Πρωτύτερα τὰ ἔθνη δὲν ἐγνω-
ρίζοντο, τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐνόμιζαν ὡς θεοὺς τῆς γῆς, καὶ ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμναν, τὸ ἔλεγαν καλὰ
καμωμένο. Διὰ αὐτὸ καὶ εἶναι δυσκολότερον νὰ διοικήσεις τώρα λαόν. Εἰς τὸν καιρὸ μου, τὸ ἐμ-
πόριο ἦτον πολλὰ μικρό, τὰ χρήματα ἦσαν σπάνια, τὸ τάλληρον τὸ ἐπρόφθασα τρία γρόσια, καὶ
ὅποιος εἶχε χίλια γρόσια, ἦτον πράγμα μεγάλο, καὶ ἔκαμνε κανεὶς δουλειάς, ὅσες τώρα δὲν ἔκαμνε
μὲ χίλια βενέτικα. Ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἦτον μικρή. Δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐπανάστασίς μας,
ὅπου ἐσχέτισε ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Εὐρίσκοντο ἄνθρωποι ὅπου δὲν ἐγνώριζαν ἄλλο χωριὸ μακριὰ
μίαν ὥρα ἀπὸ τὸ ἐδικό τους. Τὴν Ζάκυνθον τὴν ἐνόμιζαν ὡς νομίζομεν τώρα τὸ μακρύτερον μέρος
τοῦ κόσμου. Ἡ Ἀμερικὴ μᾶς φαίνεται ὡς πῶς τοὺς ἐφαίνετο αὐτῶν ἡ Ζάκυνθος· ἔλεγαν εἰς τὴν
Φραγκιᾶ.

Τέλος πάντων, τὸ μυστήριον τῆς Ἑταιρείας ἄρχισε νὰ διαδίδεται εἰς κάθε λογῆς ἀνθρώπους,
καὶ καλοὺς καὶ κακοὺς, καὶ ἐβιασθήκαμε νὰ κινήσωμε μίαν ὥραν ἀρχύτερα τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ντιό-
γος τὸ ἐμαρτύρησε εἰς τὸν Ἀλῆ πασά. Ἐπῆ, λοιπὸν εἰς τὰς 3 Ἰανουαρίου ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν
Ζάκυνθον καὶ εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου ἐφθάσα εἰς τὴν Σικαρδαμούλα, εἰς τοῦ πατρικοῦ μου φίλου καπε-
τάν Παναγιώτη Μούρτζινου. Τὸ κίνημά μας ἔγινε εἰς τὰς 22 Μαρτίου εἰς τὴν Καλαμάταν. Ἀπὸ
τὰς 6 τοῦ Ἰανουαρίου, ἕως εἰς τὰς 22 Μαρτίου, ἐπροσπάθησα, ἐνέργησα εἰς τὴν Μάνην νὰ ἐνώ-
σωμεν διάφορα σπίτια Μανιάτικα κατὰ τὴν συνήθειάν τους, καὶ τοὺς ἐνώσαμεν, τοὺς ἀδελφώσαμεν.

1. Τότε ἐκατιάλαβα ὅτι δὲν ἔπραπε νὰ προσμένωμεν ἀπὸ κανένα ξένον, παρὰ ὅ,τι ἐκάμναμεν μοναχοὶ μας.

Ἐστειλα καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Μεσσηνίας, Μυστράς, Καρύταινας, Φαναριοῦ, Λεονταριοῦ, Ἀρκαδίας, τῆς Τριπολιτζᾶς, καὶ ἦλθαν ἐκεῖ ὁποῦ εὐρισκόμενοι, καὶ τοὺς ἔλεγα, ὅτι : τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ νὰ εἶναι ἑτοιμοὶ, καὶ κάθε ἐπαρχία νὰ κινηθεῖ ἐναντίον τῶν Τούρκων τῶν τοπικῶν, καὶ νὰ τοὺς πολιορκήσουν εἰς τὰ διάφορα φρούρια, καθὼς οἱ Ἀρκαδιανοὶ νὰ πολιορκήσουν τὸ Νεό-καστρο, οἱ Μοθωναῖοι τὴν Μοθώνη, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἀφοῦ ἐπροετοιμάσαμεν καὶ συναγρωκλήθημεν, ὁ Ζαΐμης μὲ τοὺς ἄλλους, ἀναγκασμένοι νὰ ὑπάγουν εἰς τὴν Τριπολιτζᾶ ἢ νὰ μείνουν ἐτῆ, ἐκτύπησαν τὸν Βοϊβόδα τῶν Καλαβρύτων. Οἱ Τούρκοι μὲ ἔμαθαν ὅτι ἦλθα καὶ μὲ ἐνόμιζαν ὅτι ἦλθα μὲ 5 μὲ 6.000. Ἐγὼ ἤμουν μὲ τέσσερα. Ἦλθον Ἀρκαδιανοὶ καὶ Μυστριῶται Τούρκοι μὲ ραγιατικά σκουτιὰ ἐνδυμένοι, καὶ ἦλθον νὰ ἰδοῦν μὲ πόσους ἤμουν, καὶ ἐγὼ ἔπαιζα τὰς ἀμάδας καὶ ἐγύρισαν ὀπίσω καὶ ἔλεξαν, ὅτι : «Εὐρήκαμε ἕνα γέρο καὶ ἔπαιζε τὰς ἀμάδας». — Ἐπῆγα εἰς τὸν Μούρτζινο, ὡς φίλο μου πατριόν. Ὁ Μαυρομιχάλης εἶχε τὸ ὄνομα Μπέης, ἀλλ' ὁ Μούρτζινος εἶχε τὴν δύναμιν εἰς τὴν Μάνην. Ἐρωτήθη τότε ὁ Μαυρομιχάλης διὰ τὸν ἐρχομόν μου, καὶ αὐτὸς ἀπεκρίθη, ὅτι ἐδυστόχησε εἰς τὴν Ζάκυνθο καὶ ἦλθε εἰς τὴν Μάνην διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν οἱ φίλοι του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω. Καὶ εἰς αὐτὴ ἐφέρθηκε πολλὰ καλὰ, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀληθινὸν ὅτι μὲ ἐπρόδωσε (¹) εἰς τοὺς Τούρκους. Δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τὸ κάμῃ καὶ ἂν ἤθελε, καὶ ἐκτὸς τῆς φιλίας ὁποῦ εἶχαμεν μὲ τὸν Μούρτζινο, εἶναι συνήθεια εἰς τὴν Μάνη νὰ ὑπερασπίζονται ὅσοι καταρεύονται εἰς τὴν οἰκίαν των.

Εἰς τὰς 23 Μαρτίου ἐπιάσαμε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Καλαμάτα, τὸν Ἀρκαυτογλήν, σημαντικὸν Τούρκον τῆς Τριπολιτζᾶς. Εἴμεθα 2.000 Μανιάτες, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Μούρτζινος, Κυβέλος, Λυτικὴ Σπάρτη, 100 ἦσαν οἱ Τούρκοι μεινέμενοι, ὡς 10.000 ἡ φήμη τους μεγάλη.—Ἡ Ἀνατολικὴ Σπάρτη ἐκινήθη τὴν ἴδιαν ὥραν. Ὁ Τζανετάκης μὲ τὴν Κακαβουλιά ἐκινήθη διὰ τὸν Μυστρά. Οἱ Τούρκοι τῆς Μπαρδοῦνίας καὶ Μυστρά ὑπάγουν, τραβιῶνται εἰς τὴν Τριπολιτζᾶ. Οἱ Τούρκοι εἶχαν βάλει ὑποψία, ἐπροσκέλεσαν τοὺς προστοῦς καὶ Δεσποτάδες, καὶ αὐτοὶ ἐπῆγαν. Ἦτον ἔμβρα τοῦ Μαρτίου. Δὲν τοὺς ἐσκότωσαν. Οἱ Σπαρτιάται, ἀφοῦ ἐπῆραν λάφυρα, προχωροῦν καὶ πολιορκοῦν τὴν Μονεμβασιά. Εἰς τὴν Καλαμάτα ἐκάμαμε συνέλευση, πόθεν νὰ πρωτοκινήσωμε τὰ στρατεύματα. Οἱ Καλαματιανοὶ ἐκατάφεραν τὸν Μπέη νὰ πᾶμε εἰς τὴν Κορώνη διὰ νὰ μὴν βάλουν σπαθὶ οἱ Τούρκοι εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ἐγὼ δὲν ἐστρέχθηκα, εἶπα νὰ πᾶμε εἰς τὴν παλαιὰν Ἀρκαδίαν, εἰς τὸ κέντρο, διὰ νὰ βοηθοῦμε (²) τοὺς ἄλλους. Τότενες τοὺς εἶπα : «Ἐὰν μοῦ δώσετε βοήθειαν ἀπὸ τοῦτο τὸ σπράτευμα, καλῶς, εἰμὴ ἀναχωρῶ νὰ ὑπάγω εἰς τὸ κέντρο». Εἶχα λάβει γράμμα ἀπὸ τὸν Κανέλλο, μ' ἐπροσκαλοῦσε, ὅτι εἶχε 10.000 ἄρματα, καὶ νὰ ἔμβω ἐπὶ κεφαλῆς. Τοῦ Μούρτζινου ἀρρώστησε τὸ παιδί του, ὁ Διονύσιος, καὶ ἐτῆ δὲν ἐκίνησαν ὅλοι οἱ Μανιάται. Ἐλαβον 200 ἀπὸ αὐτῶν καὶ 70 ἀπὸ τὸν Μπέη μὲ τὸν καπετὰν Βοῦδῆ καὶ μὲ 30 ἐδικούς μου ἐγενήκαμε 300 καὶ ἐκοψα εὐθὺς δύο σημαῖες μὲ σταυρὸ καὶ ἐκίνησα. Οἱ Ἀνδρουσιανοὶ Τούρκοι, 260 ἄνδρες, μανθάνοντες ὅτι εἴμεθα ἀσκέρι φεύγουν, πᾶνε στὰ κάστρα τῆς Μεσσηνίας. Κινώντας ἐγὼ, εἶχαν μίαν προθυμίαν οἱ Ἕλληνες, ὁποῦ ὅλοι μὲ τὰς εἰκόνας ἔκαναν δέηση καὶ εὐχαριστήσεις. Μοῦ ἤρχετο πότε νὰ κλαύσω... ἀπὸ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔβλεπα. Ἱερεῖς ἔκαναν δέηση. Εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Καλαμάτας ἀνασπασθήκαμε καὶ ἐκινήσαμε.

Τὰς 24 τὸν Μάρτη 1821 ἐφθάσαμε εἰς ἕνα χωριὸ τῆς Μεσσηνίας, Σκάλα λεγόμενον, ποὺ εἶναι καμιά πενήνταριὰ οἰκαγένειας. Ὅσοι ἄνδρες ἦτον (³), τοὺς ἔστειλα πεζοδρόμους, καὶ τοὺς ἔλεγα : «Σύρτε στὰ κάστρα, πολιορκήσετε, καὶ σᾶς προφθάνω μὲ 3.000» — στρατήγημα. Τὴν αὐγὴν ἐξημέρωσε εἰς τὰς 25 τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐμαθον εἰς τὸ Λεοντάρι ὅτι ἐβγήκα μὲ τόσες χιλιάδες Μανιάτες, παίρνουν τὰ ζῶα τῶν ραγιαδῶν καὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὴν Τριπολιτζᾶ. Κινώντας ἀπὸ τὴν Σκάλα, ἔρριξα καμμιὰ χιλιάδα τουφέκια, τρεῖς μπαταριὰς διὰ νὰ τ' ἀκούσει ὁ κόσμος, νὰ σηκωθεῖ κατὰ τὴν παραγγελίαν. Ἀκούοντες οἱ Γαραντζαῖοι τὰ τουφέκια, ἐσκότωσαν τοὺς κεχαγιάδες, αὐτοὶ ἤθελαν νὰ φύγουν, καὶ ἐγίνε ἀρχὴ τοῦ σκοτωμοῦ. Ἐκίνησα νὰ ἐβγῶ εἰς τὸ Δερβένι τοῦ Λεονταριοῦ διὰ τὴν παλαιὰ Ἀρκαδίαν. Ἀπαντᾷ ἕνα μεζίδι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ μοῦ λέγει,

1. Ἀπὸ παραδρομὴ ἔχει τυπωθεῖ ὡς δὲν μὲ ἐπρόδωσε. Ὅπισθεν στὸ χειρόγραφον τοῦ Γερτσέτη ἀπαντᾷ ἀντὶ ἐπρόδωσε : ἔδωσε.

2. Βοηθήσωμε.

3. Ὅσοι ὁποῦ ἄνδρες ἦτον.

ὅτι οἱ Λεονταρίτες ἔφυγαν καὶ ἐπῆγαν ἴσια στὸ Φραγκόβρυσο καὶ ἔπειτα ἐγύρισαν πίσω, καὶ ἔκο-
ψαν δύο - τρεῖς Ἑλλήνας. 70 καβαλλαράῳι ἦτον. Εἶπα : « Τρέξετε νὰ τοὺς κλείσετε καὶ ἔρθασα
ὀπίσω εἰς τὸ Λεοντάριον. Τὴν ἴδια ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ συνάζονται οἱ Φαναρίτες, λέγουν εἰς τοὺς
Τούρκους νὰ τραβηχθοῦν εἰς τὴν Τριπολιτζά, διὰτὶ δὲν ἤξεύρουν τί εἶναι. Μιζώνονται Φαναρίτες
καὶ Μουντριζάνοι ⁽¹⁾ καὶ ἄλλα μουρτατοχώρια ⁽²⁾ ἀριθμὸς των 1.700 τουφέκια. Ἐσυνάχθησαν ἀπέξω
ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτζαινα δύο ὥρας σὲ μιὰ βρύση, Σουλτῖνα λεγόμενῃ, εἶχαν 3.000 ζῶα τῶν ραγιά-
δων μαζί τους. Τὴν ἴδια ἡμέρα οἱ Ἀρκαδιανοὶ (τῆς θαλάσσης) συνάζονται ὀλίγοι, καὶ ὁ Πρω-
τοσύγκελος καὶ ἄλλοι παρακινοῦν τοὺς Τούρκους νὰ τραβηχθοῦν εἰς τὰ κάστρα, καὶ τοὺς ἔδωσαν
ζῶα. τοὺς ξέβγαλαν ἴσα μὲ τὸ Νιόκαστρο καὶ ἐκεῖ τοὺς πολιορκήσαν, ἀφοῦ ἐσυνάχθησαν καὶ ἀπὸ
ἄλλας ἐπαρχίας. Ἐπολιορκήσαν Ναβαρίνα, Μοθώνη καὶ Κορώνη. Ἐπῆγαν καὶ Μανιάτες. Οἱ Ἀνα-
τολικοὶ εἰς τὴν Μονοβασιά. Οἱ Κελλαβρυτινοὶ καὶ οἱ Πατραῖοι καὶ οἱ Βουστιτζάνοι πολιορκοῦν τὴν
Πάτρα καὶ Καστέλι. Ἦτον ἀρχηγοὶ Ζαΐμης, Σωτήρης Χαραλάμπης, Ἀνδρέας Λόντος καὶ λοιποί.
Ὁ Σισίνης μὲ τοὺς Γαστουναῖους καὶ οἱ Πυργιώτες μὲ τὸν Βιλαέτη ἐβάρεσαν τοὺς Γαστουναῖους
Τούρκους. Καὶ αὐτοὶ κλείονται εἰς τὸ Χλουμούτζι (Καστέλ Τορνέζε). Μανθάνοντας τοῦτο οἱ Αἰ-
λαῖοι, ὑπάγουν, τοὺς παίρνουν ἀπὸ τὸ Χλουμούτζι μὲ τὰς φαμελιὰς τους, καὶ τοὺς ἐπῆγαν εἰς τοῦ
Λάλα. Τότε τὰ νησιὰ ἔκαμαν προκλαματζιόνες : νὰ μὴν ἔβγει κανεὶς ἀπὸ τὰ νησιὰ εἰς βοήθειαν
τῶν Ἑλλήνων. Ζακύνθιοι κρυφίως ἔφευγαν, χωριάτες καὶ χωραῖτες, καὶ ἔγιναν συμβοητοὶ τῶν κιν-
δύνων, καὶ τὸ πρᾶγμα τους τὸ ἐδήμευσαν τόσο καὶ οἱ Μεταξάδες μὲ ἄλλους πολλοὺς Κεφαλονί-
τας κρυφίως ἐβγήκαν εἰς τὴν Γαστοῦνη καὶ τοὺς δήμευσαν τὸ πρᾶγμα τους. Ἡ Δυτικὴ Ρούμελη
(ἡ Τούρκικη), τότε εἶχε τὴν σκοτούρα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, διὰτὶ οἱ Σουλιώτες ἐπύκνουν τὸ Σούλι. Ἡ
καταδρομὴ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μᾶς βοήθησε πολὺ. Ἐπρεπε πρῶτα νὰ πάγει αὐτός, ἦτον μεγάλου
θηρίου.— Ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς, ὁ Ὀδυσσεύς, Γούρας, Διάκος καὶ Πανουριάς ἐκίνησαν ἐνταυτῷ τὸ
τουφέκι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα (Ἀπρίλιος).

Οἱ Σπέτζες ἐπρωτοσηκώθηκα· ἔστειλαν εἰς τὴν Ὑδρα, καὶ οἱ Ὑδραῖοι δὲν ἦτον ἀκόμη ση-
κωμένοι. Οἱ νοικοκυραῖοι δὲν ἤθελαν νὰ σηκωθοῦν. Ὁ Κουλοδήμας, Καπετάν Ἀντώνης καὶ ὁ
Γκίκας τοῦ Θ. γαμβρὸς τοῦ Μισούλη καὶ ὁ Πέτρος Μαρκέζης, ἐσυνώμοσαν μὲ τὸν λαὸν καὶ εἶ-
παν τῶν Ἀρχόντων : « Ἡ σηκώσεσθε καὶ ἐσεῖς, ἢ θὰ βάλουμε φωτιά νὰ σᾶς κάψομε, μόνον ὀρ-
δινιᾶσθε τὰ καράβια σας». Τοὺς ὑποχρέωσαν, ἔδωσαν γρόσια καὶ ἐβγήκαν.

Τὰ Ψαρά ἐκίνησαν αὐτοβελήτως, καὶ ἡ Σάμος.

Ἐγὼ εἰς τὰς 25 ὁποῦ ἐκίνησα ἀπὸ τὴν Σάλλα, βγαίνοντας εἰς τὸ Δεοβένι τοῦ Λεονταριοῦ,
ἀπάντησα ἓνα πεζοδρόμο σταλμένο ἀπὸ τὸν Βασίλη Μπούτουνά Κερίωτη, καὶ μοῦ ἔγραφε, ὅτι :
« Οἱ Τούρκοι τῆς Καρυταίνης καὶ ὁ Βαίβοδας τοῦ Ἰμπλακίου Μουσταφᾶς Ριζιώτης ἐκλείσθησαν εἰς
τὸ παλιόκαστρο τῆς Καρύταινας. Καὶ οἱ δύο πρεστοὶ τῆς Καρύταινας, ὁ Σπήλιος Κουλάς καὶ ὁ
Μιχαῆλης, δὲν ἦτον εἰς τὴν Ἐπαυρεῖα μβασμένοι καὶ δὲν ἤξευραν τί ἐγένετο, καὶ ἐπαρακίνησαν τοὺς
Τούρκους νὰ μὴ φύγουν, ἀλλὰ νὰ μείνουν εἰς τὸ Κάστρο. Ὁ Κάμπος τῆς Καρύταινας δὲν ἠθέ-
λησε νὰ πιάσει τὰ ἄρματα». Εἶπ' : μ' ἔγραφε αὐτός.

Ἐγὼ δὲν ἔλειψα νὰ κάμω μία προσταγή, καὶ ἐπάτησα τὴ βούλα μου : « Ὅπου χωρὶς δὲν
ἤθελε νὰ ἀκολουθήσει τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος τζεκούρι καὶ φωτιά». Μανθάνοντας ὅτι ἐβγήκα εἰς
τὸ Δεοβένι, οἱ 70 καβαλλαράῳι εὐθὺς ἀναχώρησαν διὰ τὴν Τριπολιτζά. Ἐγὼ ἐπῆγα σὲ ἓνα χω-
ριὸ Τετέμπερη, ἀνάμεσά Λεοντάρι καὶ Καρύταινα. Οἱ Μανιάτες μοῦ εἶπαν : « Νὰ πᾶμε εἰς τὸ Λεον-
τάριον. Τοὺς εἶπα : « Νὰ πάρομε χαλκώματα ; » — Τὴν αὐτὴν ἐξημέρωσα, στὰς 26, ἔρριξα χίλια του-
φέκια. Ἐκαμα νὰ πάγω εἰς τὴν Καρύταινα, νὰ ἀκικτερέσω τοὺς Φαναρίτας καὶ τοὺς Καρυτινοὺς,
καὶ ἀκούοντας τὰς μπατερίας ὁ κόσμος ἐκινήθησαν ὅλοι. Εἰς τὸν δρόμον ἀπάντησα ἓνα γράμμα
τοῦ Βασίλη Μπούτουνά, καὶ μοῦ ἔλεγε : Ἰδὲς ⁽³⁾ τὸ γράμμα τῶν Φαναριτῶν ποὺ κάθονται εἰς τὴν
Σουλτῖνα. Τὸ ἔγραψαν εἰς τοὺς Καρυτινοὺς Τούρκους, καὶ ἔγραφε τὸ γράμμα, ὅτι αὐριο περνᾶμε
διὰ Τριπολιτζά, εἴμεθα τόσοι, ἐτοιμασθῆτε νὰ ἐνωθοῦμε. Ἐβγήκε ὁ Κολοκατρώνης μὲ τόσες χι-
λιάδες Μανιάτες. Ὁ Βασίλης εἶχε σκοτώσει τὸν Τούρκον εἰς τὸ γεφύρι τῆς Καρύταινας ποὺ εἶχε

1. Βουστιτζάνοι.

2. [Ὅπου οἱ Τούρκοι πανδρεύονται μὲ Χριστιανούς. Σήμ. τοῦ Τερτσέτη στὸ τυπωμένο κείμενο].

3. Ἰδὲς.

τὸ γράμμα. Βλέποντας τὸ γράμμα ἐκίνησα νὰ πιάσω τὸν τόπον, ποῦ ἤθελαν νὰ ἀπεράσουν οἱ Φαναρίτες. Βγαίνοντας ἀγνάντια εἰς τὴν Καρύταινα οἱ Τούρκοι καὶ βλέποντας τὰ μπαϊράκια, καὶ μὴ ξεχωρίζοντας τὸν Σταυρό, ἔλεγον ὅτι εἶναι Τούρκοι, καὶ πᾶμε μεντάτι. Ἐγὼ ἐτράβηξα ἕναν τῶπον στενόν. Ἔλεγα ὅτι θὰ ἀπεράσουν τὴν ἴδια ἡμέρα διὰ νὰ τοὺς κτυπήσω. Ἐμήνυσα χωριάτων, ποῦ ἦτον εἰς τὸ στενὸ ἐκαῖνον, νὰ μοῦ εἰποῦν διὰ τοὺς Τούρκους τοὺς Φαναρίτας, καὶ μοῦ εἶπαν: «Δὲν ἔχουν εἶδῃσιν, εἰς τὴν βρύση κοιμῶνται ἀπόψε καὶ ταχὺ θ' ἀπεράσουν». Κι ἔγραψα ἕναν τεσκιερέ ἐνὸς Ἀνδριτζάνου, Παναγιώτη Γιατροπούλου, νὰ κινήσει τὰ ἄρματα, νὰ τοὺς φέρνει ἀποπίσω καὶ ἐγὼ τοὺς καρτερῶ ἀπεμπροστά. Σὺν εἶδα, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν ἦτον τὴν ἡμέραν ἐκεῖνη διὰ κίνημα. ἐπῆρα τὴν χώραν τῆς Καρυταίνης, καὶ ἔκλεισα τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κάστρο (ἡμέρα 26). Στὲς 27 ἐσκηώθηκα χαρουργή. μὲ τὰ χάραμα, καὶ ἄφησα τοὺς Καρυτινοὺς καμιὰ δεκαπενταριὰ νομάτους, κι ἐγὼ ἐπίασα τὸ στενόν. Τὴν ἴδια νύκτα, ποῦ ἤμουν εἰς τὴν Καρύταινα μοῦ ἦλθε εἰδήσις ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Γιατρόπουλο, ὅτι: «Στείλε μας στράτευμα, διατὶ ἡμεῖς δὲν ἐσυνάχθηκαμε ἀκόμα» παλιανθρώπια.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ποῦ ἐκίνησα, ἦγουν 27, μὲ ἔφθασε ἕνας ντεσκιερές τοῦ μακκρίτου τοῦ Μπεηζαντὲ Ἡλία, ὅτι ἔφθασε μὲ 200 Σπαρτιάτας εἰς τὸ Λεοντάρι, καὶ τοῦ ἔγραψα, ὅτι νὰ φθάσει γλήγορα, γιατί σήμερο ἔχομε τουφέκι. Ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου τοῦ ἔγραφα ἕως εἰς τὸ Λεοντάρι εἶναι 4 ὥρες τραβηκτές, καὶ κατὰ τύχην ἔντεσε παλιανθρώπος ὁ πεζὸς καὶ δὲν ἐπῆγε, ποῦ νὰ φθάσουν εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ ἐγὼ ἐπῆγα εἰς τὸ στενόν, εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον. Τὴν αὐτὴν ἐξαγνάντισε τὸ στράτευμα τὸ Φαναρίτικον (οἱ Τούρκοι) μία ὥρα ἀλάργα, καὶ ὁ τόπος στενός, καὶ φορτώματα, καὶ ἐκρατοῦσε δύο ὥρες ὁ μάκρος τους, ἡ σειρὰ τους, καὶ βλέποντάς μας εὐθὺς ἐμβῆκαν τὸ τουφέκι ὁμπροστά διὰ νὰ πολεμήσουν, καὶ ἡμεῖς εἴχαμε ταμπούρια καὶ ἐπολεμήσαμε 6 ὥρες. Οἱ Σπαρτιάται ἔκαμαν τότε ἕναν πόλεμον, ποῦ ἐμιμήθηκαν τὸν Λεωνίδα: 300 ἦσαν οἱ πρῶτοι, 1.700 οἱ Τούρκοι. Ἀπὸ τῆς 6 ὥρας ἔσωσαν τὰ φουσέκια τους, ἐλαβώθηκε ὁ Βουδῆς, ὁ Δουράκης, ἐσκοτώθηκαν πέντε-ἕξι. Εἰς τὸ μεσημέρι ἔσπασαν τὰ φουσέκια. Μοῦ λένε τὸ στράτευμα, νὰ τοὺς ἀνοίξωμεν—ὅμως τὰ Κολιόπουλα ἦτον 6 ὥρες μακρὰ εἰς τὸ ποτάμι τοῦ Ρουφιᾶ, εἰς χωριὸ Τζούκα, ἐφύλαγαν διὰ τοὺς Αἰαλίους. Ἀκούοντας τὸ τουφέκι, ἐκίνησαν, πλὴν δὲν ἔφθασαν (εἶχαν τετρακοσίους) εἰς τὴν ὥραν, ἀλλ' ἐπειτα ἀπὸ μισὴ ὥρα. Οἱ Τούρκοι ἐσκοτώθηκαν 15, ἐπολεμοῦσαν μὲ καρδιά, διότι εἶχαν τὸ βιὸ τους καὶ τὰς γυναῖκες τους. Ἄν ἔφθαναν τὰ Κολιόπουλα, ὁ Γιωργάκης καὶ ὁ Δημήτρης, ἤθελε χαλασθοῦν οἱ Τούρκοι. Ἐπῆραν οἱ Τούρκοι τὴν θέσιν μας. Ἀκούοντας τὴν μπατερία τῶν Κολιαίων, ἐβγήκαν ἀγνάντια νὰ ἰδοῦν. Βλέποντας ὅτι μᾶς ἔρχεται μεντάτι, τότενες οἱ Σπαρτιάτες ἐπῆραν τοὺς λαβωμένους καὶ ἔμεινα μὲ πολλὰ ὀλίγους. Ἀκούοντας τὴν μπατερία, ἐφράξαμεν τὸν τόπον, νὰ μὴν περάσουν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὸ γεφύρι, μὲ 20 ἀνθρώπους. Ἐκούναγα τὸ μπαϊράκι διὰ νὰ μὲ γνωρίσουν τὰ Κολιόπουλα, εἶχε πιασθεῖ ὁ λαιμός μου ἀπὸ τὰς φωνὰς τῆς ἡμέρας (1).—Οἱ Τούρκοι βγαίνουν εἰς βοήθειαν ἀπὸ τὸ Κάστρο, διώχνουν ἐκείνους ποῦ ἦτον στὴν χώρα. —Κυνηγούμε τοὺς Τούρκους μὲ τὰ γυναικόπαιδα, 500 ψυχὲς ἐχάθησαν εἰς τὸ ποτάμι τῆς Καρύταινας, μὴν ἡμπορώντας ν' ἀπεράσουν ἀπὸ τὸ γεφύρι, τὸ ὁποῖον τὸ εἴχαμε πιασμένο. Οἱ Ἕλληνες ἔπαιρναν τὰ ζῶα, τὰ ἄτια ἔλα λαβωμένα. Δὲν τοὺς ἐχώραε τὸ Καστράκι, καὶ ἦτον ἀπέξω σὺν τὸ μελίσσι (ἡ πρώτη νύκτ' κατὰ Τούρκων—τῶν Καλαβρύτων πρῶτα).

Ἡμεῖς τοὺς πολιορκήσαμεν. Μετὰ τὸ ἑσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Ἡλίας Μπεηζαντὲς ἀπὸ τὸ Λεοντάρι. Στὲς 28 ἦλθε καὶ ὁ Κανέλλος μὲ 200 Καρυτινοὺς. Ὁ Ἀναγκωσταράς καὶ ὁ Παπαφλέσσας ἐκίνησαν διὰ τὴν Ἀρκαδίαν μὲ 500 ἀνθρώπους. Σὺν οἱ Ἀρκαδιανοὶ ἦτον φευγάτοι, ἐγύρισαν καὶ ἦλθαν εἰς τὴν Καρύταινα μὲ 1.000. Σὲ δύο ἡμέρας ἐγινήκαμε 6.000. Οἱ Τούρκοι ὅπου ἦταν κλεισμένοι, ἄφησαν τὰ ζῶα τους ἔξω, τὰ πῆραν οἱ Ἕλληνες. Δὲν εἶχαν νερό, τροφάς. Τὸν Νικηταρᾶ, τὸν εἶχα (2) σταλμένον μὲ ἑκατὸ νομάτους εἰς τὸ Φραγκόβρυσο, εἰς τὴν Τριπολιτζά, δύο ὥρες ἀπέξω. Ἐκείνες τὰς δύο ἡμέρας ὅπου ἐσυνάχθημεν, ὁ Μουσταφάγας ἐνδύνει δύο Τούρκους ραγιαδίκας, τοὺς δίνει 500 γρόσια· ἐπῆγαν εἰς τὴν Τριπολιτζά διὰ νὰ ἔλθει μεντάτι καὶ νὰ τοὺς πληρώσει ἄλλους ὅσοι ἔλθουν εἰς βοήθειάν τους. Ἐξω βγαίνοντας οἱ πεζοδρόμοι δύο ὥρες, τοὺς ἐκατάλαβαν ἄνθρωποι, πλὴν δὲν τοὺς ἐπίασαν. Δίδοντας τὸ γράμμα ὀρδινιάσθησαν 2.000, καὶ ἦλθαν βοήθειαν τῶν

1. Ἐξί ὥρες, μεσημέρι.

2. Εἶχαν.

Καρυτινῶν καὶ Φαναρίτων. Ἐγώ, σὰν ἔμαθα τοὺς πεζοδρόμους, ὑποπτεύθηκα ὅτι, θὰ ἐρθεῖ μεντάτι. Ἐκαμα εὐθὺς συνέλευσιν εἰς τὸ στράτευμα, ἔδωκα γνώμη νὰ πάει ὁ Ἀναγνωσταρᾶς με 2.000 εἰς τοῦ Σάλλεσι, μακρὰ ἀπ' τὴν Τριπολιτζά 4 ὥρες καὶ 4 ἀπὸ τὴν Καρύταινα, νὰ ἐμποδίσει τὸ μεντάτι ἂν κινήσει ἀπὸ Τριπολιτζά, ἂν δὲν ἡμπορέσει νὰ τοὺς βαστάξει, νὰ ἔλθει ὀπίσω νὰ πάρουν φόβον οἱ Τοῦρκοι, ὅπου νὰ μὴν προσπεράσουν κατὰ τὴν Καρύταινα. Αὐτὸς μοῦ ἀποκρίθηκε: «Δὲν κάνει νὰ χαλάσουμε τὸ ὄρδι, ὅπου εἴμεθα συναγμένοι». Τοὺς εἶπα ἄλλη μία γνώμη: «Νὰ πάρω ἐγὼ 500...» Μὲ ἀντέσκοφεν. Ἐτῆς ἔμεινεν τὸ πιάνο ἐκεῖνο. Τοὺς Τοῦρκους τόσο τοὺς ἐστενοχωρήσαμεν, ὅπου δὲν ἡμποροῦσαν νὰ ἔβγουν ἓνα ἄχνάρι. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ξημερώνοντας, Ἀπριλίου 17, ἐβγήκε τὸ μεντάτι ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά, καὶ ἐβγαίνουν ἐκεῖ ὅπου ἔλεγα νὰ πάγει ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, καὶ βάνουν φωτιὰ ἄγνάντια. Βλέποντας τὲς φωτιές, λέγομεν: «Τὸ μεντάτι εἶναι». Ἐστειλαν διὰ νὰ ἔβγουν καταπατητάδες, αὐτοὶ ἐπήγαιναν καὶ ἀπόκριση δὲν μᾶς ἔφερναν. Ἐπίσμως καὶ τοὺς εἶπα: «Νὰ πιάσουν τρία καταράχια, διὰ νὰ καρτερέσουμε τοὺς Τοῦρκους νὰ πολεμήσουμε». Καὶ ἐγὼ ἐπῆρα ἓνα ἄλογο καὶ ἓνα μπαϊράκι εἰς τὸ χέρι, καὶ τὸ κιάλι, καὶ ἂν εἶναι Τοῦρκοι, νὰ κλείσω τὸ μπαϊράκι, ἂν δὲν εἶναι, νὰ τὸ ἀνοίξω. Μὲ ἀκολούθησαν καὶ δύο με τὰ πόδια. Ὅσο νὰ ἔβγω εἰς τὴν ράχη, ἀπόστασε τὸ ἄλογο· τὸ ἔδεσα εἰς ἓνα κλαδί καὶ ἐγὼ ἐβγήκα εἰς τὴν ράχη. Ἐβála τὸ κιάλι, εἶδα τοὺς Τοῦρκους ὅπου ἤρχοντο καὶ ἔκλεισα τὸ μπαϊράκι. Οἱ Ἕλληνες ἀρχίζουν νὰ φεύγουν, ἀφοῦ ἔκαμα σημεῖον. Ἐγώ, ἔκανε κούρ, ἀέρας. Ἐπέρασα ἀπὸ ἓνα τζοπανάκι, μία καποτίτζα ἄσπρη — ἤμουν ἰδρωμένος — κι ἐγύρισα πίσω νὰ πάγω εἰς τὸ στράτευμα. Οἱ ἄνθρωποι μου ἔφρουγαν. Ὁ Καβαδίας (1) μοῦ ἐπῆρε τὸ ἄλογο. Ἐγύρισα πίσω εἰς τὸ ὄρδι ἀποσταμένος. Εὐρίσκω τὸν μακαρίτη τὸν Ἡλία ποὺ ἐπολέμασε. Τὸ ἄλλο ὄρδι ἐπῆρε τὰ βουνά. Τὰ Κολιόπουλα ἐπολεμοῦσαν τὸ ἀποκεῖθε μέρος τοῦ κάστρου. Ἐβγήκα καὶ τὸν ἐσῆκωσα τὸν Μπετζαντὲ ἀπὸ ἐκεῖ, διατὶ ἔμνευε μοναχὸς του, καὶ ἐβγήκαμε ὅλοι σὲ μία ράχη, καὶ τοὺς λέγω: «Νὰ κρατήσουμε τούτη τὴ ράχη, διατὶ ἂν τοὺς βγάλουν καὶ τουτουνοῦς, νὰ τοὺς πέσουμε ἀπὸ κοντὰ ἴσια με τὴν Τριπολιτζά». Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἐπιασε τὸ γεφύρι με 1.000. Ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Κανέλλος ἐπῆραν τὴν ἀπάνου στράτα, ἐγὼ ἔμνευα μοναχὸς μου (2), οἱ Ἕλληνες ἐτζάκισαν, ἐκρήφθησαν εἰς κάτι κλαριά, τὲς δύο πιστόλες μου ἀσκηωμένες. 12 Τοῦρκοι ἐκυνηγοῦσαν τὸ ἓνα μέρος τῶν Ἑλλήνων. 10 τοὺς ἄλλους, κατὰ τὸ γεφύρι τὸν Ἀναγνωσταρᾶ, καὶ ἄλλοι τὸν Παπαφλέσσα καὶ Κανέλλο. Ἐνόμιζαν οἱ Ἕλληνες, ὅτι τοὺς ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι. Ἐπροσπέρασαν οἱ Τοῦρκοι. Τοὺς εἶδα ἔπειτα κι ἐγύρισαν ἀπὸ σιμὰ μου. Ἡ καποτίτζα μὲ ἐγλύτωσε, γιατί ἐφοροῦσα κόκκινο μεϊτάνι καὶ ἡ καποτίτζα τὸ σκέπαζε.

Εἰς τὰ βασιλεύματα τοῦ ἡλίου ἐβγήκα ἄγνάντια εἰς τοὺς ἐδικούς μας εἰς τὸ γεφύρι. Καθὼς με εἶδαν... «Ποῦ ἦσουν;» — «Ἐκεῖ ποὺ μ' ἀφήκατε κρυμμένος» (3). Προβάλλω νὰ τοὺς πάρουν καταπόδι ἕως εἰς τὴν Τριπολιτζά. Οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν. Τὰ Κολιόπουλα ἐτράβηξαν εἰς τὴν Ἡλιοδώρα, ὁ Παπαφλέσσας καὶ Μπετζαντὲς πάγει εἰς τὴν Δημητσάνα, ὁ Κανέλλος εἰς τὰ Λαγκάδια, πάγει τὲς φαμιλιές εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον.

Τὴν ὁμιλίαν ὅπου εἶπα με ἔκουσαν ἐκεῖνοι ὅπου ἦτον εἰς τὸ γεφύρι. Ἦτον μιὰ ὥρα νύκτα περασμένη καὶ σκοτάδι καὶ τοὺς λέγω: Ἐκαμα τὸ στχυρό μου — «Ὅσοι ἀγαπᾶτε τὴν Πατρίδα, ἔλατε κοντὰ μου». Ἐκίνησα, με ἀκολουθοῦν 200 καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Μπούρας ἀπὸ τοὺς Κωνσταντίνους, καὶ εἶχα νὰ περάσω εἰς ἓνα μονοπάτι 20 χρόνους. Ἰσα εἰς τὸ μοναστήρι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἀπάντησα τοὺς Στεμνιτζιώτας καὶ ἤφεραν τὲς φαμιλιές τους νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸ Μοναστήρι Ἁγιάννη, τοὺς λέγω: «Ποῦ πᾶτε Στεμνιτζιώτες;» — Βιαζόμεθα... — Ἐλάτε κοντά, ἐγὼ εἶμαι καλὸς νὰ ἀπαντήσω τοὺς Τοῦρκους». Ἀνέβηκα εἰς τὴν Στεμνίτζα, μακρὰ ἀπὸ τὸ Μοναστήρι μιὰ ὥρα. Ἐβála ντελάλι, ὅτι νὰ μὴν σεισθεῖ ἀπὸ μέσα κανέννας. Μὲ ἔμαθον ὅτι ἤμουν εἰς τὴν Στεμνίτζα ὁ Φλέσσας καὶ ὁ Μπετζαντὲς καὶ ἦλθαν καὶ με ἔβραν. Τὴν αὐγὴν ὅπου ἐξημέρωσε τοὺς εἶπα, ὅτι: Νὰ πᾶμε νὰ πιάσουμε τὴν Λαγκάδα· οἱ Τοῦρκοι θ' ἀπεράσουν ἀπὸ ἐκεῖ, νὰ τοὺς βασρέσωμεν. Καὶ κοντὰ εἰς τὴν Λαγκάδα εἶναι ἓνα χωριὸ Χρυσοβίτζι, καὶ ἐτράβηξα με τοὺς 300.

1. Καβατάς.

2. Ἐκτέβηκα ἓνα κλαρί.

3. Ἄν ἐχανόμουν ἐγὼ τότε... με τὸ στανὸ τοὺς ἔχω γλυτωμένους... ἄλλους νὰ σκοτώσουν, ἄλλους νὰ προσκυνήσουν.

Στὸ δρόμο ἐκρύβθησαν οἱ Ἕλληνες· 100 τοὺς ἔφαγε τὸ φεγγάρι, ὥστε νὰ πᾶμε στὸ Χρυσοβίτσι. Τότενες τὰ χωριά τὰ Βλαχοχώρια ἔλειπαν στὰ χειμαδιά καὶ δὲν ἦτον ἄνθρωποι. Πύραμε ἓναν ἄνθρωπο, τὸν ἐρωτήσαμε ἂν οἱ Τοῦρκοι ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Λαγκιάδα, καὶ μᾶς εἶπε ὅτι : «Νθὲς ἐπέρασαν 17 νομάτοι, καὶ ἐπήγαιναν ὃ — 6.000 πρόβατα καὶ δὲν εὐρέθηκε ἄνθρωπος νὰ τοὺς τουφεκίσει». Ὁ Νικηταρᾶς, ποὺ ἦταν εἰς τὸ Φραγκόβρυσσ, ἐκτύπησε τοὺς πολλοὺς, ἐπῆρε ζωντανά, ἐσκότωσε πέντε ἕξι ἀνθρώπους, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐτραβήχθησαν ὅλοι εἰς τὴν Τριπολιτζά. — Τὴν νύκτῃ, μὲ τὰ ξημερώματα, μοῦ λέγουν : «Τί νὰ κάμουμε ἐδῶ ; Νὰ ἀναχωρήσουμε, νὰ πᾶμε εἰς τὸ Λεοντάρι, νὰ συνάξομε στρατεύματα, νὰ ἰδοῦμε τί ἀπογίνεται ἐκεῖνος ὁ κόσμος», καὶ χίλιες ἀφορμές. Ἐγὼ τοὺς εἶπα : «Δὲν ἔρχομαι, κάθομαι εἰς τοῦτα τὰ βουνά ποὺ μὲ γνωρίζουν τὰ πουλιά καὶ μὲ τρεῖν καλλίτερα, γειτονικά». Δὲν εἶχα ἄνθρωπο ἐδικόν μου, ἐπαρχιώτη μου, ἓνα ἄλογο εἶχα.

Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, Μπετζαντές, Μπούρας πᾶνε στὸ Λεοντάρι, ἔμεινα μόνος μου μὲ τὸ ἄλογό μου εἰς τὸ Χρυσοβίτσι. Κυρίζει ὁ Φλέσσας καὶ λέγει ἑνὸς παιδιοῦ : «Μεῖνε μαζί του, μὴν τὸν φᾶνε τίποτες λύκοι». Ἐκκίτξα ἕως ποῦ ἐσκαπέτισαν μὲ τὰ μπαϊράκια τους, ἀπὲ ἐκατέβηκα κάτω· ἦτον μιὰ ἐκκλησιά εἰς τὸ δρόμο (ἡ Παναγία στὸ Χρυσοβίτσι), καὶ τὸ καθησιό μου ἦτον ὑπὸ ἐκλαιγὰ τὴν Ἑλλάς : «Παναγία μου, βοήθησε καὶ τούτῃ τὴν φορὰ τοὺς Ἕλληνες διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν !» καὶ ἐπῆρα ἓναν δρόμο κατὰ τὴν Πιάνα. Εἰς τὸν δρόμον ἀπάντησα τὸν ξάδελφόν μου Ἀντώνιον τοῦ Ἀναστάση Κολοκοτρώνη μὲ 7 ἀνιψίδια μου, ἐγινήκαμε 9 καὶ τὸ ἄλογό μου 10· ἐγὼ ἤμουν καὶ χωρὶς τουφέκι. Εἰς τὴν Πιάνα δὲν ἦτον κανεὶς, μὲ λέγει ὁ Ἀντώνης Κολοκοτρώνης, οὔτε εἰς τὴν Ἀλωνίσταινα, — φευγάτοι. Ἐρριζα εἰς τὴν Ἀλωνίσταινα, μὲ ἐγνώρισαν, ἐκατέβηκαν καμμιὰ εἰκοσαριά, τοὺς ἔκαμα ὅλους πεζοδρόμους. Ἐστειλα εἰς ὅλα τὰ χωριά νὰ κάμω ὁρδί. Σὲ τρεῖς ἡμέρας ἔμασα 300 καὶ ἔρριξα τὸ ὁρδί μου εἰς τὴν Πιάνα, ἀγνάντια ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά 3 ὥρες. Τότενες τὰ χρατζοχάρτια ἔμβαιναν εἰς τὴν Τριπολιτζά, καὶ εἶπαν : «Ὁ Κολοκοτρώνης εἶναι μὲ τετρακύσους εἰς τὴν Πιάνα». Βγάζουνε 4.000 Τοῦρκοι, καὶ μᾶς ἐξημέρωσαν ἐκεῖ. Βλέποντας, ἔλεγα, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶναι ὀλίγοι· τοὺς ἔβλεπα μὲ τὸ κιάλι, τὸ κιάλι δὲν τὸ ἐδίδα σὲ κανέναν, τοὺς παρηγοροῦσα. Ἐδωσαν μία φωτιά, ἐτζακίσανε οἱ δικοί μας, ἔμεινα μόνος μου μὲ τὸ ἄλογό μου ὀπίσω. Ἐπῆρα τὸν δρόμο τῆς Ἀλωνίσταινας· εἰς τὸν δρόμο ἦρα τὸν Νικολὸ τὸν Μπούκουρα ἀποστραμένον καὶ τὸν ἔβαλα πισωκάπουλα. Ἡμεῖς τὴν μιὰ μεριά, οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπηγαίναμε εἰς τὴν Ἀλωνίσταινα. Οἱ Ἀλωνιστιῶτες ἐτουφέκαγαν ἀπὸ τὸ ψήλωμα, νὰ μὴν ἐμβοῦν οἱ Τοῦρκοι μέσα καὶ ἔχασομέραγαν. Ὦντας ἐπήγαμε μὲ τὸν Μπούκουρα ἔλεγα : «Ἐλᾶτε σκυλομουρτάτες !» — ὁ Μπούκουρας ἔλεγε : «Μὴν τοὺς πεισμώνει». Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἤρχετο μὲ 100 νομάτους, μὲ φορτώματα ἐμβῆκαν οἱ Τοῦρκοι, τοῦ ἐπῆραν τὰ φορτώματα.

Ἀπαντήθηκα μὲ τὸν Κανέλλο. Ὅσους εἶχε ὁ Κανέλλος κοντὰ του ἐφοβήθησαν, ἐπῆγαν εἰς τὰ χωριά τους. Ἐμειναν μὲ τὸν Κανέλλο 11 νομάτοι. Οἱ Τοῦρκοι ἔκαψαν τὸ χωριὸ καὶ ἐγύρισαν πίσω στὴν Τριπολιτζά. Παίρνω τὸν Κανέλλο διὰ νυκτός, τόπον σὲ τόπον καὶ ἐξημερώσαμεν εἰς ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, εἰς τὴν ἄκρα τοῦ Κάμπου τῆς Καρύταινας. Οἱ Καμπίτες, κι οἱ Βουνήσιοι ἐπέρασαν τὸ ἄλλο μέρος κατὰ τὸ Φανάρι, εἰς ἓνα βουνὸ Δραγουμάνο καὶ ἦτον τὴν μεγάλη Τετράδη. Ἀπὸ τὴν πείνα μας ἐψῆσαμε ἓνα ἄρνι κι ἐφάγαμε. Ἀπόλυκα πεζοδρόμους εἰς τὸ Λεοντάρι, ποὺ ἦτον συναγμένοι Καπεταναῖοι, τοὺς εἶπα : «Νὰ ζυγώσουν κοντὰ εἰς τὴν Τριπολιτζά, εἰς τὴν Μαρμαριά, Παπα Φλέσσας, Μούρτζινος, Ἀναγνωσταρᾶς». Ἐτζι ἦλθανε εἰς τὴν Μαρμαριά τὸ μὲν Μυστριώτικο στράτευμα καὶ ὁ Κυριακούλης, ὁ Βρυσθένης καὶ τ' Ἀγιοπετρίτικα στρατεύματα. Ἦτον καὶ 2.000 εἰς τὰ Βέρβανα, καὶ πᾶρνε καμμιὰ χιλιάδα ἀνθρώπους ὁ Κυριακούλης καὶ ἔρχετα, εἰς τὴν Βλαχοκερασιά μπροστὰ ἀπὸ ἡμᾶς. Τοῦ ἐγράψαμε νὰ ἔλθει νὰ κάμουμε ἓνα σῶμα· δὲν ἠθέλησε· εἶπε : «Καλὸ πόστο κρατῶ, κι ἂν ἔλθουν οἱ Τοῦρκοι ἀπάνω μας, νὰ μᾶς ἐλθῇτε μεντάτι». Ἀνήμερα τὴν Λαμπρὴ εἶχανε βάρδια, ὁ Κυριακούλης τοπικούς καὶ τοὺς ἐπρόδωσαν, καὶ ἐβγήκαν 2.000 Τοῦρκοι μὲ τὰ χράματα τῆς αὐγῆς καὶ τοὺς ἐπλάκωσαν καὶ ἐπολέμησαν ὀλίγην ὥραν καὶ ἐσκότωσαν καμμιὰ δεκαπενταριά ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες· ἐσκότωσαν τὸν περίφημον Ἀντώνιον Νικολόπουλο, τὸν Παναγιῇ Βενεζιάνον, καὶ ὁ Κυριακούλης ἀναχώρησε μὲ τὸ λοιπὸ στράτευμα, καὶ πάγει στὸ Μυστρά. Ἀκούοντας ἡμεῖς τὸν πόλεμον, ἐκινήσαμεν εἰς μεντάτι, ἦτον δυὸ ὥρες μακριά, καὶ ὅσο νὰ πᾶμε ἡμεῖς, δὲν εὐρήκαμε οὔτε Ἕλληνας, οὔτε Τοῦρκους. Τὰ σπίτια καημένα, τοὺς 15 κοφοκέφαλους. Ἐγυρίσαμε ὀπίσω, εἰς τὴν Μαρμαριά. Τὲς ἴδιες ἡμέρες ἦλθε τὸ παιδί μου, ὁ μακαρίτης ὁ Πάνος μὲ τὸν Γενναῖο, μὲ 30 νομάτους, καὶ μ' ἐγύρευαν. Τὸ ὁρδί τὸ ἄλλο ἦτον εἰς

τὰ Βέρβενα, μετὸν Βρυσθένη, Π. Γιατράκο, Ζαφειρόπουλο. Ἐρχόμενος ὁ Πάνος καὶ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, τὸν ἔστειλα νὰ πάγει στὴν Καρύττινα. Ὅποιος δὲν βγαίνει νὰ καίει τὸ σπίτι, νὰ κη-
μουν ὁρδὶ εἰς τὴν Ἀλωνίσταινα καὶ εἰς τὸ Χρυσοβίτζι. Δὲν ἔλειψαν νὰ συνέξουν ἐπὶ τὰ χωριά
ὡς 600, καὶ ὅλο ἐστέλνανε νὰ δυναμώνουν τὸν τόπο. — Τὰ Κολιόπουλα μετὰ τοὺς Καραβρυτινοὺς,
ἦσαν καὶ οἱ Μεταξάδες μετὰ κανόνια καὶ ἐπιτορκοῦσαν τοῦ Αἰῶνα. Ἐστειλάμεν διαταγὰς εἰς τὴν
Μεσσηνίαν καὶ Μυστρά, καὶ ἐπυλόμεθα εἰς τοῦ Μαρυμαριᾶ ἔως 1.200 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πιάσουμε
τὸ Βαλτέτζι ὅπου ἦτον ἀγνάντια ἀπὸ τὰ Βέρβενα, ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτζι καὶ Ἀλωνίσταινα (Καρυ-
τινὰ ὁρδιά). Στὸ Βαλτέτζι εὐρίσκοντο ὁ Μούρτζινος, Γιατράκος, Κυριακούλης, Πλάας Μπεηζαντές,
Νικηταρᾶς, Ἀναγνωσταρᾶς, ἐγὼ ἤμουν ἐπικεφαλῆς. Σὺν ἐμαζώχθημεν ἐγὼ ἐστεκόμουν μετὰ 200—
300 εἰς τὸ χωριὸ νὰ τοὺς δίδω βοήθειαν. Τὰ ταμπούρια ἦτον πλησίον, διὰ νὰ δίδει τὸ ἓνα τοῦ
ἄλλου βοήθειαν. Ἦτον ἀρχὴ καὶ δὲν ἤξευραν νὰ πολεμήσουν. Οἱ Τούρκοι, μίαν τῶν ἡμερῶν (ἔβγα
Ἀπριλίου), ἐβγαίνουν εἰς τοῦ Ἀναπλιοῦ τὴν Πόρταν 10.000. Ἐστοχάσθημεν ὅτι θὰ πᾶνε εἰς τὰ
Βέρβενα. Ἀντίκρυζε ἡ Πόρτα τοῦ Ἀναπλιοῦ. Ἐπῆγα εἰς τὸ Καλογεροβοῦνι διὰ νὰ δώσω σημεῖο
ποῦ νὰ τρέξουμε μεντάτι, ἂν πηγαίνουν κατὰ τὰ Βέρβενα νὰ πιάσω μεντάτι, καὶ ὅσαι ἦτον εἰς τὰ
ὁρδιά, εἰς τὸ Χρυσοβίτζι καὶ Πιάνα νὰ πιάσουν τὴ θέσιν τοῦ Βαλτετζιοῦ. Καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἐπῆ-
γαν εἰς τὰ Βέρβενα, ἀλλ' ἦλθαν εἰς τὸ Βαλτέτζι. Ὅσο ποῦ νὰ γυρίσω, ἐπιάσθηκα ὁ πόλεμος εἰς
τὸ Βαλτέτζι. Τὸ τούρκικο μέρος ἐκτυπῆθη μετὸν Γιατράκο, Κυριακούλη, Νικηταρᾶ. Αὐτοὶ ὑπο-
χώρησαν, ἐτραβιούνταν, ἔφυγαν, ἐγὼ ἦλθα ἀπὸ πίσω, — ἐπῆγα καὶ ἐγὼ τὸν τορὸν ἐκείνων. Φθά-
νοντας μερικοὶ τοῦ Πέτροβα καὶ Σόρι — οἱ Τούρκοι ἔρχιζαν καὶ ἔκαιγαν τὸ χωριό. Τοὺς φώναζα :
«Σταθῆτε γεροί, γιατί θὰ μᾶς πνίξουν». Ἐστάθημεν 30, λαβώνομε ἓνα μπαϊραχτάρη, ἐτζάκισαν
οἱ Τούρκοι. Ἐφθάσαν ἀπὸ τὰ Βέρβενα, Πιάνα καὶ Χρυσοβίτζι μεντάτι, τοὺς γυρίσαμεν, τοὺς κυ-
νηγήσαμεν εἰς τὸν Κάμπον, κάτω ἀπὸ τὴ Μπολέταν, μισὴ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά. Οἱ Κα-
λαβρυτινοὶ ἦτον ἕως δύο χιλιάδες εἰς τὸ Λεβίδι, δὲν ἐπῆραν εἰδησιν. Ἄν ἤθελε ἔλθουν εἰς βοήθειαν,
ἤθελε πᾶμε μαζί μετὰ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Τριπολιτζά. Ἐγυρίσαμε ὀπίσω, πᾶσα ἓνας εἰς τὸ ὁρδὶ
του. Τὴν ἄλλην ἡμέραν εὐρήκαν ἀρρομή ὅπως θὰ πᾶμε νὰ εὕρωμε στρατιῶτες. Φεύγει καὶ ὁ Μούρ-
τζινος, μένω μετὰ 20 ἀνθρώπους ἐδικούς μου. Ὅλοι ἐτράβηξαν εἰς τὸ Λεοντάρι. ἐγὼ μετὰ τοὺς 20
ἐκείνους ἐπῆγα καὶ ἔμασα τοὺς Καρυτινοὺς εἰς δύο, καὶ ἦτον ὅλοι 1.200, εἰς τὸ ἓνα ὁ ἀρχηγὸς
ὁ Κολιόπουλος, εἰς τὸ ἄλλο ὁ Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος. Σὲ 10 ἡμέρας περάσαντας, τοὺς
ἔγραψα εἰς τὸ Λεοντάρι, ὅτι : «ἀνὰ ἔλθῃτε νὰ πιάσουνε τὸ Βαλτέτζι». Καὶ τότε ἐκίνησε ὁ Μπεηζαν-
τές, οἱ Πετροβαῖοι καὶ Μεσσηνιοὶ 1.200, Παπατσώνης. Ἐπῆγα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Βαλτέτζι, τοὺς
λέγω : «Νὰ φτιάσετε τὰ ταμπούρια κλειστά. Εἰς τὴν ἄκρην τοῦ χωριοῦ ἦτον μίαν ἐκκλησιά, νὰ γέ-
νει ταμπούρι, καθὼς καὶ δύο κατράχια, ποῦ ἐδιαφέντευαν τὸ χωριό, ὅπου ἂν ἔλθουν οἱ Τούρ-
κοι, νὰ κλεισθῇτε μέσα». Μοῦ ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι : «Νανόμεθα». — «Ἐσεῖς κλεισθῇτε καὶ ἐγὼ
σᾶς ἔρχομαι μεντάτι, σᾶς παίρνω εἰς τὸν λαιμό μου». Ἐκείνη τὴν ἴδιαν ὥρα, ὅπου ἡμεῖς ἐφτιά-
ναμε αὐτό, ἦλθεν ὁ Κεχαγιᾶς μετὰ 4.000 εἰς τὴν Βοστίτζα ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἔκαψε τὴν Βοστίτζα,
ἐπέρασε εἰς τὰ Μαῦρα Λιθάρια ἀπουφέμιστος, ἔκαψε τὴν Κόρινθο. Ὁ Φλέσσας ἔκαψε τὰ σπίτια
τοῦ Κιαμήλμπεη, ἔκαψε τὸ Ἄργος ὁ Κεχαγιᾶς, ἐπέρασε ἀπὸ τὸ Τουρνίκι, ἐμβῆκε εἰς τὴν Τρι-
πολιτζά. Μπαίνοντας εἰς τὴν Τριπολιτζά, τοῦ ἱστορήσαν τὸν πόλεμον τὸν πρῶτον τοῦ Βαλτετζιοῦ
— ποῦ ἐκυνηγήσαμεν τοὺς Ρωμαιοὺς καὶ ἐπαινέματα τούρκικα. Τοῦ εἶπαν οἱ παλαιοὶ Τούρκοι :
«Ἦτον Ροῦσοι, τοὺς κυνηγήσαμεν εἰς τὸν κάμπο τοῦ Σινάνου, ἐπροσκύνησαν». Τὸ αὐτὸ σχέδιον
ἤθελαν νὰ κάμουν. Ὁ Κεχαγιᾶς, καλὰ τερτιπλὴς καὶ πολεμικός, κάνει ἓνα σχέδιον καὶ στέλνει
τὸν Ρουμπῆ ἀπὸ τὰ Μπαρδούνια ἐπὶ κεφαλῆς μετὰ 5.000 νὰ πάγει στὸ Βαλτέτζι νὰ κυνηγήσει τοὺς
Ἕλληνας, καὶ στέλνει καὶ 1.500 χωριστὰ διὰ νυκτὸς γιὰ νὰ πιάσουν τὰ ὕψισθεν τοῦ Βαλτετζιοῦ,
ποῦ ἂν τζακισθοῦν οἱ Ἕλληνες, καθὼς καὶ τὴν πρώτην φοράν, νὰ τοὺς κτυπήσουν. Καὶ ἀπὸς του
παίρνει 2.000 καβαλλαράτους εἰς τὰ ὕψισθεν τοῦ Βαλτετζιοῦ· τὸ ὁμοίως νὰ ἀκολουθήσει ὅταν τζα-
κίσουνε οἱ Ἕλληνες, καὶ 1.000 βάνει εἰς τὸ Καλογεροβοῦνι διὰ νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸ στράτευμα
τῶν Βερβενιδῶν. ἂν κινήσει μεντάτι. Τὸ ἓνα στράτευμα, ὅπου ἤμουν, εἰς τὸ Χρυσοβίτζι εἶχε 800,
καὶ τὸ μὲν στράτευμα τῆς Πιάνας μετὰ τὸν Δ. Κολιόπουλο μετὰ 800. Τὴν Κανέλλο Δεληγιάννη τὸν εἶ-
χαμεν ἑφορον μετὰ ἄλλους 4, γιατί ἔβαλα ἑφορία νὰ οἰκονομοῦν τὰ στρατεύματα. Τὴν αὐγὴν ἐπὶ
ἐκίνησαν οἱ Τούρκοι διὰ τὸ Βαλτέτζι, οἱ βάρδιες ἦτον διὰ νυκτὸς ἀπερασμένες εἰς τὰς τοποθε-
σίας. Ἐγὼ ἐκαιμούμουν εἰς τὸ Βαλτέτζι, ἐγευματίζα εἰς τὴν Πιάνα καὶ ἐδείπναγα εἰς τὸ Χρυσο-

βίτζι και έπεριφερήμουν στὰ τρία όρδια και έντεσα εκείνη τήν ήμέρα νά είμαι εις τὸ Χρυσοβίτζι. Είς τήν Πάνω Χρέπα, άπάνω άπό τήν Τριπολιτζά, είχαμε βάρδιες και έδιναν είδηση. πόθεν πάνε οί Τούρκοι. Έκείνην τήν ήμέρα μάς είκαμαν σινάλο, ότι οί Τούρκοι πάνε στὸ Βαλτέτζι—μάς είκαμαν φωτιές ότι οί Τούρκοι πάνε εις τὸ Βαλτέτζι. Εξούς είκίνησα με τοὺς 800 και είκαμα διαταγή ν' ακολουθήσουν κι οί άλλοι. "Όσο νά έλθουν οί Τούρκοι εις τὸ Βαλτέτζι, έφθάσαμεν και ήμεῖς. "Ανοίξε ό πόλεμος τοῦ Βαλτετζιοῦ. Τοὺς δικούς μας τοὺς πολιορκήσαν οί 5.000. "Ανοίγοντας τὸ τουφέκι έφθάσαμεν και ήμεῖς εις τὰς πλάτες τῶν Τούρκων, ρίξαμε μία μπαταριά νά έμψυχωθοῦν οί μέσα, και οί μέσα έχάρηκαν και έρριξαν κι εκείνοι, έρριξαν και οί Τούρκοι. έγινε κρότος μεγάλος. Οί Τούρκοι, οί έμπροστινές φύλαξες περίμεναν νά φύγουν οί "Ελληνες, καρτερώντας δύο ώρες και ακούοντας φρικτὸν πόλεμον όπίσω, έπέικασαν, ότι οί "Ελληνες εκλείσθησαν και πολέμῳν. "Ηρθαν και εκείνοι εις τήν πολιορκίαν τῶν "Ελλήνων, έπιασαν ένα καταράχι δέκα μπαϊράκια και έμπόδιζαν τήν κοινωνίαν μας με τοὺς μέσα. "Εμεῖς οί 800 έδυναμώσαμεν τὸν τόπον, γιὰ νά μὴ μάς πάρουν τὰ όπίσθια οί Τούρκοι. "Ο Κεχαγιὰς εκαρτέρησε και αὐτός δέν είδε τίποτες. ἤλθε εις τὸ Βαλτέτζι με δύο κανόνια. Πολέμοῦν οί "Ελληνες οί κλεισμένοι. "Εφθασε και ό Κολιόπουλος, εκλείσει τὸν Ρουμπή με τοὺς 5.000 και δέν είχε ανταπόκριση με τοὺς άλλους Τούρκους. Τοὺς έβαλε (ό Ρουμπής) τὸ κανόνι, πλην δέν τοὺς έκανε ζημία. "Ο πόλεμος έστάθη σφοδρὸς, όλην τήν ήμέραν. Οί Τούρκοι έπρόσμεναν με τὰ ψηφώματα νά άδειάσουν τὸ Βαλτέτζι οί κλεισμένοι, και ήμεῖς ακαρτερούσαμεν νά φύγουν οί Τούρκοι. Τὸ βράδυ παίρνω μερικούς και πάγω εις τὸ καταράχι, όπου ἦτον οί σημαῖες τῶν Τούρκων. "Επῆγα κοντά, τοὺς τουφέκισα, με δίδουν 4 τουφέκια—οί "Ελληνες όπίσω δέν εκατάλαβαν : «Ζωντανούς θα σᾶς πιάσω, εγὼ είμαι ό Κολοκοτρώνης». «Γι είσαι σύ ;» —«"Ο Κολοκοτρώνης». —"Αδειασαν τὸν τόπον. Τότε έμβήκαμεν εις τὸ Βαλτέτζι, έδώσαμε φυσέκια, ψωμί, ότι αναγκαῖα ἦτον εις εκείνους. Είς τὰς 2 ώρες τῆς νυκτός ἤλθαν 200 έδικαί μας και έρριξαν μία μπαταρία· ένομιζαμε ότι εἶναι Τούρκοι, και ἦτον "Ελληνες. "Εξενυκτήσαμε και τὰ δύο μέρη, ό ένας πῶς θα φύγει ό άλλος. "Εξήμερώσαμεν εις τὸν πόλεμο. Βάνω τὸ κιάλι και τηράω, βλέπω τοὺς Τούρκους εις ένα μέρος, ό Ρουμπής ἦτον αποκλεισμένος. Τὴν αὐγή ό Κεχαγιὰς έβαλε τὸ κανόνι εις τὸ ταμπούρι τοῦ Μπεηζαντέ τοῦ "Ηλία. Τὸ κανόνι προσπέρνει τὸ ταμπούρι τοῦ "Ηλία και επαιρνει τὸ ταμπούρι τοῦ Ρουμπή. "Αν τὸ χαμήλωνε, θα τὸν επαιρνει.

"Ο Ρουμπής έστενοχωρήθη νά γυρίσει με γιουρούσι, ανάμεσα τῶν δύο ταμπουριῶν τῶν "Ελλήνων. "Επέικασα ότι θέλει νά φύγει τὸν έξυγώσαμε, κοντά. Κάνει γιουρούσι ό Ρουμπής—άπό τήν τρομάρα τους άφήνουν τουφέκια. Πέφτουν ανάμεσα τῶν δύο, τοῦ σκοτώνουν ως 300, ήμεῖς άπό πίσω. "Επέσαμε άπό κοντά, επετάρχτηκαν και οί κλεισμένοι. "Ελληνες, τοὺς μάσαμεν μπλαστοί, τοὺς μονομεριάσαμεν, τοὺς ακολουθοῦσαμεν. Οί "Ελληνες έπεσαν εις τὰ λάφυρα και εις τοὺς σκοτωμένους και δέν ακολουθοῦσαν με προθυμία. "Ο Νικηταρᾶς έντεσε νά εἶναι εις τὰ Βέρβανα με 800· έρχεται, δέν έφθασε εις ώρα, τοὺς εκυνηγήσαμεν έως πού τοὺς έβγάλαμε εις τὸν Κάμπον. "Εκαῖνος ό πόλεμος έστάθη ή εὐτυχία τῆς Πατρίδος. "Αν έχαλιόμεθα, εκινδυνεύαμε νά κάμουμε όρδι πλέον (1).

"Ο Μπεηζαντές εις τὸ καταράχι, και εις τήν εκκλησιὰ άνθρωποι τοῦ Μπεηζαντέ ό Μητροπέτροβας εις τὸ άλλο καταράχι· άλλο ταμπούρι είχαν οί Ασονταρίτες. "Ο Κολιόπουλος είχαν αποκλεισμένον τὸν Ρουμπή. "Όλοι όμοῦ εκυνηγήσαμεν τὸν έχθρόν.

Δώδεκα, δεκατρεῖς Μαΐου ἦτον. 23 ώρες έβάσταξε ό πόλεμος.

"Εκείνην τήν ήμέρα ἦτον Παρασκευή και έβαλα λόγον, ότι : «Πρέπει νά νηστεύσουμε ήλοι διὰ δοξολογίαν εκείνης τῆς ήμέρας και νά δοξάζεται αἰώνας αἰώνων έως οὔ στενει τὸ θῶνος, διατί ἦτον ή έλευθερία τῆς Πατρίδος».

"Ο Κεφάλας και ό Παπατζώνης ἦσαν εις τὴ μάχη τοῦ Βαλτετζιοῦ. Μετὰ τήν νίκην τοῦ Βαλτετζιοῦ οί Καρυτινοί επέστρεψαν εις τὰς θέσεις των, Χρυσοβίτζι και Πιάννα, και οί επίλοιποι έστάθηκαν εις τὸ Βαλτέτζι. Παράσουντας 10 ήμέρες ή Μπουμπολίνα, ό Γζόκρης και ό Στάικος μ' έγγραφον νά τοὺς στείλω βοήθεια και έναν άρχηγό, και τοὺς έστειλα τὸν Νικήτα με 50 άπό τὸ όρδι τοῦ Χρυσοβιτζιοῦ, 50 άπό τὸ όρδι τοῦ Βαλτετσιοῦ και 50 άπό τὸ όρδι τῶν Βερβένων, και έτσι επῆγε εις τὰ Δολιανά, διὰ νά πάρει και τοὺς 50 άπό τὰ Βέρβανα. "Εκαυμήθησε τὸ βράδυ εκει

1. Νά μὴ κάμουμε.

(Κωνσταντῆς Ἀλεξανδρόπουλος ἦτον ἀρχηγὸς τῶν 50, Σταμνιτζιώτης). Οἱ Τοῦρκοι ἔκαμαν συνέλευση εἰς τὴν Τριπολιτζά. Οἱ Μυστριῶτες καὶ Μπαρδουνιώτες ἐπρόβαλαν : ὥσάν δὲν ἔκαμαν τίποτε εἰς τὸ Βαλτέτζι νὰ πᾶνε νὰ χαλάσουν τὸ ὄρδι ὅπου εἶναι εἰς τὰ Βέρβενα, καὶ ἀπεχεῖ νὰ τραβήξουν διὰ τὸν Μυστρά. Ἐπὶ ἐδέχθησαν οἱ Τοῦρκοι τὴν γνώμην αὐτήν, καὶ ἐκίνησαν καὶ ἐπῆγαν εἰς τὰ Δολιανά, διὰ νὰ περάσουν νὰ βαρέσουν τὸ ὄρδι τὸ ἐδικόν μας εἰς τὰ Βέρβενα. Ὁ Νικήτας μὲν εἶχε ἔβγει ἕνα κάρτο μακρὺ ἀπὸ τὰ Δολιανά καὶ τοῦ εἶπαν : «Τοῦρκοι ἔρχονται». Καὶ αὐτὸς γυρίζει ὑπίσω καὶ πιάνει τὸ χωριό, καὶ τὸν ἔκλεισαν μέσα οἱ Τοῦρκοι. Ἄλλοι ἔκλεισαν τὸν Νικήτα καὶ ἄλλοι ἐστράτευσαν διὰ τὰ Βέρβενα. Τῶν Βερβένων τὸ ὄρδι τοὺς ἐκκρέτεψε, καὶ με πρώτη φωτιὰ ἐσκότωσαν ἕνα μπαϊρακτάρη καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐφοβήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τὸ ὄρδι τῶν Βερβένων τοὺς ἐπῆρε ἀπὸ κοντά. Ἀποῦ ἐξυγώσαν κοντὰ εἰς τὰ Δολιανά ἐτζάκισαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅπου πολιορκοῦσαν τὸν Νικήτα, καὶ ἔτσι ἐβγήκε καὶ ὁ Νικήτας με τοὺς ἀνθρώπους του, καὶ τοὺς ἐκατέβασαν ἕως εἰς τὸν Κάμπον κωνηγώντας. Ἐπῆραν δύο κανόνια, 70 σκοτωμένοι, ἔτσι ἐμούδιασαν οἱ Τοῦρκοι καὶ δὲν ἐβγήκαν ἄλλη φορὰ διὰ ἐκστρατεῖαν (Μάιος). Ὁ Νικήτας ἐτράβηξε εἰς τὸ Ἄργος, ἐχάλασε τὰ τζαμιά, τοὺς μιναρέδες καὶ μᾶς ἐστειλε μολόβι, γιατί εἶχαμε ἔλλειψη ἀπὸ μολόβι καὶ χαρτί, καὶ ἐπῆραμε τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Δημητζάνας καὶ ἄλλων μοναστηρίων καὶ ἐδέναμε φουσέκια. Μακροῦτι εἶχαμε, ἔκαμνε ἡ Δημητζάνα. Τοῦ μακροῦτι τὴν ὑπόθεσιν τὴν εἶχαν πάρει ἀπάνου τους τὰ ἀδέλφια Σπηλιωτόπουλοι, καὶ διὰ νὰ δουλεύουν τὴν μακροῦτη δὲν ἐπαίρναμε πολλοὺς Δημητζανίτες εἰς τὸ στρατόπεδο, τοὺς ἀφήναμε δι' αὐτὴν τὴν δουλειάν. Σὴν ἄκουσαν ὅπου ἐκάμναμεν προόδους οἱ Σπετζιώτες καὶ οἱ Ὑδραῖοι, μᾶς ἐστειλαν καὶ πολιορκία καὶ πετζιά γιὰ τζαρούχια μού τὰ ἐστειλαν ἐμένα καὶ ἐγὼ εἶδα ὅπου ἦτον ἀνάγκη. Ἐγὼ ἐσηκώθηκα μία νύκτα με τοὺς Καρυτινοὺς, μετὰ τὸν πόλεμον τῶν Δολιανῶν, καὶ ἐπιασα τὰ Τρίκορφα ψηλά, καὶ τοὺς τζεπχανέδες τοὺς εἶχαμεν εἰς τὴν Ζαράχοβα, ὅπου ἦτον ἕνας δυνατὸς πύργος, καὶ τὰς ζωοτροφίας καὶ λοιπά. Εἰς τὴν κορυφὴν τῶν Τρικόρφων ἔφκιασα ταμπούρια, καὶ ἦτον ἡ πρώτη φορὰ ὅπου ἐξυγώσαμε τόσο κοντὰ εἰς τὴν Τριπολιτζά, μισὴ ὥρα ἦτον μακριά. Τοὺς φιλοτιμοῦσα νὰ κατέβουν ὑμπρός, καὶ τοὺς ἀνάφερα τὸ παράδειγμα τοῦ φιδιοῦ. Βλέποντας οἱ Τοῦρκοι, τὴν κινήν, ὅτι ἐκάμαμε ταμπούρια κοντὰ τους, ἀγνάντια στὴν Τριπολιτζά, ἐβγήκαν καὶ πολέμησαμεν ἕως 2.000 καὶ ἡμεῖς τοὺς ἀντικρούσαμεν καὶ τοὺς ἐκυνηγῆσαμεν, καὶ ἔτσι ἀκολούθησε πέντε ἕξι ἡμέρας νὰ ἔχομε πόλεμον κάθε ἡμέρα. Ἡμεῖς 1.800 εἴμεθα. Ὁ τόπος μᾶς βοηθοῦσε πολὺ, καὶ οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ παίρνουν θάρρος, γιατί ἐκυνηγῆσαμεν τοὺς Τοῦρκους καὶ εἰς τὸ Βαλτέτζι, καὶ εἰς τὰ Δολιανά, καὶ εἰς διαφόρους ἀκροβολισμοὺς. Ὅταν ὁ πόλεμος ἐβάσταε πολλὸ, μᾶς ἤρχετο μεντάτι ἀπὸ τὸ Βαλτέτζι. Εἶχα ἐκτελεστικὴ δύναμις εἰς τὴν ἐπαρχίαν, καὶ ὅποιος ἔφευγε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τὸν ἐπίασαν, τὸν εἶδεν καὶ τὸν ἐστειλαν ὑπίσω, τοῦ ἔκαμαν τὸ σπίτι. Ὁ Κανέλλος Δαληγιάννης ἐφρόντιζε διὰ τὰς ζωοτροφίας καὶ ἐγὼ διὰ τὸν πόλεμον. Τόσον ἐνθουσιασμόν ἄρχισαν νὰ ἔχουν οἱ Ἕλληνες, ὅπου μόνοι των ἄλεθαν, ἐζύμωναν, ἔφεναν τὸ ψωμί, καὶ τὰ ἔφερναν με τὰ ζῶα των εἰς τὸ στρατόπεδο. Εἶχαμε φούρνο ἐθνικὸ εἰς τὴν Πιάνα, Ἀλωνίσταινα, Βυτίνα, Μαγούλινα, Δημητζάνα, Σταμνίτζα. Πρόβατα μᾶς ἔφερναν, πότε ἀπὸ τὰ 20, πότε ἀπὸ τὰ 30, ἀπὸ τὰ 40, ἀπὸ τὰ 50 τὸ ἕνα, καὶ τὰ εἶδαν με εὐχαρίστησίν τους. Ὁ Κυριάκος Τζόλης ἐχάρισεν 120 τραγιά εἰς τὸ στρατόπεδο ἀπὸ τὴν Ζαράχοβα. Εἶχαμε κρόλα σταλμένα καὶ τὰ ἐμάζωναν. Ἀπὸ ἡμᾶς ἐπῆραν παράδειγμα καὶ τὰ ἄλλα στρατόπεδα καὶ ἔκαμαν τὸ ἴδιο. Μετὰ 10 ἡμέρας ἔκαμα μία διαταγὴ καὶ ἐπαραινοῦσα τοῦ Βαλτετζιοῦ τὰ στρατεύματα νὰ ἔλθουν εἰς τὰ Τρίκορφα, καθὼς καὶ τὸ ἔκαμαν. Ἦλθαν καὶ ἔφκιασαν ταμπούρια ἀποπάνω ἀπὸ τὸν ἀπάνου μύλο τῆς Τριπολιτζᾶς. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Ἡλίας, οἱ Μεσσήνιοι βλοῖ, οἱ Λεονταρίτες, οἱ Σαμπαζιώτες, ἕως 1.500. Τότε ἐπαραινῆσαμε τοὺς Τζάκωνας καὶ Ἀγιοπατρίτες, ὅπου ἦταν εἰς τὰ Βέρβενα καὶ ἐπίασαν τὴν θέσιν τὸ Στενό. Ἐκεῖ ἔφκιασαν γράνες καὶ ταμπούρια, ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Ζαφειρόπουλος. Ἐβγαίνουν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔκαμαν ἀκροβολισμοὺς. Ὁ Γιατράκος ἦλθε με τοὺς Μυστριώτας. Οἱ Καλαβρυτινοὶ ἦτον ἕως 1.200 εἰς τὸ Λεβίδι, καὶ τοὺς ἔγραψαν καὶ ἦλθαν εἰς τὴν Πάνω Χρέπα. Ἦτον ἐκεῖ ὁ Σωτὴρ Χαραλάμπης, Ἀνδρέας Ζαῦρης, Πητιμεζαῖοι, Σολιώτης, Λεχουρίτης καὶ λοιποὶ καπεταναῖοι τῶν Καλαβρυτινῶν. Εἰς τὴν Πάτραν διέλυσαν τὴν πολιορκίαν διὰ τὸς ἐχάλασαν ἕνα δύο φορές οἱ Τοῦρκοι. Εἰς τὸν καιρὸν ὅπου ἐκάμναμεν ἡμεῖς αὐτά, ἔγραψαν οἱ Αλαλαῖοι τοῦ Γουσσούχπασια διὰ νὰ τοὺς ὑπάγει μεντάτι. Ἐπῆγε λοιπὸν ἐκεῖ ἐπολέμησαν πολλοὶ εἰς εἰς τοῦ Ἀλάα, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πολέμους ἐχάθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κολιόπουλου, ἐλαβώθη ὁ Μεταξᾶς

ὁ Ἀνδρέας. Οἱ Αἰαλαῖοι ἐσηκώθησαν μὲ τὰς φαμελιὰς των καὶ ἐπῆγαν ἀνέγγιστοι εἰς τὴν Πάτρα. Ἀδείασε τὸ μεσόγειο τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἡ Πάτρα ἐδυνάμωσε, καὶ τὰ Καλαβρυτινὰ στρατεύματα ἐφυγαν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἦλθαν εἰς βοήθειαν μας στὴν Πάνω Χρέπα. Ἐπῆγα εἰς αὐτούς, τοὺς παρακίνησα νὰ φτιάσουν ταμπούρια εἰς τὸ Περθῶρι, διὰ νὰ σφίξωμεν στενὰ τὴν Τριπολιτζά. Αὐτοὶ μοῦ ἐβγαλὼν ἓνα ψεύτικο γράμμα, ὅτι τάχα ἦλθαν πολλοὶ Τοῦρκοι εἰς τὰ Μυῦρα Λιθάρια, καὶ ἐτζί, ἀνεχώρησαν καὶ ἐπῆγαν ἔξω ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά. Ὁ Σωτὴρ Χαραλάμπης εἰς τοῦ Γκόζη, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης εἰς τὸ Μπακράτι. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν στενοχωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Εἰς τὰς Κιλτσεζιές, ἐπαρχία Μυστρά, ἔγινε συνέλευσις ἀπὸ μέρος προυχόντων τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ εὗρηκαν εὐλογον νὰ φέρωμεν τὸν Μαυρομιχάλην, ὅπου ἦτον εἰς τὴν Καλαμάταν. Ἐπῆγε ὁ Κανέλλος ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Πονηρός, τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Καλαμάταν, τὸν ἐπῆγαν εἰς τὴν Στεμνίτζα καὶ τὸν ἔκαμαν πρόεδρον τῆς Γερουσίας, καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὰς Σπέτζες, εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Εἰς τὴν Ρούμελη ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς εἶχε ἀποστατήσει τὸν Μάιο, καὶ ἡμεῖς ἐκοιτάζαμεν τὴν δουλειά μας. Κάθε ἡμέρα εἶχαμε ἀκροβολισμούς. Μέσα εἰς τὴν Τριπολιτζά ἦσαν 14.000 ἄρματα καὶ 8.000 καβαλλαραῖοι. Τὸν Ἰούνιο μῆνα ἦλθε ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸ Ἀστρὸς καὶ ἐσυνάχθησαν ὅλοι οἱ ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου, Ἀνδρέας Ζαΐμης, Σωτὴρ Χαραλάμπης, Πετρόμπεης, Ἀναγνωστῆς, Δεληγιανναῖοι καὶ λοιποὶ, καὶ ἐγώ, καὶ ἐπῆγαμε νὰ προὔπαντήσωμεν τὸν Ὑψηλάντη. Εἰς τὸ ὄρδι ἄφησα τὸν Πάνο, υἱόν μου, Γιαννάκη Κολοκοτρώνη, Ἀναγνωσταρᾶ, Γιατράκο, Μητροπέτροβα καὶ λοιπούς. Τὸν ἔκαρτερέσαμεν μὲ παράταξιν καὶ ἔτυχαν καὶ οἱ Σπετζιώτες προύχοντες ἐκεῖ καὶ ἐπῆγαμεν ὅλοι, καὶ τὸν ἐπῆγαμεν εἰς τὰ Βέρβανα. Ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης ἐγύρευε νὰ κάμει πράγματα, ὅπου δὲν ἄρεζαν τῶν ἀρχόντων καὶ ἐτζί ἐφιλονίκησαν. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε μαζί του τὸν Βάμβα, Ἀναγνωστόπουλο, Ἀντωνόπουλο, καὶ μιὰ πενηνταριὰ μαθητὰς τῆς Εὐρώπης Ἕλληνας. Ἐκεῖ ἤθελε νὰ κάμει ὥς Ἐπίτροπος τοῦ γενικοῦ Ἐπιτρόπου, οἱ ἄρχοντες δὲν ἠθέλησαν καὶ ἐτζί ἐδυσχερестήθη ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν Καλαμάτα. Ὁ Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός εἶχε σταλθεῖ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μονοβασίας. Εἰς τὰ Βέρβανα ἦσαν συναγμένοι ἕως 5.000 στρατιῶτες. Αὐτοὶ ἐπῆραν ὅλοι τὰ ἄρματα διὰ νὰ σκοτώσουν ὅλους τοὺς ἄρχοντας. Ἦλθαν καὶ μᾶς πολιόρκησαν εἰς τὸ κονάκι τοῦ Πετρόμπεη, ὅπου εἴμεθα ὅλοι συναγμένοι. Ἦκουσα τὸν θόρυβο καὶ ἠθέλησα νὰ ἔβγω ἔξω, ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης μ' ἐμπόδιζε, τοὺς εἶπα : « Ἀφήσετε νὰ ἔβγω, μήπως γένει ἀρχὴ καὶ πέσει κανένα τουφέκι καὶ τότε μᾶς σκοτώσουν ὅλους ». Ἐγὼ στρατιώτας δὲν εἶχα τότες, ἐβγῆκα ἔξω καὶ ὁμίλησα : « Ἕλληνες, τί θέλετε ; Ἐλᾶτε ἐδῶ », καὶ εὐθὺς ἔτρεξαν καὶ μὲ σήκωσαν εἰς τὸν ἄέρα. Μοῦ λέγουν ὅτι : « Θέλομε νὰ σκοτώσουμε τοὺς ἄρχοντας, διότι μᾶς ἔδιωξαν τὸν Ὑψηλάντη ». Ἐγὼ τοὺς εἶπα : « Ἐλᾶτε νὰ σᾶς εἰπῶ πρῶτον καὶ ἐγώ, ἔπειτα εἶμαι συμβουλιῶς σας νὰ τοὺς σκοτώσετε ». Τοὺς ἐτράβηξα τίρο τουφέκι εἰς μία βρύση ὅλους, καὶ ἀνέβηκα ἐπάνω εἰς μία πέτρα γιὰ νὰ ἀκοῦν, ὅλοι, καὶ τοὺς εἶπα : « Διατί θέλομε τὸν χαϊμό μας μονάχοι μας ; Ἡμεῖς ἐσηκώσαμε τὰ ἄρματα διὰ τοὺς Τοῦρκους καὶ ἐτζί ἀκουσθήκαμεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι σηκωθήκαμεν οἱ Ἕλληνες διὰ τοὺς Τυράντους, καὶ στέκεται ὅλη ἡ Εὐρώπη νὰ ἰδεῖ τί πράγμα εἶναι τοῦτο. Οἱ Τοῦρκοι ὅλοι εἶναι ἀκόμη ἀπείραγοι εἰς τὰ κάστρα καὶ εἰς τὰς χῶρας, καὶ ἡμεῖς εἰς τὰ βουνά, καὶ ἂν σκοτώσωμεν τοὺς προεστούς, θὰ εἰποῦν οἱ Βασιλεῖς, ὅτι τοῦτοι δὲν ἐσηκώθησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ σκοτωθοῦν συνατοὶ τους, καὶ εἶναι κακοὶ ἀνθρώποι. Καρβονάροι, καὶ τότε ἡμποροῦν οἱ Βασιλεῖς νὰ βοηθήσουν τὸν Τοῦρκο καὶ νὰ λάβωμε ζυγὸν βαρύτερον ἀπὸ ἐκεῖνον ὅπου εἶχαμε. Γράφομε καὶ ἔρχεται ὀπίσω ὁ Ὑψηλάντης καὶ μὴν ἐπῆρε ὁ νοῦς σας ἄερα ». Τότε τοὺς ἡσύχασα. Οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ Μαυρομιχάλης ἔστειλαν τὸν Ἀναγνωσταρᾶ καὶ ἐγύρισαν ὀπίσω τὸν Ὑψηλάντη, καὶ ἐπῆγε πᾶσα ἑνας εἰς τὴν Θέσση του. Τότε ἐπροσκύνησε ἡ Μονοβασιά εἰς τὸν Κατακουζηνό. Ἐπολιορκοῦσαν ἐκεῖ οἱ Μανιάται καὶ οἱ Τζάκωνοι διὰ ξηρᾶς, καὶ διὰ θαλάσσης Σπετζιώτικα καράβια. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπαρὰ δόθηκε καὶ τὸ Νιόκαστρο. Ἐπολιορκοῦσαν Μανιάτες, Ἀρκαδινοὶ καὶ Μεσσήνιοι διὰ ξηρᾶς, καὶ διὰ θαλάσσης Σπετζιώτικα καράβια. Σὰν ἐπῆγαμε εἰς τὰ Τρίκορφα, εἶπαμε τοῦ Πετρόμπεη νὰ στείλει εἰς τὴν Μάνη νὰ φέρει βοήθειαν, καὶ ἀπεκρίθηκε : ὅτι οἱ Μανιάτες δὲν ἐβγαίνουν, ἂν δὲν πληρωθοῦν. Τότε ἦλθαν 500 Μανιάτες καὶ τοὺς ἐπλέρωναν ὅλοι αἱ ἐπαρχίαι ὅπου ἐπολιορκοῦσαν τὴν Τριπολιτζά, καὶ ἡ Καρύταινα ξεχωριστὰ ἐπλήρωνε 300 Μανιάτες τοῦ Μούρτζινου. Ἐφέραμεν ἓνα κανόνι ἀπὸ τὸν Μυστρά καὶ ἐκανονιτζάραμε τὴν Τριπολιτζά ἀπὸ μακριὰ. Ἐκεῖνες τὰς ὥρας ἐκάλοντο οἱ ἄρχοντές μας εἰς τὴν Ζαράκοβα, δὲν ἐνθυμοῦμαι τώρα τί τοὺς ἐζήτησε ὁ Ὑψηλάντης

καὶ οἱ ἄρχοντες δὲν τὸν ἐδέχθησαν. Τὸ στράτευμα σὺν τῷ ἡγευτῇ αὐτό, ἀποφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ζαράκοβα νὰ τοὺς σκοτώσῃ. Μοῦ ἔκαμε μία ἀναφορά καὶ μοῦ εἶπε ὅτι : «Οἱ ἄρχοντες δὲν θέλουν νὰ ὑπογράψουν ἐκεῖνο ὅπου ζητεῖ ὁ Ἰσλαμτάν», καὶ μοῦ ζητοῦσαν τὴν γνώμη μου διὰ νὰ τοὺς σκοτώσουν. Καὶ ἐγὼ τοὺς ἀποκρίθηκα : «Μείνατε ἡσυχοὶ καὶ ἐγὼ τελειώσω καὶ τούτην τὴν δουλειάν». Ἐσηκώθηκα λοιπὸν τὸ μεσημέρι καὶ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζαράκοβα, ἤρθηκα τοὺς ἄρχοντες, τοὺς εἶπα : «Τί κάνετε ; Κάμετε ὅ τι κάμετε, ὑπογράψατε ὅ,τι σᾶς ζητεῖ ὁ Ἰσλαμτάν διὰ νὰ τελειώσῃ καὶ αὐτὸς ὁ βρασμός». Καὶ ἐτῆ ἐτελείωσε καὶ αὐτό. Τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰλιά, τὲς 20 Ἰουλίου, οἱ Τούρκοι ἦλθαν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐπῆγαν εἰς τοὺς Ἀγιοπετρίτας καὶ Τζακόνους. Ἐκεῖνη ἡ ἡμέρα ἦτον δυστυχημένη διὰ ἡμᾶς, ἐσκοτώθησαν 15 Ἀγιοπετρίτες καὶ 10 Μυστριῶτες. Καθημερινῶς εἶχαμε πόλεμον ἀπὸ τὸ μεσημέρι ἕως εἰς τὸ βράδυ, καὶ τὸ βράδυ τοὺς ἐμβάζαμεν μέσα. Ἐσιμώσαμεν τόσο κοντά, ὅπου ἐφέραμεν κοσμίτες διὰ νὰ φτιάσουν λαγούμι εἰς τὴν μεγάλη τάπητα τῆς Τριπολιτζᾶς. Ἀρχισαν εἰς ζωοτροφίαις νὰ ὀλιγοσταίνουν στὴν Τριπολιτζά, καὶ ἐδιώχναν τὲς ἑλληνικὰς φαμελίας ἀπὸ μέσα διὰ νὰ μὴν τρώγουν τὸν ζαρέ, καὶ ἐτῆ εἶχαμεν κάθε ἡμέραν εἰδησιν, τί ἔκαμναν καὶ δὲν ἔκαμναν μέσα οἱ Τούρκοι. Τοὺς ἔφερναν εἰς τὸ ὄρδι μου καὶ τοὺς ἐζέταζα. Νερὸ τοὺς ἔλειψε, ἐρρίψαμε ὠλόμο εἰς τὰ τριγυρινὰ νερά. Οἱ Ἕλληνας ἐπῆγαν ἕως εἰς τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτζᾶς. Μιὰ ἡμέρα ἔμαθα ἀπὸ ἓναν Ἕλληνα, ὅτι ὁ Κιαμήλμπεης ἐτοιμάζεται μὲ μιὰ τρακοσαριά ἢ πεντακοσαριά διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐμελλε ν' ἀπεράσῃ ἀπὸ τὸ Μύτικα. Ἐγὼ σὺν τῷ ἡγευτῇ αὐτῷ (μέλον ὅτι ἦτον ψέμα), ἐγνοιάσθηκα καὶ ἐπῆρα 10 καβαλλαράιους καὶ ἐπῆγα εἰς τὸν Μύτικα διὰ νὰ ἰδῶ τὸ στράτευμα, καὶ ἀντὶ 200 Τριπολιτζῶτες, ὅπου εἶχα διατάξαι νὰ μένουν ἐκεῖ, δὲν εὗρηκα παρὰ 30. Τοὺς ὁμίλησα μὲ τὰ χαράματα καὶ ἦλθαν, τοὺς ἐμάλωσα διὰτὶ ἦτον τόσοι ὀλίγοι, καὶ αὐτοὶ μοῦ εἶπαν : ὅτι δὲν ἦτον ἄλλοι φερμένοι καὶ ἦτον εἴκοσι ἡμέρες ὅπου ἐφύλαγαν ἐκεῖ. Ὁ Νταγρέ μὲ 200 ἀνθρώπους ἦτον εἰς τὰ Τζιπιανὰ καὶ εἰς τὲς ράχας. Τότε ποὺ ἔρριζαν μερικὰ τουφέκια, ἐκατέβησαν καὶ αὐτοὶ καὶ τοὺς ἐπῆρα καὶ ἐπῆγα εἰς τὸ χωρίον Λουκά. Ἐπειτα ἐπῆρα τοὺς 200 τοῦ Νταγρέ καὶ τοὺς ἔβαλα εἰς τὸ Μύτικα ἀντίκρυ εἰς τὴν Καπνίστρα καὶ ἐφκιασαν ταμπούρια. Καιτάζω τὴν γῆν καὶ ἦτον εὐκαλὸ νὰ σιαφθεῖ ἀπὸ τοῦ Μύτικα ἕως εἰς τὴν πέραν μεριὰ τῆς Καπνίστρας, ὅπου ἄφηκα τοὺς στρατιώτας τοῦ Νταγρέ. Ἦτον μακριὰ ἓνα μίλι, καὶ τὸ μισὸ ἦτον γράνες ἀμπελιῶν. Τοὺς λέγω : «Νὰ φτιάσουμε μία γράνα ἐδῶ». Τότε ἔγραψα μία διαταγὴν εἰς τὰ Τριπολιτζῶτικα χωριά : νὰ μαζωχθοῦν 70 ἕως 200 καὶ νὰ σκάψουν μία γράνα (χαντάκι) καὶ νὰ ρίχνουν τὸ χῶμα κατὰ τὴν Τριπολιτζά, ἐπειδὴ δὲν ἤλπιζα ὅτι θὰ περάσουν τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς γράνας. Καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας τὴν ἔφτιασαν, τὴν ἐπῆγαν ἕως τὰ ταμπούρια καὶ τὴν ἄφησαν 700 βήματα ἕως τῇ ρίζᾳ τοῦ βουνοῦ, ὅπου εἶχαν τὰ ταμπούρια. Τὸ ἄφημα αὐτὸ ἐγενε πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κεχαγιᾶς εἰς τρεῖς τέσσαρες ἡμέρας μὲ 6.000 στράτευμα ἐβγήκε καὶ ἐπῆγε κατὰ τὰ Δουλιανὰ καὶ γυρίζει ἔπειτα καὶ πλακώνει τὸν Νταγρέ, καὶ τὸ χαλᾶν αὐτὸ τὸ ὄρδι τοῦ ἐσκότωσαν 27 καὶ 20 λαβωμένους. Οἱ Τούρκοι δὲν εἶδαν τὴν γράνα, διὰτὶ ἦτον νύκτα, μόνον εἶδαν τὴν ἄκρην καὶ εἶπαν : «Οἱ Γκιαούρηδες σὺν ὅρα κάμνουν, μοιράζουν τὴν γῆν». Ὁ Νταγρές ἐκλείσθη εἰς μία σπηλιά μὲ 4. Εὐθὺς σὺν ἡγευτῇ τὰ ντουφέκια, ἐκατάλαβα ὅτι ἐκτόπησαν τὸν Νταγρέ καὶ ἐκίνησα. Εἰδοποίησα ὅλα τὰ ὄρδια τὰ Καρυτινὰ νὰ τραβῶν κοντὰ μου, καὶ ἐγὼ ἐβγήκα μὲ τὸν ἄγιουτάντε μου Φωτάνο εἰς τὸ Νωματοβούνι, καρσὶ (ἀντίκρυ) στὸ Μύτικα, καὶ μιὰ τρακοσαριά, οἱ ὀγληγορότεροι, τοὺς ἔστειλα νὰ πιάσουν τὴν γράνα καὶ νὰ πᾶνε εἰς βοήθειαν τοῦ Νταγρέ. Ἐπέρασαν αὐτοὶ ἀπὸ κοντὰ, ἦλθαν ἄλλοι 200, τοὺς ἔστειλα καὶ αὐτούς, καὶ ἦλθαν Καρυτινοὶ 1.000. Οἱ Τούρκοι ὅπου εἶχαν μείνει στὴν Τριπολιτζά, ἐβγήκαν καὶ ἐπολεμοῦσαν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν. Οἱ στρατιῶτες ὅπου εἶχα στείλει ἐκτόπησαν τοὺς Τούρκους ἀποπάνω, καὶ τοὺς ἐτζάκισαν, καὶ ἐγλύτωσαν τὸν Νταγρέ. Τὸ μεγαλειότερον μέρος τοῦ τουρκικοῦ στρατεύματος εὗρίσκειτο εἰς τοῦ Λουκά τὸ χωριό, καὶ ἐφόρτωσαν 600 φορτώματα ζωοτροφίας. Ὁ Κεχαγιᾶς ἔστειλε 300 καβαλλαράιους διὰ νὰ περάσουν τὴν γράνα. Τοὺς ἐβάρεσαν οἱ ἐδικοὶ μας καὶ ἔπειτα τοὺς ἄνοιξαν οἱ ἐδικοὶ μας καὶ ἐπέρασαν οἱ 300 Τούρκοι ἐσκότωσαν 5, λαβωμένοι 10, 15 ἄλλοι. Ἐγὼ ἐδυνάμωσα τοὺς Ἕλληνας. Τότε ξεκινᾷ ὁ Κεχαγιᾶς 1.000. Οἱ Ἕλληνας ἐδιαμοιράσθησαν πλάτη μὲ πλάτη, καὶ ἡμεῖς ἐκτυπούσαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἦτον ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Τοὺς ἐκτόπησαν τοὺς 1.000. Ἐσκότωσαν μιὰ πενηνταριά ἀπ' αὐτούς, καὶ πολλοὶ λαβωμένοι, καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἐπειτα ἦλθε καὶ τὸ μεγάλο σῶμα τῶν Τούρκων μὲ τὰ φορτώματα ἕως 600 μουλάρια καὶ ἄλλα μὲ τοὺς πεζοὺς καὶ

καβαλλαραίους. Τὰ φορτώματα τὰ εἶχαν εἰς τὴν ἄκρην. Οἱ Ἕλληνες, ὅπου εἶχα σταίλει εἰς βοήθειαν τοῦ Νταγρέ, τοὺς ἔφερναν πολεμώντας ἀποπίσω κατὰκαρπᾶ. Κάμνει γιουρούσι καὶ ἡ περασμένη καβαλλαριά καὶ ἡ ἀπέραστη. Σκοτώνουν 80 καβαλλαραίους, καὶ ὅλα τὰ φορτώματα μένουσιν εἰς τὴν ἐξουσία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἐδόθησαν εἰς τὰ λάφυρα, καὶ ἐγλύτωσαν οἱ Τοῦρκοι, διότι δὲν τοὺς ἐπῆραν κινηγώντας. Ἐπάσχισα μὲ τὸ σπαθί, μὲ τὰς κυλακεῖες διὰ νὰ τοὺς κινήσω, πλὴν δὲν ἄκουαν, καὶ ἔτσι ἐγλύτωσαν οἱ Τοῦρκοι. Εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον Τοῦρκοι ἦσαν 6.000, οἱ περισσότεροι καβαλλαραῖοι. Ἕλληνες ἦσαν 1.000, ὅλοι Καρυτινοί. Ἐλαβώθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κεχαγιάμπεη, Ἕλληνες δύο μόνον ἐσκοτώθησαν καὶ δύο τρεῖς λαβωμένοι. Οἱ Τοῦρκοι 120 σκοτωμένοι καὶ χωριστὰ οἱ λαβωμένοι. Οἱ Τοῦρκοι πλέον δὲν ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτζᾶς, ἦτον ἡ ὑστερή τους φορὰ ἐπολεμοῦσαν ἀπὸ τὰ τεῖχη, ἀπελπίσθησαν διὰ νὰ εὗρουν πλέον ζωοτροφίας. Εἰς τὰς 10—15 Αὐγούστου ἐγινε αὐτὸς ὁ πόλεμος, ἕνας μῆνας πρὶν νὰ παρθεῖ ἡ Τριπολιτζά.

Ἐπῆγα μία νυκτιὰ καὶ ἐπιασα τοῦ Μαντζαγρά. Ἐκάμαμε χαντάκια, καὶ ἔκμα καὶ ἦλθε ὁ Δημητράκης Δεληγιάννης μὲ τὸ σῶμα του καὶ ἐπιασε αὐτὸ τὸ χωριό, 10 λεπτά μακριὰ ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά. Τὰ Τοῦρκικα ἄλογα ἄρχισαν νὰ ἀποσπαίνουσι, διότι δὲν εἶχον πλέον νὰ φάγουν. Ἐστειλα τὸν Γενναῖον καὶ ἐμάζωξε Τζακωνίτες καὶ Ἀγιοπατρίτες καὶ τοὺς ἔσμιξε μὲ τὸν Παναγιώτη Ζαφειρόπουλο καὶ Γεωργάκη Τζάκωνα καὶ ἐπιασαν τὴν Βουλιμήν· δὲν φθάνει τὸ κανόνι ἐκεῖ παρομοίως ἔστειλα τὸν Κεφάλα μὲ Μεσσηνίους κατὰ τὸν Ἅγιον Σώστη καὶ ἐταμπουρώθη, καὶ ἔτσι δὲν τοὺς ἀφήναμε μὲ τελειότητα νὰ σπαράξουν πλέον. Οἱ Ἀρβανίτες ἄρχισαν νὰ ἔχουν ὁμιλίες μὲ ἡμᾶς. Αὐτοὶ ἦτον 3.000 καὶ ἐκεῖνη ἦτον ἡ δύναμις τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς. Μὲ ἐπρόβλεψαν νὰ τοὺς ἀφῆσω ν' ἀπεράσουν καὶ τοὺς ὑποσχέθηκα, τοὺς μὲν Τοῦρκους ἐντοπίους νὰ τοὺς ἀφήσουμε χωρὶς τὰ ἄρματα τους καὶ τοὺς Ἀρβανίτας μὲ τὰ ἄρματα τους. Ὁμίλησα μὲ τοὺς ἄρχοντας, μὲ τὸν Μαυρομιχάλη πρῶτα καὶ ἔπειτα ἔδωσα λόγον τιμῆς εἰς τοὺς Ἀρβανίτες διὰ νὰ ἀναχωρήσουν.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον μῆνα, ὅταν πολιορκούσαμεν τὴν Τριπολιτζά, ἐσῆκωσα ἀπὸ τὰ Ντερβέ καὶ τὸν μακαρίτην Πάνο. Ὁ Πάνος, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Γενναῖος, ὁ Ἀποστόλης ἦτον εἰς τὰ Βασιλικά, ἐπαρχία τῆς Κορίνθου, διότι τοὺς εἶπαν ὅτι ἦλθαν Τοῦρκοι.

Τὸ στράτευμα 700, μὲ τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τὴν Ἀγία Εἰρήνη ἀγνάντευον τὸν στόλο ποῦ καίγει τὸ Γαλαξίδι. Ὅταν ἐπολιορκούσαμε στενὰ τὴν Τριπολιτζά, ἐβγαίνουν ἔξω οἱ πολιορκημένοι, στὸν πόλεμον τοὺς πιάναμε, μετὰξὺ αὐτῶν ἐπιάσθη ὁ Χατζῆ Χρίστος, ὁ Κότζος. Οἱ Βούλγαροι ἦτον σελῆδες, ὡς 200 ἐπιάσαμεν, ἦσαν χριστιανοί.

Ἐν ταύτῳ ἄρχισαν οἱ Ἀρβανίτες νὰπραγματεύονται. — Ἦτον ἕνας γραμματικὸς μὲ τοὺς Ἀρβανίτες, γραμματικὸς τοῦ Βελήμπεη καὶ Ἀλμάμπεη. Αὐτὸς ἔκαμνε τὸν μεσίτη μὲ τοὺς Ἀρβανίτες νὰ τοὺς βγάλομεν. Οἱ ἐπίλοιποι Τοῦρκοι μανθάνοντας τὸ τρατάτο, ἠθέλησαν νὰ πάρουν μέρος καὶ αὐτοί. Ἐβγαίνανε εἰς ἕνα μέρος, ἐπήγαινε ὁ Πετρόμπεης, ὁ Ἀναγνώστης Ντεληγιάννης, Κρεβατᾶς καὶ ἄλλοι, καὶ τοὺς ἐλέγχμα, νὰ ἀφήσουν τ' ἄρματα καὶ νὰ τοὺς μπαρκάρουμε ὅπου θέλουν. Ἐκεῖνοι ἔλεγον : «Ὁχι, μὲ τ' ἄρματα μας». Στέλλουμε στοὺς Ἀρβανίτες, διὰ νὰ ἐμπιστευθοῦν νὰ ἐβγοῦν, τὸν Κολιόπουλο ὡς ἐνέχυρον. Ἰλέποντες οἱ Ἕλληνες, ὅτι θὰ πέσει ἡ Τριπολιτζά, ἐμαζώχθησαν 20.000 (22 Σεπτεμβρίου). Καθὼς ἐδοκίμασαν οἱ Ἀρβανίτες νὰ φύγουν, ἐπήδησαν οἱ Ἕλληνες μέσα ἀπὸ τὴν τάπια τοῦ σαρκαγιοῦ. Οἱ Ἀρβανίτες ἐβγῆκαν ἔξω, ἐπῆραν τὸν Κολιόπουλο, ἐτράβηξαν κατὰ τὸν Μύτικα ἕως 2.500. Μπαίνοντας τ' ἀσκέρι, ἔβαλα τελάλι νὰ μὴ σκοτώσουμε τοὺς Ἀρβανίτες. Ἐβγῆκαν ὡς 2.000 καὶ μέσα εἰς τὴν Τριπολιτζά ἔκοβαν.

Τὸ ἄλογό μου ἀπὸ τὰ τεῖχη ἕως τὰ σαρὰγια δὲν ἐπάτησε γῆ. Ἀρβανίτες κλεισμένοι εἰς τὸν πύργον δὲν πείθονται εἰς τὴν φωνή μου.

Ἐκεῖ ποῦ ἐβγῆκα μὲ τοὺς Ἕλληνες, τὸ πράγμα τους οἱ Ἀρβανίτες τὸ εἶχαν στελεμένο εἰς τὸ τζαντήρι μου ἀπὸ ἡμέρας μπροστὰ τρεῖς. Πηγαινάμενος ἐκεῖ, δοκίμασαν οἱ Ἕλληνες νὰ κτυπήσουν τοὺς Ἀρβανίτες, ἐγὼ τοὺς εἶπα : «Ἐὰν θέλετε νὰ βαρέσετε τοὺς Ἀρβανίτες, σκοτώσετε ἐμένα πρῶτα, εἴμῃ καὶ εἶμαι ζωντανὸς ὅποιος πρωτορίζει ἐκείνονε πρωτοσκοτώνω πρῶτον. Κι ἐμπῆκα μπροστὰ μὲ τοὺς σωματοφύλακὰς μου, καὶ ἐμίλησα τῶν Ἀρβανιτῶν καὶ ἦρθαν ὁ Αἰμάμπεης καὶ ὁ Βελήμπεης, οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῶν Ἀρβανιτῶν, καὶ τοὺς ἐζήτησα δύο ἐνέχυρα, καὶ τοὺς ἔδωσα τὸ πράγμα τους, 13 φορτώματα.

Εἰς τὸ τρατάτο ἦτον οἱ πρώτιστοι τῶν Ἑλλήνων· ἐγὼ ἔμεινα πιστὸς εἰς τὸν λόγον τῆς τι-

μης μου. Ἐπῆρα τὸν Κολιόπουλο ἀπὸ τοῦς Ἀρβανίτες καὶ τοῦς ἔδωσα τὸν Γιαννάκη Κολοκοτρώνη, Χρηστάκη καὶ Βασίλη Ἀλωνισθιώτη.

Τὸν Κολιόπουλο τὸν ἠρδίνισσα μὲ 300 ἀνθρώπους νὰ τοῦς ξεβγάλει. Ἔτ'ζι τοῦς ἐπῆρε εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ εἰς τὴν Βοστίτζα, καὶ ὁ Κολιόπουλος ἐγύρισε ὀπίσω. Τὸ ἀσκέρι ὅπου ἦτον μέσα τὸ ἐλληνικὸν ἔκοψε καὶ ἐσκοτώουε ἀπὸ Παρασκευὴ ἕως Κυριακὴ, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ ἄνδρες 32.000, μία ὥρα ὀλόγυρα τῆς Τριπολιτζᾶς. Ἦνας Ὑδραῖος ἐσφαξε 90. Ἕλληνες ἐσκοτώθησαν 100. Ἔτ'ζι ἐπῆρε τέλος. Τελάλῃ, νὰ παύσει ὁ σφαγμός.

Τοῦ Σεχνετζήμπεη ἡ φαμίλιὰ ἔμεινε μ' ἐμέ, 24 ἄνθρωποι. Τὸν Κιαμήλμπεη τὸν ἐπῆρε ὁ Γιατράκος — ὁ Κεχαγιᾶς ἔμεινε αἰχμάλωτος μὲ τὰ χαρέμια καὶ τὰ περίλαβε ὁ Πετρόμπεης.

Μετὰ τὴν νίκη τοῦ Βαλτέτζι τοῦ εἶχα γράφει ἓνα γράμμα καὶ τοῦ ἔλεγα ὅτι : «Σ' ἐνόμισα τακτικὸν καὶ ἥλθες κλέφτικα νὰ πολεμήσεις. Μανθάνω ὅτι κάνεις προσκυνοχάρτια εἰς τοῦς Ρωμαιοὺς, δὲν εἶναι τώρα καιρὸς διὰ τοῦς Τούρκους νὰ δίνεις προσκυνοχάρτια, ἀλλὰ εἶναι τῶν Ἑλλήνων καιρὸς νὰ δίνουν εἰς τοῦς Τούρκους, καὶ ἐλπίζω νὰ σοῦ δώσω ράγι, ἂν γλυτώσεις, νὰ πᾶς εἰς τὸν τόπον σου. Βάστα ὅσο μ' ἐπιδέσεις καὶ καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸ σαράγι σου». Καὶ ὁ Θεὸς τὸ ἔφερε καὶ ἐσμίξαμε εἰς τὸ σαράγι. Ἀ' Ἡμῶν σκλάβος εἰς τοῦς Ρούσους, ἔλεγε ὁ Κεχαγιᾶς, καλλίτερα νὰ χαθῶ εἰς τοῦς Ἕλληνας, ἀλλοῦ θὰ μὲ στείλει ὁ Σουλτάνος νὰ χαθῶ. — «Μὴ φοβᾶσαι, δὲν φονεύομε ὅσους ἐπροσκύνησαν». Τοῦς ἐπαρὰδώκαμεν εἰς τὴν φύλαξιν τῶν Μαυρομιχαλίων.

Ὅταν ἐμβήκα εἰς τὴν Τριπολιτζά, μὲ ἔδειξαν εἰς τὸ παζάρι τὸν Πλάτανο ὅπου ἐκρέμαζον τοῦς Ἕλληνας. Ἀναστέναξα καὶ εἶπα : «Αἴτε, πόσοι ἀπὸ τὸ σόγι μου καὶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου ἐκρεμάσθησαν ἐκεῖ», καὶ ἐδιέταξα καὶ τὸν ἔκοψαν. Ἐπαρηγορήθηκα καὶ διὰ τὸν σκοτωμὸν τῶν Τούρκων.

Ὅταν ἐκίνησα διὰ νὰ ὑπάγω εἰς τὸ Βαλτέτζι, εἰς τὸν δρόμον ἐβγήκαν τρεῖς λαγοὶ καὶ τοῦς ἐπιάσαν ζωντανούς οἱ Ἕλληνες. Τότε τοῦς εἶπα, ὅτι : «Ἡ νίκη, παιδιὰ, εἶναι δική μας». Εἶχαν πρόληψη οἱ Ἕλληνες ἔταν ἐβλεπαν λαγοὺς καὶ ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον καὶ δὲν τοῦς ἐσκότωναν ἢ δὲν τοῦς ἐπιάσαν ἢ καρδιὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκρύωνε, ὅτι θὰ χάσουν τὸν πόλεμον.

Ἀπὸ βουνὸ εἰς βουνὸ εἶχα τουφέκια μὲ φωτιὰς καὶ εἰς ὀλίγες στιγμὲς ἔδιδα εἰδήσιν εἰς τὰ μακρινὰ στρατεύματα.

Μία φορὰ εἰς τὰ Τρίκορφα ὁ Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος ἀπὸ τὸ Ζυγοβίτσι, τὸν ὁποῖον εἶχα γραμματικὸν τότε, μὲ ἤβλεπε ὅπου ἀγωνιζόμενον εἰς τὰς 24 ὥρας. Εἰς τὰς 20 ἐπῆγαινα εἰς τὴν πέντα μου καὶ ἔτρωγα ὀλίγα ψωμί. Μοῦ εἶπε : «Αἴτε Κολοκοτρώνη, παιδεύσου, παιδεύσου, καὶ ἡ πατρίς σου θέλει σέ ἀνταμείψει». Ἐγὼ τοῦ ἀποκρίθηκα ὅτι : «Ἐμένα ἡ πατρίς θὰ πρωτοεξορίσει», καὶ ἡ τύχη τὸ ἔφερε καὶ ἀλήθευσα.

Εἴχαμε σχέδιον νὰ προβάλωμεν εἰς τοῦς Τούρκους τῆς Τριπολιτζᾶς νὰ παρὰδοθοῦν, καὶ ἔτ'ζι νὰ στείλωμεν ἀνθρώπους μέσα νὰ μαζευθοῦν ὅλα τὰ λάφυρα, καὶ ἔπειτα νὰ τὰ διαμοιράσουν κατ' ἄνα λογίαν εἰς διαφόρους ἐπαρχίας καὶ νὰ βγάλουν διὰ τὸ ἔθνος, ἀλλὰ παιὺς ἤκουσε. Ἡ Καρύταινα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτζᾶς ἕως τὴν πτώσιν τῆς ἔδωσε 48.000 σφαχτὰ καὶ ἐράνους ἀπὸ τοῦς εὐκαταστατάτους.

Ἐπειτα ἀπὸ 10 ἡμέρας ἐβγήκαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ λάφυρα καὶ ἐπῆγαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοὺς σκλάβους, σκλάβες. Σὲ 10 ἡμέρας ὅπου ἐπεῖκασα, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐσιγυρεῖσθῃσαν τὰ λάφυρά τους, ἐκάμαμε συνέλευση, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πετρόμπεης καὶ ἄλλοι, ὅπου εἶχαμεν ἀρχὴν. Τοῦς εἶπα, ὅτι : «Εἶναι καιρὸς νὰ ἐκστρατεύσομε τώρα καὶ νὰ κινήσω διὰ τὴν Πάτρα» καὶ τὸ ἔκριναν εὖλογον. Τότε ἐκίνησα μόνον μὲ 40 σωματοφύλακας γιὰ τὴν Πάτρα. Ἐστειλα προσταγὴ εἰς τὴν ἐπαρχία τῆς Καρύταινας, νὰ μαζωγοῦν τὰ στρατεύματα διὰ τὴν Πάτρα. Καὶ ὅταν ἐφθασα στὰ Μαγούλιανα, ἔξι ὥρες ἀπὸ τὴν Τριπολιτζά, ἐσυνάχθησαν 1.700 στρατιῶτες, καὶ ἕως νὰ κατεβῶ εἰς τὴν Γαστούνην ἐμάζωνα 10.000. Ἀκούοντας ὅτι ἐκστράτευα διὰ τὴν Πάτρα οἱ ἄρχοντες, ὁ Λ. Ζαῖμης, Σωτὴρ Χαλαλάρμης, Π. Πατρῶν, ποὺ πολιορκίζαν τὴν Πάτρα, γράφουν ἓνα γράμμα τοῦ Ὑψηλάντη καὶ Πετρόμπεη καὶ ἔλθει τῆς τότε Κυβερνήσεως (Γερουσίας) : «Ἐμάθαμε ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἔρχεται εἰς τὴν Πάτρα. Ὁ Κολοκοτρώνης νὰ μείνει καὶ νὰ ἔλθῃ βοηθία μὲ τρακσαργιὰ νομάτοι ἢ μὲ τὸν Δεληγιάννη, ἢ μ' ἓνα Μαυρομιχάλη, διὰτὶ σὲ ἔξι ἡμέρες παίρνομε τὴν Πάτρα» — διὰτὶ ἔλεγαν τῶν μικρῶν : «Δὲν συμφέρει, ὅτι ἂν ἔλθῃ ὁ Κολοκοτρώνης θὰ νὰ πάρει